

МАУП

Міжрегіональна
Академія управління
персоналом

Збірник наукових праць Випуск XV

**ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ
XX-XXI СТОЛІТЬ**

Хмельницький - 2022

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ
ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ
XX–XXI СТОЛІТЬ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 15

Хмельницький
2022

УДК 94(477).084.61
ББК 63.3(4Укр)
З 123

З 123 Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті історичних подій ХХ–ХХІ століть : зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во МАУП, 2022. – Вип. 15. – 260 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті ХХІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій ХХ–ХХІ століть».

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП.

Члени редакційної колегії:

Авсієвич А.В., доктор філософії в галузі права; **Байдич В.Г.**, кандидат історичних наук; **Галатир В.В.**, кандидат історичних наук, доцент; **Гуменюк А.Ф.**, кандидат економічних наук, доцент; **Блажевич Ю.І.**, кандидат історичних наук, доцент; **Дацюк О.А.**, кандидат богослов'я; **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Олійник Ю.В.**, кандидат історичних наук; **Савчук Л.О.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Лисенко С.О.**, доктор юридичних наук, професор; **Цимбалюк Г.С.**, кандидат економічних наук; **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук, доцент (відповідальна за випуск).

Рецензенти:

Адамський В.Р., кандидат історичних наук, доцент
Євменчук О.В., кандидат історичних наук, доцент

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Хмельницького інституту
Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 10 від 28 листопада 2022 р.)

© Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	8
Адамський В. Р. ЧАСОПИС «СЕЛЯНСЬКИЙ ГОЛОС» В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ПОДІЛЛЯ.....	10
Аліханіді О.С., Петінова О.Б. УКРАЇНА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ 1939-1945 РР.....	27
Басова І.С. ОПЕРАЦІЯ “ВІСЛА”: ІСТОРИЧНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕМІЩЕНЬ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ..	32
Білий Л. Г., Парандій В.О. РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: БОРІТЬБА ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ТА ІДЕЙ.....	41
Василишина А.І., Письменний О.В. ЗВ’ЯЗКОВА «ДОМОВИНА».....	44
Григоренко В.В., Григоренко О.Г. ТЕМА ГОЛОДОМОРІВ У ЛІТЕРАТУРНІЙ ТА НАУКОВО- ДОСЛІДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВІДОМОЇ ПУБЛІЦИСТКИ, ПИСЬМЕННИЦІ, КРАЄЗНАВИЦІ ЛЮБОВІ СЕРДУНИЧ.....	52
Дорошева А.О. ЗАХОПЛЕННЯ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ СРСР В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ПОЧАТОК КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ.....	64

Дудченко А.В., Дудченко В.С., Поліщук О.С. ГОЛОДОМОР І СОЦІОКУЛЬТУРНА ПАМ'ЯТЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ.....	69
Єна М.С. ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКІВ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ.....	74
Кашуба Л.С. НАСТУП РОСІЙСЬКОГО САМОДЕРЖАВСТВА НА КОЗАЦЬКУ СИСТЕМУ СЛОБІДСЬКИХ КОЗАЦЬКИХ ПОЛКІВ В ХVІІІ СТОЛІТТІ.....	78
Ковальчук О.Л. В'ЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ – ДІЯЧ РУХУ ОПОРУ ПРОТИ ЗРОСІЙЩЕННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.....	83
Коржик С.А. ПОВСТАНСЬКИЙ АНТИБІЛЬШОВИЦЬКИЙ РУХ У ЛЕТИЧІВСЬКОМУ ПОВІТІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1922 РОКУ..	88
Коржик С.А. ПОВСТАНСЬКИЙ АНТИБІЛЬШОВИЦЬКИЙ РУХ У ЛЕТИЧІВСЬКОМУ ПОВІТІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1922 РОКУ..	104
Крисаченко В.С. ІНДЕКС ДЕМОКРАТІЇ І КОНСОЛІДАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА: СИНЕРГІЯ ВЗАЄМОДІЇ.....	131
Крючков Ю., Атаманчук О.І. ЯКІВ ГАЛЬЧЕВСЬКИЙ – ОТАМАН ОРЕЛ.....	136

Левчук А.А. УКРАЇНА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ 1939 – 1945 РОКІВ.....	145
Маркова С.В., Костенко Д.В. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС, ЕТИМОЛОГІЯ ДЕФІНІЦІЙ.....	152
Медвідь Ф.М., Мудрій А.В., Шаповалова О.В. УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЇ.....	160
Михайленко С.М. ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ВИМІР ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ СПАДЩИНИ ЛЕВКА ЛУК'ЯНЕНКА.....	169
Петінова О.Б. МЕНТАЛЬНІСТЬ УКРАЇНЦІВ: ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ....	177
Петрук К., Атаманчук О.І. НЕСТЕРІВЕЦЬКА ВОЛИНКА.....	182
Семенчук С.О., Гуменюк А.Ф., Оліх Г.І. НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА В. І. ЯКУБОВСЬКОГО.....	192
Сердуніч Л.А. КОД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ. НАЦІОНАЛЬНИЙ ОБРАЗ УКРАЇНЦЯ.....	203
Сердуніч Л.А. СТАРА СИНЯВА НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ. ДО ІСТОРІЇ ОЙКОНІМУ.....	212

Стасюк В.В., Дикун В.Г.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ
РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ. “П’ЯТА КОЛОНА” В УКРАЇНІ
НАПЕРЕДОДНІ Ї В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ..... 220

Швайка В.В., Петінова О.Б.

ВИСВІТЛЕННЯ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ
У ЛІТЕРАТУРІ..... 233

Шинкарук О.В., Письменний О.В.

СТЕПАН ЧАРНЕЦЬКИЙ –
ЗАБУТИЙ АВТОР «ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ»..... 237

Шелест Л.Ю., Петінова О.Б.

СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА ОПЕРАЦІЇ «ВІСЛА»..... 241

Філіпов В.К.

УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ І ОСОБЛИВОСТІ
ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ..... 247

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ..... 254

ПЕРЕДМОВА

Чи може національна ідея об'єднати український народ? Що є національна ідея? Які історичні події сприяли формуванню національної ідеї? Ці і інші питання ставили перед собою дослідники з науковими розвідками яких ви ознайомитеся у п'ятнадцятому випуску збірника наукових праць «Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті історичних подій ХХ–ХХІ ст.».

Енциклопедія сучасної України дає досить широке визначення що таке «національна ідея»: «Національна ідея – духовна основа життєдіяльності нації, що ґрунтується на її пріоритетах і цінностях, система соціокультурних координат, що задає їй світоглядні та цілеспрямовані орієнтири. У широкому розумінні національна ідея – це відчуття й усвідомлення спільності істор. долі, сприйняття нерозривності генет. зв'язку нації, держави, особи, влас. ідеал народу, що є узагальненим (часто інстинктив., підсвідомим) уявленням про призначення нації та її місце в навколиш. світі. У політ. сенсі – система символів і вольовий імпульс, що виступають духов. основою нац. рухів та нац. самоідентифікації, стрижень нац. ідеології, політ. проект майбутнього нації. Теоретично національна ідея – узагальнена світоглядно-методол. позиція в концепціях державотворення, нац. інтересу, безпеки тощо. Гносеологічна національна ідея відображає погляди визнач. представників сусп. думки на процеси націєстановлення, державотворення, місце й роль націоналізму. Національна ідея – явище духовно-екзистенцій. порядку, вона не є доктриною, ні концепцією...».

Геніальне поетичне формулювання української національної ідеї дав Т. Шевченко: «В своїй хаті своя й

правда, і сила, і воля». І доки українці на своїй землі не збудують цієї «свої хати» – власної національної держави, доки не відбудеться державне самоутвердження української нації.

Національна ідея – основний і визначальний екзистенціал буття нації. Народ, об'єднаний національною ідеєю, стає політично монолітною нацією і долає будь-які перешкоди і труднощі на своєму шляху в майбутнє. «Якби українці не були нацією, то вони давно були б не українці» - сказала Ліна Костенко.

Нині Україна виборює право на власну державність, Україна стала синонімом хоробрості та відваги, українці пишуть історію, якою захоплюватимуться майбутні покоління.

Ми формуємо національну ідею на полі бою, кожен на своєму.

Наш ворог росія думала, що вона нерушима скеля. Тож згадаємо видатні слова класика: «Лупайте сю скалу! Нехай ні жар, ні холод Не спинить вас! Зносить і труд, і спрагу, й голод, Бо вам призначено скалу сесю розбити», - писав Іван Франко.

Віримо у перемогу України на всіх фронтах. Віримо в Україну!

Редакційна колегія.

Адамський В. Р.,
кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ЧАСОПИС «СЕЛЯНСЬКИЙ ГОЛОС» В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ПОДІЛЛЯ

У повідомленні аналізується періодичне видання Могилів-Подільського повітового комітету Всеукраїнської селянської спілки газета «Селянський голос», яка виходила наприкінці 1917 р. Охарактеризовано основні рубрики часопису та подано окремі інформаційні повідомлення, які найбільш випукло ілюструють суспільно-політичну спрямованість видання.

Ключові слова: часопис, селянська спілка, Могилівський повіт, вибори, земельне питання, українська влада, газетні рубрики.

Осінь 1917 р. привнесла в суспільно-політичне життя Подільського краю нові вагомі виклики, детерміновані більшовицьким переворотом у Петрограді. Місцеву реакцію на цю подію можна відстежувати з багатьох джерел, зокрема зі шпальт періодики. Загалом періодичні видання Поділля доби Української Центральної Ради неодноразово ставали предметом ґрунтовного аналізу [1; 2; 3; 4]. Проте не усі часописи потрапляли в поле зору дослідників. Окремі з них навіть не увійшли до систематизованих покажчиків [5]. До останніх, зокрема, належить орган Могилів-Подільського повітового комітету Всеукраїнської селянської спілки «Селянський голос».

У пропонованому повідомленні ставиться за мету проаналізувати авторські дописи та інформаційні матеріали, які друкувалися на сторінках газети. Уведення до обігу цього джерела доповнить наші знання про суспільно-політичні настрої, які домінували в селянському середовищі на Могилівщині у знаковий період революційної доби.

«Селянський голос» був заснований Могилів-Подільським повітовим комітетом Всеукраїнської селянської спілки восени 1917 р. До складу редакційного комітету входили П. Адаменко, В. Гут-Ковальов та Т. Дерімов. Редакція розмістилася в приміщенні повітової народної управи. Тижневик виходив в друкарні Ш. Каца. Підписка до кінця року становила 5 карб.

Логотип часопису сповіщав: «ТОВАРИШІ СЕЛЯНИ! Виписуйте газету «СЕЛЯНСЬКИЙ ГОЛОС», читайте її на своїх зібраннях і передавайте з хати до хати, з рук до рук».

Нам вдалося віднайти лише три числа газети за 5 та 12 листопада і 15 грудня 1917 р. Власне вони й стали предметом аналізу.

Рубрики часопису «Селянський голос» були різноманітними. Видання відверто декларувало свою позицію на більшовицький переворот. Зокрема, в одній із публікацій стверджувалось: «Народ український прийняв звістки про Петроградські події цілком спокійно, бо вже давно видно стало, що нам сподіватись з Петрограду нема чого. Треба покладатись тільки на свої сили. Треба братись самим заводити спокій і порядок на Україні, бо тільки те будемо мати, що зробимо самі. Ще невідомо, чим скінчиться петроградська історія. Та й нема що звертати туди великої уваги. Всі наші сили, всі наші думки зараз повинні бути обернуті до Києва, де сидять наші люди. ... Згуртуймо всі свої сили. Центральна Рада і Генеральний Секретаріат беруть владу на Україні в свої руки. Народ наш повинен цю владу підтримати» [6].

В іншій замітці на цю тему за авторством П. Адаменка стверджувалось, що причина падіння Тимчасового уряду крилася у його відношенні до трудового народу. Найбільш яскраво ця політика проявилася у ставленні до українських домагань. «Починаючи брехливими обіцянками, – писав автор, – пани міністри-«соціалісти» дійшли до погроз розігнати Центральну Раду і заарештувати Генеральний Секретаріат за те, що вони твердо і непохитно стоять за інтереси свого трудового народу» [7]. Наразі П. Адаменко категорично не погоджувався з більшовицькою стратегією, позаяк усі їхні зусилля були спрямовані на передачу влади винятково структурам Рад робітничих і солдатських

депутатів. Водночас в Україні функціонувала «демократична революційна влада», уособлена Центральною Радою та Генеральним секретаріатом. На думку автора, все місцеве населення мало об'єднатися саме навколо українських центрів влади, виконуючи усі розпорядження національного уряду. Закінчував свій матеріал гучним закликem: «Настала пора твердо й на завжди закріпити за собою наше право на волю і власне життя та оборонити свій край від хижої лапи московських централістів. ... Ставаймо дружно до боротьби з темними силами, до боротьби з гнітом і неволею за щастя Неньки-України, за кращу будучину всього її трудового народу» [8].

За тиждень, у наступному числі, часопис повідомляв читачів, що колотнеча в Петрограді та Москві ще не закінчилась. Натомість у Києві владу перебрала Центральна Рада та кличе усіх до спокою. Але трапилось навпаки. «Не успіла Центральна Рада оповісти, що вся власть на Україні переходить до Генерального Секретаріату, – констатує автор повідомлення, – як зараз же почалось гадюче сичіння тих наших приятелів, що готові втопити Україну, як то кажуть, в ложці води. І тоді, як Центральна Рада постановила, щоб як найскоріше скликати Українські Установчі Збори, які повинні вирішати долю України, то всякі «Советы» і неукраїнська демократія хитро-мудро повели було справу зовсім в инший бік і хотіли потягнути наш народ на той шлях, де для нього вже готується загибель. Отже, щоб не пійматись на гачок, народ наш, а особливо селянство, повинні всіми силами підтримувати наше Українське Правительство Генеральний Секретаріат і Центральну Раду, підтримувати не лише на словах, а на ділі» [9].

«Селянський голос» досить оперативно інформував про зміни, які відбулися в Генеральному секретаріаті. Його компетенції відтепер підлягали усі території, де проживала більшість українського народу, зокрема, Катеринославщина, Херсонщина, Харківщина і Таврія (без Криму). Секретаріат також поповнився новими комісарами у справах продовольчих, військових, судових, пошт і телеграфів та доріг.

Наразі повідомлялося, що незабаром має вийти закон про передачу всіх земель та лісів до рук трудового народу. «Як бачимо,

– завершував статтю автор, – домагання трудового народу України в певній мірі здійснилися. Досить терпеливо Український народ ждав від бувшого Петроградського Правительства його обіцянок-цяцянок. Якого тільки знуцання не перенесла Україна від чужинців і ворогів її волі, починаючи з перших часів революції аж до останнього часу. Та дарма! Ні ганебний поділ Української Землі Тимчасовим Правительством, ні «тридцять сребреніков» «соціяліста» Керенського, ні його «руки прочь», ні гидкі брехні з московського табору, ні чорносотенне сичіння, а ні погрози росправи з українським народом оружною силою, – ніщо не змогло заставити народ наш, що прокинувся з неволі, відступитись від свого права на власне життя. Пройшла пора пануванню Московських самодержців і всі вони разом полетіли сторч головою слідом за Миколою, звідкіль вороття вже немає. Ще раз вільно дихнув наш народ і жвавіще почав творити своє життя собі до вподоби» [10].

Часопис доводив до відома населення й іншу важливу інформацію з життя України. Зокрема, вмістив найбільш важливі постанови третього Всеукраїнського військового з'їзду з вимогою до Центральної Ради негайно проголосити «Українську Демократичну Республіку» в етнографічних межах України [11] та, спершись на революційне українське військо, взяти «всю повноту влади на всій території України в свої руки» [12].

Вагомого значення редакційним комітетом надавалося питанням організації місцевої та центральної влади. Так, Т. Дерімов у статті «Народні ради» спробував вибудувати модель функціонування інститутів місцевого самоврядування та компетенцію органів загальноукраїнського врядування. Народоправство йому вбачалося у такому вигляді: найближча до селян управлінська структура мала творитися на рівні громади і мати назву «Сільська Народня Рада». До кола її обов'язків належало порядкування справами, що відносилися винятково до одного села та виконувати постанови волосної ради, які торкаються цього села. «Коли село захоче щось зробити, – констатував Дерімов, – чи полагодити шлях, або місток, чи завести у себе пожарну команду зі всякими пожарними знаряддями чи відкрити народний дім, де б в

вільні від роботи часи можна було почитати якусь книжечку, або газету, чи допомогти калікам, сиротам, безпритулним, на все це сільська громада має свої кошти. Сільська Рада може це зробити сама, не питаючись ні у кого на це дозволу. Це і називається – сільське самоврядування» [13].

На рівні волості місцевими справами порядкує «Волостна Народня Рада», яка об'єднує усі сільські ради волості. До її компетенції належать ті місцеві ініціативи, які громади не в змозі реалізувати самостійно: будівництво та утримання шкіл; поладження шляхів і містків, котрими користуються декілька сіл; утримання хоча б однієї вищої початкової школи; надання медичної допомоги; утримання волосної пошти і таке інше.

Господарством цілого повіту керує «Повітова Народня Рада». Те, що не під силу зробити окремим громадам та волостям, є компетенцією органу самоврядування повітового рівня: будівництво затратних шосейних доріг, вартістю декілька тисяч карбованців; шкільна справа; медична допомога; телефонізація сіл; ветеринарна допомога тощо.

Справами ж усієї країни відає Українська Центральна Рада або вибраний громадянством «Український Соїм», який, у свою чергу, обирає українських міністрів. На думку Дерімова, такий порядок і зветься народним самоврядуванням [14].

Вагоме місце в редакційній політиці займало питання щодо інформування населення з виборчими процесами, зокрема з виборчою кампанією до Всеросійських Установчих зборів. Звісно, що газета найбільшої уваги надавала агітаційним матеріалам, які пропагували блок українських соціалістичних партій та Селянської спілки. Ось зразок такої продукції:

«ЗА ЗЕМЛЮ І ВОЛЮ.

12, 13, 14 ноября всі селяне, робітники і салдати повинні піти на вибори до Всеросійських Установчих Зборів і подати свої голоси за той список, якого виставив сам трудящий Український народ. Такий список на Поділлі є список Української Селянської Спілки разом з Українською партією Соціалістів-Революціонерів та Українською Соціал-Демократичною Робітничою Партією.

НОМЕР ЦЬОГО СПИСКУ ПЕРШИЙ № 1.

Всі, хто не хоче лишитись на далі рабами, а бути вільними
господарями на своїй землі, –

Всі, хто хоче скинути з себе тяжке ярмо податків, котрі не
давали жити ні нам, ні батькам нашим, –

Всі, хто хоче, щоб була відібрана в панів земля без викупу і
роподілена поміж нашим трудящим народом, –

Всі, хто хоче припинити цю братовбивчу війну негайно, а
не ждати поки вона приведе наш край до повної загибелі –

ПОВИННІ ГОЛОСУВАТИ ТІЛЬКИ ЗА СПИСОК № 1»
[15].

Доволі широко на шпальтах газети була представлена
місцева тематика. Природно, що великого значення редакційний
комітет приділяв питанням роботи Могилів-Подільського
повітового земельного комітету. Із доповіді, виголошеній головою
комітету П. Дядинюком на засіданні 30 жовтня 1917 р. дізнаємося,
що господарство краю неймовірно потерпало від розрухи. При
цьому жодні застереження освічених та вірних селянству людей, які
передбачали наслідки таких процесів, не допомагали. Селянство
перестало вірити будь-кому, хто наважувався радити
додержуватись «доброго ладу та спокою». Натомість непросту
ситуацію вдало використовували «темні сили». Доповідач
характеризував їх таким чином: «Вороги народні відшукують слабкі
струнки нашого селянства на земельних питаннях і виграють на них
свою огидливу, погромну та грабіжницьку пісню. Вони, перше
всього стараються відділити народ від його інтелігенції, від його
кращих провідників, котрі вибиваючись з сил і терплячи багато
прикростей, вживають всіх сил, щоб згуртувати селянство в одну
дужу сім'ю для розумної боротьби за його права на землю і волю.
Але не вдалося налагодитись справа добре, як в юрбу вороги народні
знову кидають нерозумні слова: бери, грабуй, бий! І замість
розумної праці на користь всьому громадянству, темний народ,
збитий з пантелику чужинцями солдатами та своїми ж таки
сільськими верховодами-крикунами, звертає з прямої дороги і
претягає в темні нетри, звідкіль вибратися знову на вірну дорогу
буває дуже трудно» [16].

Кожного дня до повітового земельного комітету надходила інформація щодо руйнації поміщицьких помість, самочинного відбору селянами поміщицької землі, вирубки лісу і навіть знищення фруктових садів. П. Дядинок радив усім місцевим громадам до скликання Установчих зборів усі спірні земельні питання вирішувати винятково через земельні комітети, до складу яких повинні обиратися авторитетні та чесні люди.

Після жвавого обговорення справи Могилів-Подільський повітовий земельний комітет ухвалив наступну резолюцію «Про землю і ліси»:

«Стихійна руйнуюча сила в земельнім питанні, виростає на ґрунті незадоволення і роздратовання селян нетвердою і неясною земельною політикою Временного Правительства, загрожує знищити і знести з лиця землі всі віками нажиті народні багатства. Разом з нерозумною розпашкою поміщицьких земель, засіяних травою, знищенням зернового запасу і посіва, руйнуванням будинків і сільськогосподарського знаряддя, без плану вирубуються ліси, випасаються худобою молоді запусати і посадки. Спокійно дивитись і пройти мимо цього лиха Повітовий Земельний Комітет не може; вибраний з представників від селянства, щоб обороняти законні права населення, *він вважає потрібним всі лісні і земельні багатства негайно об'явити власністю народу і передати до розпорядження його виборних органів – земельних Комітетів.*

Земельні Комітети повинні розпоряджатися всіми лісами і землями до того часу, аж поки Українськими Установчими Зборами чи Соймом не буде вироблено закона про землю.

Обміркувавши справу найлучшого способу збереження лісів і приймаючи на увагу, що ліси експлуататорами знищуються без всякої планованості, що дохід від лісів попадає в руки поміщиків і капіталістів, а це на місцях веде до самоуправної порубки з боку окремих осіб і військових частин, Повітовий Земельний Комітет в інтересах охорони народнього багатства і припинення анархії, постановив:

1) Всі ліса в Могилівському повіті, як продані і арендовані, так і не продані, до видання закона, негайно переходять в тимчасове розпорядження Повітового Земельного К-ту. Волосні Земельні К-ти

повинні сповістити про це сільські громади і витребувати від них приговори, що на місцях вони візьмуть на себе охорону ліса, будуть підтримувати спокій і припинять анархичні і самочинні виступи.

2) Охорону таких лісів утворити із представників Земельного К-ту, Продовольчої Управи і хазяїна ліса.

3) Грошові прибутки від лісів, після розплати з робочими і за охорону ліса, здаються в Казначейство для Повітового Земельного К-ту.

4) Просити Губернський Земельний Комітет звернутися в Центральну Раду, щоб було негайно видано закон на право Земельним Комітетам розпоряджатися всіми лісами і землями на Україні.

5) Вжити заходи, щоб припинилися випаси лісних молодняків» [17].

Наступного дня, 31 жовтня, повітовий земельний комітет разом з повітовою продовольчою управою затвердили ціни на дрова та лісні матеріали [18]:

	ЗА ПУД	
	Сирове	Сухе
	Коп.	Коп.
Матеріяльне дерево гідне на столярні, боднарські та інші вироби	40	44
Строєве дерево	30	33
Дрова однополінні рубані	20	22
Дрова двохполінні стосові	18	20
Дрова сажневі круглики	16	18
Дрова другої прочистки	7	10
Дрова фашиння і гиляки з вершків	5	7

За день повітовим земельним комітетом була ухвалена ще низка важливих рішень: «1) Просити Центральну Раду, яка є вищою владою на Україні, щоб було негайно затверджено закон Генерального Секретаря по земельних справах про передачу всіх земель і лісів в розпорядження Земельних Комітетів, не ждучи

затвердження цього закону Російським Правительством, бо нема ніякої надії, щоб земельна справа була налагоджена вказівками з Петрограду.

2) Сповістити населення, що всякі земельні справи на місці перше всього повинні бути розглянуті Волостним Земельним Комітетом, котрий про свою роботу давав би знати Повітовому Зем. К-тові. А всяким иншим особам і інституціям (сільським коміт. і друг.) права вирішати земельну справу не дано і їх діяльність в цьому гальмує тільки роботу Земельн. Ком.

3) Звернути увагу військового начальства, що салдати в повіті грабують населення і нищать народне добро.

4) Найдені награвовані дрова і лісні матеріяли повинні бути відібрані у самочинщиків, звезені в одно місце і продані з торгів бідним людям, солдаткам і вдовам за низьку ціну, а гроші за них треба вносити в Казначейство для Повіт. Земельн. Коміт. Про всі такі случаи треба составлять протоколи.

5) Звернутися до Продовольчої Управи, щоб ціни за мелення муки і різку січки бралися хозіянами млинів не більші таких: *за муку отсівну 25 коп. за разову 10 коп. і за різку січки 5 коп. с пуда*. В необхідних випадках млини можуть передаватись Земельними Комітетами тільки в розпорядження кооперативів, артілів і цілих громад» [19].

Зі шпальт газети ми маємо можливість відстежити реакцію місцевого громадянства на більшовицький переворот у Петрограді. З цієї нагоди 28 жовтня 1917 р. у Могилеві-Подільському відбулося зібрання представників політичних партій, воєнних та громадських організацій. Щоправда, своїх уповноважених не прислали «Совет рабочих і солдатских депутатов», польські організації, які були сповіщені через місцевого ксьондза, російські соціалісти-революціонери, російські соціал-демократи (меншовики) та професійний союз.

Відсутність Могилівської ради робітничих і солдатських депутатів є цілком зрозумілим, оскільки саме ця структура намагалася нав'язати учасникам повітового селянського з'їзду, що відбувався після більшовицького перевороту, постанову про

невизнання Української Центральної Ради і Генерального секретаріату легітимними репрезентантами влади в Україні [20].

Натомість представницьке зібрання практично одноголосно ухвалило таку резолюцію: «а) В цей надзвичайний час цілком визнати за тверду революційну владу на Україні Центральну Раду.

б) Щоб контрреволюція не повалила цю єдину демократичну владу на Україні Ц. Р., обрати з поміж учасників Зібрання місцевий Комітет по охороні революції, який би підлягав розпорядженням Краєвого Комітету по охороні революції при Центр. Раді і приймав всі міри проти анархії в краї» [21].

В обраний Комітет увійшло сім представників, зокрема уповноважений від повітового комітету Селянської спілки.

У центрі уваги часопису перебувало мовне питання. Зокрема, видання довело до відома жителів краю циркулярне повідомлення Подільського губернського комісара, яке врегульовувало цю проблематику: «Подільський Губернський Комісар всім урядовим і громадським інституціям (управам) Поділля розіслав таку телеграму: *«Сповідую, що в Подільській губ., яка входить в склад губерній України, українська мова призначається державною, як і російська. Через це всі установи повинні виконувати всякі бумаги і писання по українській, що надходять від управ, урядових і приватних осіб, нарівні з бумагами і писанням мовою російською»* [22]. Щобільше, до цієї кореспонденції редакція додала й свій коментар: «Досі було так, що всякі чиновники, як получали бумаги, писані нашою мовою українською, якою ми й говоримо, відсилали назад до того, хто їх прислав з отпискою, що, мовляв, «не понимаем украинского языка, а переводчиков не имеем». Пора вже цим панкам канцеляристам і чиновникам навчитися мови того народу, серед якого вони живуть і якому вони служать, а як ні, то не псувати справи і йти до тих, хто їх розуміє і чію мову вони розуміють» [23].

Непросту ситуацію із застосуванням рідної мови змалював у своїй статті й автор, що підписався «Богомільний». На його думку, по багатьох управах, судах, телеграфах та інших державних і громадських установах продовжують сидіти «панки й паничі», котрі дозволяють собі насміхатися з рідної мови, «а як прийде писана по-

українському бумага, то аж зеленіють від злоти, а по нашому вчитись писати та говорити й не збираються» [24]. «Богомільний» висловив припущення, що вони лишень чекають повернення старих порядків. Але при цьому впевнено констатував: «Пора-б уже сказати таким що «не вернеться!» «Вчіться, браття, і нашої мови, коли хочете бути з нами, а ні, то «ізідїть із дому господина свого» і йдїть собі туди, де вас розуміють; в Московщину забирайтесь та там, після доброї чарки самогонки в кампанії з Ваняхами та Єгорами, грайте на «гармошку» та виспівуйте на здоровлячко: «десять любіла, девять прїзабила, а аднаго я забить не магу».

Так, так, панове! Вчіться по-нашому. Пора! «На чийому возі їдеш, того і пісню співай» [25].

Окремою темою в часописі проходить військова проблематика. Досить широко редакція висвітлювала питання щодо організації в краї Вільного козацтва. У цій справі серед козаків Могилів-Подільського куріння імені Петра Сагайдачного була помітна завзятість та охота до праці. Вони проходили строївову службу, несли варту та виїжджали на села з метою організації і там Вільного козацтва.

3 грудня 1917 р. відбулися загальні збори козаків Куріння імені Петра Сагайдачного. Одноголосно була ухвалена наступна резолюція: «Загальні Збори козаків Куріння імені Петра Сагайдачного, обговоривши звістку про виступи большевиків проти Центральної Ради ухвалили: 1) Висловити повне довірря Центральній Раді і послати рішучий протест проти наміру большевиків захопити власть на Україні в свої руки, заявивши всім, що опріч Генерального Секретаріату Центральної Ради ми другої влади в Українській Народній Республіці не признаємо і будемо всіма засобами боротися проти анархії і громадянської війни, яку вносять поміж нас чужинці і порти всяких контрреволюційних замірів звідкіль вони б не йшли: чи з правого, чи з лівого боку.

2) Просити Генеральний Секретаріат як найскоріше повиводити з України те Московське військо, яке під прапором «большевизма», руйнує наш край і вносить заколот серед місцевого населення і заявити, що ми у всякий час готові стати на оборону

волі нашого народу, ладу та спокою і покладемо для цього всі свої сили» [26].

Ухвалену резолюцію постановлено надіслати Центральній Раді, «Областному Совету Солдатских и рабочих депутатов» у Києві та «Совету Народних Комисаров» у Петербурзі.

З оголошення, вміщеному в «Селянському голосі», ми дізнаємося про проведення 8 листопада 1917 р. виборів гласних до Могилівської повітової ради, а також про те, що вони відбувалися за пропорційною виборчою системою. Повідомлення в газеті закликала голосувати у всіх чотирьох округах повіту за селянський список, який був зареєстрований під № 1 [27].

Чимало цікавої інформації часопис подавав про стан та розвиток українського руху на теренах краю. Так, у Могилів-Подільському мали відкрити український дитячий притулок. Та коли Квартирна комісія дізналася, що він власне буде український, то відібрала відведене помешкання під інші потреби [28]. Така ж ситуація склалася навколо будинку Могилівської «Просвіти». Тут облаштувалося Могилів-Подільське військове інтендантство, яке, попри рішення Квартирної комісії перебратися в інше приміщення, не квапилося і залишалося на місці. Водночас місцева «Просвіта» внесла плату за річну оренду приміщення в сумі 1100 карб. [29].

Схожа ситуація була і в м. Бар. Дітей з місцевого притулку перевезли в Снітківський будинок, а в Бару приміщення відвели під інші потреби. Позаяк на новому місці було «тісно», то «Селянський голос» пропонував за потреби відвозити сиріт до «притуку-школи» в с. Нижчий-Ольчедаїв. А, зі свого боку, цю ситуацію прокоментував так: «Наші вороги шкодять українській справі, де тільки можуть. Навіть бідних дітей і сиротів їм не жалко. От яке у них сумління. А ще всюди кричать, що, мовляв, всі ми рівні, що не треба нам нічого свого, бо вони «з ласки своєї» все нам дадуть» [30].

Із цікавою ініціативою в газеті «Селянський голос» виступив просвітницький діяч. Він наголошував, що незабаром настане Різдво, а, отже, діти і дорослі за давнім звичаєм підуть колядувати. Посилаючись на приклад Галичини та Буковини, він нагадав гарну традицію передавати зібрані кошти на просвітницькі потреби. Відтак громадський діяч запропонував створити фонд на

відкриття української гімназії в Могилеві-Подільському або навіть в якомусь селі чи містечку. Місцевий осередок товариства «Просвіта» з цією метою підготувало підписні листи і розіслало їх по всіх волосних народних управах та інших інституціях. На переконання просвітянина, до гімназії мали приймати передусім селянських дітей з бідніших родин та сиріт, котрі воліють вчитись, але не мають коштів. «На селянстві нашому і на всій сільській інтелігенції лежить повинність зі всієї сили допомогти, щоб на гімназію було зібрано досить грошей і щоб вона нарід була неодмінно відчинена. Треба, щоб сільські громади обміркували у себе цю справу на зібраннях і кожна щоб дала з громадських коштів на це діло якусь грошову допомогу. Годі вже ходити у темноті! Треба світити світло, де тільки можна. А світло – це є наука. Без світла, без науки, чоловік нічого не варт», – констатував просвітянин [31].

Крім цього, часопис опублікував додаткову інформацію, в якій закликав бажаючих у зборі коштів на українську гімназію, звертатися за підписними листами до Могилів-Подільської «Просвіти» (вул. Покровська, 12) [32].

Загалом Могилівська «Просвіта» відзначалася активною діяльністю на полі розвитку культурно-освітньої справи. Так, 26 листопада 1917 р. театральна комісія товариства впорядила в театрі «Гігант» виставу. Ставили «Сватання на Гончарівці». Перед виставою хор під керівництвом добродія Равицького проспівав «Заповіт», «Ще не вмерла Україна» та інші українські пісні. Чистого прибутку зібрали 1705 карб. 54 к., з яких 1200 карб. надіслали Українській Центральній Раді, 100 карб. передали співакам для внесення платні за навчання дітям з бідних родин, а 405 карб. 54 к. витратили на впорядкування зали «Просвіти» [33].

28 листопада 1917 р. відбулися загальні збори Могилів-Подільської «Просвіти», на яких ухвалили протест проти намірів більшовиків захопити владу в Україні. Також переобрали Раду товариства, оскільки деякі члени Ради вибули з міста [34].

Окремі питання відносилися до висвітлення церковної проблематики. Зокрема, часопис повідомляв, що до повітового комітету Селянської спілки надійшло прохання від Кузьминецької

селянської спілки з тим, аби забрати з їхньої парафії священика, позаяк останній недбало ставиться до своїх обов'язків, запустив школу та загалом вороже ставиться до селянства [35].

У газеті від 15 грудня 1917 р. повідомлялося, що в зв'язку з браком коштів та відсутністю паперу чергове число «Селянського голосу» значно спізнилося з виходом у світ [36]. Очевидно, саме ця проблема унеможливила подальший випуск видання. Однак і те, що було зроблено, яскраво ілюструє позицію Могилівського повітового комітету Селянської спілки на поточні суспільно-політичні та соціально-економічні проблеми, а відтак і усього селянства регіону.

Список використаних джерел та літератури:

1. Адамський В. Р. Часопис «Вестник Каменец-Подольского исполнительного комитета» в інформаційному просторі Поділля (березень – травень 1917 р.) // Сторінки історії Української революції та більшовицьких репресій на Поділлі (1917–1930-ті рр.): зб. наук. праць / ред. кол.: О. О. Заремба (гол.), Л. В. Баженов, В. А. Дубінський та ін. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2018. С. 259–272.

2. Адамський В. Р. Часопис «Известия Винницкой городской думы» в інформаційному просторі Поділля // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження: мат. XXIX Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф. (6-7 вересня 2018 р., м. Вінниця) / Ю. А. Зінько (відп. ред.). Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. С. 74–83.

3. Гандзюк В. Відстоювання ідей автономії України в добу Центральної ради вінницьким часописом «Свободный голос» (1917 р.) // Українська журналістика: умови формування та перспективи розвитку: зб. наук. пр. / відп. ред.: С. Квіт, Т. Бондаренко. Черкаси, 2007. С. 386–390.

4. Гандзюк В. О. Часописи Поділля в процесі творення державницької ідеології українців (1917–1920 рр.): монографія. Вінниця: ФОП Данилюк В. Г., 2009. 368 с.

5. Гальчак С. Вінницькі сторінки вітчизняної журналістики доби Української революції 1917–1920 рр.), Розстріляного Відродження. Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2020. С. 108–111.

6. В-р. Наш час настав... // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 5 листопада. – С. 1.

7. Адаменко П. За ким? // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 5 листопада. – С. 1.

8. Там само.

9. Погорільський В. Маймо в собі силу // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 12 листопада. – С. 1.

10. Недоля Пр. Нова сторінка історії // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 12 листопада. – С. 1-2.

11. Проголошення Української Демократичної Республіки // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 5 листопада. – С. 2.

12. Громадська і військова власть – Центральній Раді // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 5 листопада. – С. 2.

13. Дерімов Т. Народні Ради // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 5 листопада. – С. 3.

14. Там само.

15. Оголошення // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 5 листопада. – С. 4.

16. Засідання Могилів-Под. Повітового Земельного Комітету // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет

Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 5 листопада. – С. 3.

17. Там само.

18. П. А. Ціни на дрова і лісні матеріали // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 5 листопада. – С. 3.

19. Постанови Могилів-Под. Повітового Земельного Комітету // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 12 листопада. – С. 3-4.

20. Кароєва Т., Цукрук Л. Хронологія революційних подій 1917 р. на Вінниччині // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження: матеріали XXX Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції (м. Вінниця, 26–27 вересня 2019 р.). Вінниця, 2019. С. 159.

21. 3 місцевого життя // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 5 листопада. – С. 4.

22. 3 місцевого життя // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 12 листопада. – С. 4.

23. Там само.

24. Богомільний. До якої-ж пори це буде? // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 15 грудня. – С. 2.

25. Там само.

26. Козак. Вільне Козацтво // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 15 грудня. – С. 4-5.

27. Оголошення // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 5 листопада. – С. 2.

28. 3 місцевого життя // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 5 листопада. – С. 4.

29. Там само.

30. 3 місцевого життя // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 12 листопада. – С. 4.

31. Просвітянин. Колядуймо на українську гімназію // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 15 грудня. – С. 3.

32. 3 місцевого життя // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 12 листопада. – С. 4.

33. 3 місцевого життя // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 15 грудня. – С. 5.

34. Там само.

35. 3 місцевого життя // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 5 листопада. – С. 4.

36. Від редакції // Селянський голос (Могилів-Подільський Повітовий Комітет Всеукраїнської Селянської Спілки). – Могилів-Подільський. – 1917. – 15 грудня. – С. 5.

О.С. Аліханіді,
здобувачка вищої освіти
(м.Одеса)

О.Б. Петінова,
доктор філософських наук, професор
(м.Одеса)

УКРАЇНА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ 1939-1945 РР.

Те, що, за влучним визначенням Е. Гобсбаума, Друга світова війна стала протистоянням ідеологій, значною мірою окреслює її місце не тільки у загальному історичному наративі, а й у суспільно-політичному дискурсі. Саме в тогочасних подіях укорінено джерела багатьох процесів сучасності, а апеляція до сенсів, пов'язаних з її суперечливою, трагічною драматургією, застосовується як інструмент ментального конструювання та соціальної інженерії в політичних практиках.

Місце й роль України у Другій світовій війні в радянський період традиційно розглядалися крізь призму «Великої Вітчизняної війни» СРСР проти гітлерівської Німеччини та її союзників. Переможна тема стала одним із центральних, стрижневих конструктів, спрямованих на легітимацію радянського тоталітарного режиму й утвердження ціннісних маркерів соціалізму більшовицького зразка. Весь радянський наратив у цій тематичній ніші, акумульований у підсумкових багатотомних виданнях [1], формувався саме в такому теоретичному руслі.

Після розпаду СРСР та з відновленням національної державності розпочався пошук українськоцентричної версії Другої світової війни, спрямованої на деконструкцію радянського міфу «Великої Вітчизняної». Однак ще впродовж певного часу деякі вітчизняні історики спрямовували свої зусилля на те, аби інтегрувати український вимір війни в її пострадянській концепції [2].

Українці долучалися до спротиву окупантам, воювали з нацистами в радянських партизанських з'єднаннях, загонах

французького, югославського, словацького Опору. За деякими оцінками, на окупованих німцями та їхніми союзниками теренах України діяли понад 200 тис. осіб, об'єднаних у підпільні групи й організації, партизанські загони та з'єднання [3].

Значна частина населення також брала участь у бойових діях на боці Української повстанської армії (від 200 до 400 тис. упродовж 1939–1950-х рр.). Антинімецький фронт ОУН та УПА, який виник на початку 1943 р., відіграв винятково важливу роль у національно-визвольному русі в роки Другої світової війни. Збройний виступ проти нацистської Німеччини, яка категорично заперечувала можливість існування самостійної України, дав можливість ОУН згуртувати в лавах УПА десятки тисяч патріотів. Переважна більшість українців воювала проти гітлерівців у складі Червоної армії, до якої за час німецько-радянської війни було мобілізовано майже 7 млн мешканців Української РСР, що становило близько 23% особового складу збройних сил СРСР³³. Водночас російські історики стверджують, що військові комісаріати призывали з території УРСР 12,5% жителів республіки, тоді як у РРФСР – 22,7%. Однак слід урахувати ще й тих вихідців з України, які перебували на дійсній військовій службі до 22 червня 1941 р. Відомо, що під виглядом навчальних зборів у травні – червні 1941 р. було здійснено призов 802 тис. осіб приписного складу. Серед них понад 271 тис. (33%) мобілізували військомати Київського особливого, Одеського та Харківського військових округів [4]. Перед цими по суті мобілізаційними заходами облікова чисельність Червоної армії становила 4 млн 275 тис. 713, флоту – 390 тис. 142 особи³⁶. Отже й частка військовослужбовців родом з України мала б бути близькою до 1 млн 540 тис. Таким чином у лавах радянських збройних сил на початок війни з гітлерівською Німеччиною повинно було б налічуватися до 1 млн 800 тис. вихідців з УРСР (1 540 000 + 271 000). У другому півріччі 1941 р. на території республіки було призвано 3 млн 184 тис. 700 осіб, а в період вигнання нацистських окупантів від лютого 1943 до жовтня 1944 рр. – 3 млн 692 тис. 500. Причому в останньому випадку йдеться і про 600–900 тис. громадян, мобілізованих повторно (колишні оточенці, ті, кого німці відпустили для

сільськогосподарських робіт, дезертири, утікачі з полону). Водночас загальна кількість мобілізованих корегується у зв'язку з тим, що мобілізації тривали й в 1945 р., до завершення війни [5].

Отже кількість призваних до РСЧА з території УРСР від початку німецько-радянської війни до кінця далекосхідної кампанії оцінюється в понад 6 млн осіб. Впродовж 1939–1945 рр. у складі радянських збройних сил перебували до 8 млн вихідців з України.

Після вторгнення німецьких військ на території УРСР відбулося кілька великих битв: танкове бойовище на Волині (свого часу стало найбільшим за кількістю задіяної бронетехніки), оборона Києва, Одеси, Севастополя. Після уманського «котла» (понад 100 тис. оточенців) у вересні 1941 р. трапилася найбільша у світовій військовій історії катастрофа – київське оточення, в якому було знищено п'ять армій радянського Південно-Західного фронту, а кількість полонених сягнула 665 тис. До кінця 1941 р. в німецькому полоні опинилися понад 1 млн 300 тис. українців. Наступного року переможні операції вермахту в районі Харкова та на Керченському півострові поповнили перелік «котлів». У 1943–1944 рр. саме на теренах України концентрували свої основні зусилля головні учасники воєнного протистояння – нацистська Німеччина та сталінський СРСР. Битва за Дніпро, а потім за Правобережну Україну перебувають серед найбільших стратегічних операцій Другої світової війни. Зокрема Дніпровсько-Карпатська стратегічна наступальна операція Червоної армії виокремлюється серед решти найвищими показниками за кількістю залучених сил і засобів, за просторовим розмахом та втратами. Із метою реалізації воєнно-політичних планів наприкінці 1943 р. на території України зосереджувалися найпотужніші угруповання військ [6].

На фронтах Другої світової війни загинули мільйони мешканців УРСР та українців-громадян інших держав союзників.

Війна не тільки призвела до величезних матеріальних, людських втрат, але вплинула на свідомість, моральний стан мільйонів, залишивши глибокий слід в їхній пам'яті. Разом із загибим цивільним населенням, депортованими, оstarбайтерами, евакуйованими, біженцями, які так і не повернулися на попередні місця проживання, загальні безповоротні людські втрати республіки

оцінюються в межах від 8 до 10 млн осіб. Друга світова спричинила значні демографічні зміни та істотно підірвала генофонд України. Із 1 січня 1941 до 1 січня 1945 рр. населення УРСР зменшилося з 41 млн до 27,4 млн (це враховуючи, що частина людей уже повернулася з евакуації, німецького полону та діючої армії). Загальні демографічні втрати оцінюються до 14 млн осіб. Україна постраждала через своє стратегічно важливе становище, розплачуючись і за гітлерівську агресію, і за згубні прорахунки сталінського керівництва.

Зважаючи на внесок у перемогу над нацизмом та втрати, Україна стала країною-співзасновницею ООН – організацією, яку утворили, щоб зберегти мир у післявоєнному світі. Україну чекали важкі роки відбудови [7].

Список використаних джерел та літератури:

1. История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941–1945: В 6 т. / Пред. глав. ред. ком. П.Н.Поспелов. – Москва, 1960–1965; История второй мировой войны 1939–1945: В 12 т. / Пред. ред. ком. А.А.Гречко. – Москва, 1973–1982; Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941–1945 гг.: В 3 т. / Редкол.: И.Д.Назаренко (пред.). – К., 1975.

2. Безсмертя: Книга Пам'яті України / Гол. ред. кол. І.О.Герасимов. – К., 2000. – 944 с.; Історія воєнного мистецтва / С.В.Сидоров, І.І.Фурман, В.М.Грицюк та ін. – К., 2012. – 300 с.; Макаров В.Д., Рибак М.І., Сидоров С.В. Внесок України в розгром фашизму у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. // Сторінки воєнної історії України. – Вип.10. – Ч.1. – К., 2006. – С.290–297; Україна в полум'ї війни: 1941–1945 / П.П.Панченко, О.І.Уткін, В.І.Горелов та ін. – К., 2005. – 560 с.

3. Кентій А., Лозицький В. Війна без пощади і милосердя: Партизанський рух у тилу вермахту в Україні (1941–1944). – К., 2005. – С.13.

4. Захаров М.В. Накануне великих испытаний. – Москва, 1968. – С.252–253.

5. Політична історія України: XX століття: У 6 т. / Ред. кол.: І.Ф.Курас (гол.) та ін. – Т.4: Україна у Другій світовій війні, 1939–1945 / Кер. тому В.І.Кучер. – К., 2003. – С.67; Муковський І.Т., Лисенко О.Є. Звитяга і жертвність: Українці на фронтах Другої світової війни. – К., 1996. – С.400–401.

6. Історія війн і військового мистецтва: У 3 т. / Войтович Л. (відп. ред.). – Т.3: Від масових армій до відродження професійних армій (XX – початок XXI ст.) / В.Голубко, В.Грицюк, Л.Кривизюк, О.Лисенко. – Х., 2019. – С.574.

7. Першина Т. Становлення ВПК у східних районах СРСР: участь українських виробників у вирішенні воєноекономічних завдань // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст.: Історичні нариси: У 2 кн. – Кн.2. – С.525.

І.С. Басова,
кандидат юридичних наук
(м.Київ)

ОПЕРАЦІЯ “ВІСЛА”: ІСТОРИЧНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕМІЩЕНЬ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Проблема масових вимушених переміщень українського населення не є новою для України, а відома ще з часів її входження до складу СРСР. Такі переміщення можна було спостерігати, наприклад, при радянській політиці СРСР та Польщі у другій половині 40-х рр. XX ст. щодо зміни лінії державного кордону на заході СРСР та східної частини Польщі відповідно, яке спричинило взаємне переселення етнічних мешканців, що проживали на цих територіях, яке більш відоме як “обмін населенням” 1944 р.; під час будівництва Яворівського артополігону у Львівській області з початку 1940-х рр.; спорудження водних об’єктів 50–70-х рр. XX ст. (водосховища Дніпровського гідрокасаду Київська, Канівська ГЕС) та інші.

Опрацювання наявних історичних джерел дозволило класифікувати причини таких переміщень, зокрема: 1) політичні: а) політично-ідеологічні (“обмін населенням”, 1944 р.; операція “Захід”, 1947 р.); б) політично-етнічні (депортація кримських татар, 1944 р.; операція “Вісла”, 1947 р.); 2) економічні (спорудження водосховищ Дніпровського гідрокасаду 50 – 70-х рр. XX ст.); 3) оборонні (будівництво Яворівського військового полігону у Львівській області з 40- х рр. XX ст.); 4) техногенні (аварія на Чорнобильській атомній електростанції, 1986 р.).

Дослідження історичних фактів вимушеного переміщення населення на сьогодні залишається маловивченим, першочергово з огляду на те, що більшість нормативної бази та матеріалів листування до останнього часу перебували під грифом “секретно”. Особливу цікавість для вивчення з позиції історії і права викликають причини, що зумовлювали такі переміщення, місце у

суспільстві та правовий статус зазначеної категорії осіб, вжиті державою заходи щодо їх соціального захисту.

В історичних документах повоєнних часів найбільш розповсюдженими позначеннями переміщених осіб були “переселенець”, “виселенець”, “вигнанець”, “евакуйований”, “депортований”. Принагідно зазначити, що тогочасні нормативні акти не містили термінологічних визначень цих категорій, їх зміст можна було віднайти у словниках. Наприклад, Словник української мови, 1970 – 1980 рр. “переселенцем” визначає людину, яка “переселилася, переселяється на нове місце проживання або переселена куди-небудь” [1, с. 273]; “вигнанцем” – “того, хто вигнаний, висланий кудись з певної місцевості, території” [2, с. 374]; під “евакуйований” розуміють “вивезений з небезпечної місцевості” [3, с. 452].

Відповідно до змісту Великого тлумачного словника сучасної української мови “виселенцем” є людина, яку “виселили або яка виселилася звідки-небудь”, де дієслово “виселяти” змістовно трактується як “примушувати кого-небудь залишити своє місце проживання (житло, населений пункт, певну місцевість), переселяти з одного місця проживання в інше” [4, с. 151]; дієслово “переміщати, переміщувати” означає “змінювати місцезнаходження, місце перебування кого-небудь, депортувати, силоміць, примусово вивозити”, а “переміщеною особою”, в свою чергу, вважає особу, яка “силоміць вивезена з тимчасово окупованої території до іншої країни” [4, с. 919]; “переселенцем” – “того, хто переселився, переселяється на нове місце проживання або переселений куди-небудь” [4, с. 927].

В сучасній Україні термінологічні позначення мають більш довільний та широкий зміст. Наприклад, в Юридичній енциклопедії 1999 р. “евакуація” (від лат. *evacuatio*) визначається як “вивезення цивільного населення, підприємств, установ, майна, худоби та інших цінностей з місцевості, що перебуває під загрозою ворожого нападу у випадку збройної агресії проти держави, терористичного акту, стихійного лиха, аварій, катастроф, а також з місцевості, в якій мають здійснюватися важливі господарчі перетворення” [5, с. 318]. Ззовні схоже, проте, змістовно відмінне розуміння вказаної

категорії, надає вже згадана “Юридична енциклопедія”, 1999 р. узагальнюючи цей термін до “переміщені особи”, які могли бути “зовнішніми переміщеними особами” - особами, що “були насильно вивезені в період Другої світової війни 1939-1945 рр. нацистською Німеччиною та її союзниками з тимчасово окупованих ними територій для примусового використання на важких роботах” та “внутрішньо переміщеними особами”, тобто переміщеними усередині країни [6, с. 493].

Поряд із повсякчасно засновуваним тодішньою владою в державних актах позначення “депортовані”, їх визначення не було. Ґрунтовну характеристику терміну “депортація” (від італ. *“deportatio”*) надав Й.Е. Надольський. За його обґрунтуванням цю назву отримало “покарання у формі вислання, за допомогою якого населення уникало смертної кари в Римській імперії, зокрема за вбивства, шахрайство” [7, с.40]. За радянських часів, на думку історика, депортаційна політика розглядалась як “система заходів, змістом яких було вислання осіб, визнаних політично і соціально небезпечними, з місць постійного проживання у віддалену місцевість та примусове поселення в новому місці з обмеженням свободи пересування” [7, с.41].

Не дивлячись на різну термінологію, змістовно ці категорії охоплюються єдиним наслідком – вимушеним переселенням, що зумовлене політичними, економічними, екологічними, техногенними чинниками, де населення стає вимушено переміщеним, і, як наслідок, соціально незахищеної категорією.

Характеризуючи політичні підстави вищезгаданої класифікації, що зумовлювали вимушене переселення українців, слушною є позиція Й. Е. Надольського, за якою масові примусові виселення використовувалися як “форма завоювання, утримання та використання державної влади, де досягнення державних цілей здійснювалося шляхом створенням умов, застосуванням заходів, здебільшого, спрямованих не на захист прав і свобод громадян, а на насильницьке підкорення їх своїй владі” [7, с. 42]. Переселення обумовлювалися політичними інтересами, що охоплювали різні сфери суспільного життя всередині держави або поза її межами, проте для переміщених осіб вони мали особливо негативні

наслідки, що виявлялися у тотальному порушенні прав і свобод вимушених переселенців загалом та прав у сфері соціального захисту зокрема. Доречним зауважити, що тривалий час документи, які слугували підставою до переселень, визначали повноваження органів та хід переселення перебували під грифом “секретно”, що черговий раз підкреслює про бажання радянської влади приховати такі факти. Отримання вільного доступу до них надає можливість створити реальну картину цих жахливих подій та зробити висновки.

В нормативних актах повоєнних часів можна відслідкувати вживання термінів “операція” та “акція” як синоніми. Загалом, однозначне тлумачення цих категорій надають і словники. Словник української мови, 1970-1980 рр. тлумачить “акцію” як “дію, діяльність, спрямовану на досягнення якої-небудь мети” [8, с. 32]. Практичний словник синонімів української мови, 2000 р. визначає “акцію” як “дію, (військову) операцію” [9, с. 13].

Дослідження фактів переселень населення, які обумовлювалися політичними підставами дозволяє провести їх розмежування на політико-ідеологічні та політико-етнічні. Змістовно, політико-етнічна підстава уособлює собою діяльність радянської влади, спрямовану на примусове переселення населення за етнічною ознакою.

Яскравим прикладом історичних фактів таких переселень є депортація кримських татар, 1944 р. та операція “Вісла”, 1947 р. Розглянемо більш детально вимушене переселення внаслідок операції “Вісла”, 1947 р.

Вперше таке дослідження та аналіз було здійснене польським істориком українського походження Євгеном Місилом. За результатами, ним видано узагальнений збірник документів та матеріалів польською мовою, що в подальшому було перекладено українською. Ця праця є особливо цінним джерелом для науковців з різних галузей права, історії, державотворення, соціології, адже матеріали, що містяться в ній дозволяють відтворити об’єктивну картину історичних подій..

До сьогодні серед істориків немає єдиної сталої спільної думки щодо причин початку операції “Вісла” (далі – операція). Його пов’язують зі смертю польського генерала К. Сверчевського

як “акцію відплати, так, і як заздалегідь сплановану акцію проти виключно українців, що проживали на окремих територіях Польщі” [10, с. 11]. Схиляючись до останнього варіанту розвитку подій, Є. Місило зазначає про наявність 7 документів, що стосуються попередніх домовленостей між урядами Польщі, СРСР і Чехословаччини з питань приготуванням до акції та переходу з Польщі на територію Чехословаччини відділів УПА [10, с. 13]. За статистичними даними кількість виселених українців та членів змішаних польсько-українських родин внаслідок операції “Вісла” на території західної та північної Польщі становила біля 150 тис. осіб [10, с. 22].

Досліджуючи питання масових вимушених переміщень з позиції права загалом встановлено, що основним державно-владними актами, на підставі яких здійснювалися переселення були Директива для властей загальної адміністрації, військових, оселених і Державного Репатріаційного Управління у зв’язку з плановим виселенням українського населення [11, с. 96], Інструкція на виселення для командування оперативної групи “Вісла” [12, с. 161], Звіт про перевірку перебігу акції “Вісла” на терені Гданського, Ольштинського і Щецінського воєводств [13, с. 218], Розпорядження Поселенського Департаменту Міністерства повернених земель “Про засади поселення українського населення у північних і західних воєводствах Польщі” [14, с. 408], Рапорт командування “Про ситуацію українців, оселених у Гданському і Щецінському воєводствах” [15, с. 414], Лист Поселенському Департаменту Міністерства повернених земель у зв’язку з труднощами в реалізації розпорядження МПЗ щодо засад розміщення українського населення [16, с. 234] та інші. Ними визначався механізм, порядок, строки здійснення виселення, права та обов’язки, перебіг акції, стан забезпечення переселених.

Для проведення операції було створено спеціальну оперативну групу “Вісла”, додатково надавались повноваження вже існуючим державним структурам, залучались військові підрозділи. Виселяли відповідно до попередньо складених списків, в яких зазначалося прізвище, ім’я, вік, рік народження, назва села, громади, повіту, сімейний стан, перелік нерухомого майна, що

залишається [17, с.96-97]. Особливого значення набувала інформація щодо національності та ступеню спорідненості з главою родини. Документом, що підтверджував факт переміщення було переселенське посвідчення. Отримуючи його, переселені особи *de jure* набували статусу вимушено переміщених осіб, а тому повинні були соціально захищатися державою. Проте зважаючи на підстави переселення, умови та його характер про питання здійснення державою заходів, спрямованих на соціальний захист переміщених осіб не приходиться говорити і поготів.

Декларативний характер, двобічність змісту містилися в положеннях Директиви для властей загальної адміністрації, військових, оселених і Державного Репатріаційного Управління у зв'язку з плановим виселенням українського населення та Інструкції на виселення для командування оперативної групи “Вісла”. З одного боку в них закріплювалося право на перевезення особистих речей та майна, забезпечення транспортом, продуктами харчування на шляху слідування, надання медичної допомоги забезпечення тимчасовим житлом, з іншого зазначалося про обмежений час для збирання і завантаження майна (в деяких місцевостях строк для евакуації визначався 2-ма годинами або взагалі був відсутній), відсутність у достатній кількості залізничного транспорту та перевантаженість наявного, брак продуктів харчування для переміщуваних осіб [18, с. 282].

Погоджуючись з думкою науковців, що закріплення такого виду соціального захисту як “створення місць тимчасового розміщення переселенців на шляху слідування (створення наметів, таборів, бараків)” мав на меті територіально обмежити і не допустити самовільної втечі переселенців. Обмеження в правах також чітко прослідковується у Розпорядженні Поселенського Департаменту Міністерства повернених земель “Про засади поселення українського населення у північних і західних воєводствах Польщі”, коли розселювати переміщених осіб можна було “за 50 км від сухопутного кордону й 30 км від морського кордону, рівномірно по всьому повіті, при чому їх загальна кількість не повинна була перевищувати 10 % від загальної кількості порівняно з сільським населенням” [14, с. 408] (автор –

Ірина Басова, зміст статті викладено мовою оригіналу із збереженням особливостей морфології, побудови речення, пунктуації). До того ж українців розселяли в індивідуально надані господарства, у спільні господарства, в державні господарства та за фаховою спрямованістю (лісові, дорожні, цегельні та інші) [14, с. 408]. Проте, якість наданого для проживання приміщення було в незадовільному стані, більшість господарств були знищеними або пошкодженими та потребували відновлення [15, с. 414].

За результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що проведена польським комуністичним урядом операція “Вісла” стала яскравим прикладом етнічної складової в політичних рішеннях влади. Той факт, що українці набували статусу вимушено переміщених осіб є незаперечним. Прийнятті державно-владні рішення з питань переселення визначали лише один бік цього процесу, його механізм, строковість. Декларативний характер положень актів призводив до обмежень та масових порушень прав переселенців, починаючи від підстав, які були покладені в основу початку проведення акції до часу її закінчення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Словник української мови: в 11 т./ред.: А. В. Лагутіна, К. В. Ленець. Київ: Наукова думка. 1975. Т. 6. С. 273.
2. Словник української мови: в 11 т./ред.: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка. 1970. Т. 1. С. 374.
3. Словник української мови: в 11 т./ред.: П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. Київ: Наукова думка. 1971. Т. 2. С. 452.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) /гол. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. С. 151.
5. Юридична енциклопедія: у 6 т./ред. рада: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана. 1999. Т.2. С. 318.
6. Юридична енциклопедія: у 6 т./ред. рада: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана. 2002. Т.4. С. 493.

7. Надольський Й.Е. Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939-1953 рр.): моногр. Луцьк: РВВ “Вежа”. 2008. С. 115.

8. Словник української мови: в 11 т. /ред.: П. Й. Горещкий та ін. Київ: Наук. думка. Том 1. 1970. С. 32.

9. Практичний словник синонімів української мови. / ред.: С. Караванський. Київ: “Українська книга”, 2000. Вид 2. С. 13.

10. Василевський Й. Акція “Вісла”. Документи /ред. Є. Місило. (пер. з польськ. І. Сварник). Львів - Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. 1997. С. 24.

11. Директива для властей загальної адміністрації, військових, оселених і Державного Репатріаційного Управління у зв’язку з плановим виселенням українського населення від 14.04.1947 р. Василевський Й. Акція “Вісла”. Документи /ред. Є. Місило. (пер. з польськ. І. Сварник). Львів - Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. 1997. С.96.

12. Інструкція на виселення для командування ОГ “Вісла” від 22.04.1947 р. Ibid. С. 161.

13. Звіт про перевірку перебігу акції “Вісла” на терені Гданського, Ольштинського і Щецінського воєводств від 24.07.1947 р. Ibid. С. 218.

14. Про засади поселення українського населення у північних і західних воєводствах Польщі: Розпорядження Поселенського Департаменту Міністерства повернених земель від 31.07.1947 р. Ibid. С. 408.

15. Про ситуацію українців, оселених у Гданському і Щецінському воєводствах: Рапорт командування від 12.08.1947 р. Ibid. С. 414.

16. Щодо засад розміщення українського населення: Лист Поселенському Департаменту Міністерства повернених земель у зв’язку з труднощами в реалізації розпорядження МПЗ від 22.08.1947 р. Ibid. С. 234.

17. Директива для властей загальної адміністрації, військових, оселених і Державного Репатріаційного Управління у зв’язку з плановим виселенням українського населення від 14.04.1947 р. Ibid. С. 96-97.

18. Щодо акції “Вісла”: службова нотатка директора Поселенського Департаменту Міністерства Повернених Земель від 12.05.1947 р. Ibid. С. 282.

Л. Г. Білий,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)
Парандій В.О.,
кандидат історичних наук, доцент
(м.Хмельницький)

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: БОРІТЬБА ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ТА ІДЕЙ

У соціогуманітарних науках є два базових поняття – «національна ідентичність» і «національна ідея» і вони глибоко закорінені в історичні пласти свідомості. Вони постійно фігурують у політичному дискурсі. Полісемантичність терміну «нація», від яких вони походять, допускає досить широкі трактування їхнього національного компоненту. Багато хто вже просто не помічає лінгвістичної пастки, створеної традиційним нерозрізненням понять «нація» і «народ» при перекладі на українську мову терміну, що сягає латинського *natio*. [1]

Війни росії проти України починаючи з ХІІ століття – це боротьба ідентичностей та ідей. Як зазначив Президент України Володимир Зеленський: «війна є національною ідеєю росії, тоді як Україна бореться на шляху виживання і миру... Ми не можемо скласти зброю, бо інакше ми зникнемо. Як держава, як народ, просто як люди. росія обрала дорогу війни, Україна бореться на шляху до миру. росія стріляє на знищення, Україна – для виживання. Війна – національна ідея російської федерації. Національна ідея України – мир». [2]

«Українське питання» зараз цікавить увесь світ. Про Україну знають, Україною цікавляться і важливо надати світові ті сили, які є пріоритетними та важливими саме для України.

«Річ у тім, що росія розуміє важливість українського питання – це про її власне існування. Без України росія не може

існувати як велика росія. Для того вона вживає різних інструментів і мову зокрема.

Але це не єдиний інструмент, навіть не головний, тому що головний інструмент – це свобода. Україна прагне до свободи, вона без неї не може. Україна – це символ свободи. Як писав Вольтер, українці завжди прагнули до свободи. Натомість коли росіяни мають вибір, то завжди вибирають, як вони вважають, сильного лідера» [3] - Ярослав Грицак.

Війна дала Україні велику, глобальну ідею – додати оптимізму і сенсу для існування решті цивілізованого, вільного світу. Сила є валютою світової політики, але ні в наукових, ні в політичних колах немає згоди щодо її визначення.

«Люди зазвичай думають про владу як здатність країни змусити інших робити те, що хоче ця країна. Експерти зазвичай вимірюють його, дивлячись на військову потужність або ВВП. Але це в кращому випадку часткові, а в гіршому – упереджені погляди. І вони дуже мало розкривають те, як держава може чи не може діяти. У таких підрахунках влади залишається поза увагою вирішальний фактор: очікування щодо майбутнього та те, чи вірять державні лідери в оптимістичну чи песимістичну долю своєї країни» [4].

Українська влада та українці вірять в оптимістичну долю своєї держави. Так, мільйони українців стали біженцями, багато з них приймуть рішення залишитися за кордоном, але ще більше повернеться. Основна причина повернення – це бажання, або потреба об'єднатися зі своєю родиною та віра в Україну.

Час кривавої боротьби за нашу свободу та ідентичність утверджує міжнародний статус України як борця за незалежність вільного світу. Ми українці – сильні, незламні, непереможні. Ми були, є і будемо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі. // Політичний менеджмент. №2, 2003. С.14-30.

2. Укрінформ. // <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3521630-zelenskij-nacionalnou-ideeu-ukraini-e-mir-a-rosii-vijna.html>

3. Твоє місто. Інтерв'ю з Ярославом Грицаком. // https://tvoemisto.tv/exclusive/mova__tse_zbroya_ale_ne_golovna_istory_k_yaroslav_grytsak_pro_nyshchennya_ukrainskoi_movy_129710.html

4. Дрезнер Даніель В. Небезпека песимізму (Чому тривожні нації є небезпечними націями). // https://reader.foreignaffairs.com/2022/06/21/the-perils-of-pessimism/content.html?fbclid=IwAR2ZQmsF8s55A97Ta8Ys22XJRGzSvg-CbedvoH2xTOWXaauUZVyZ5tOIs_I

А.І. Васишлишина,
здобувачка освіти
(Гвардійська ТГ, Хмельницька обл.)

О.В. Письменний,
вчитель (науковий керівник)
(Гвардійська ТГ, Хмельницька обл.)

ЗВ'ЯЗКОВА «ДОМОВИНА»

Актуальність теми пов'язана із тим, щоб відродити пам'ять про ті історичні події, які відбувались на території Поділля в роки Другої Світової війни. Збираючи красензавчі матеріали, спогади очевидців ми можемо відновити історичні моменти героїчного минулого нашого краю. Майбутні покоління повинні знати нашу істинну історію, а не переписану декілька разів.

*“Ми, усі – вояки УПА і всі підпільники зокрема,
я – свідомі, що раніше чи пізніше нам доведеться
згинутися в боротьбі з брутальною силою.
Але, запевняю вас – ми не будемо боятися
вмирати, бо, вмираючи, будемо свідомі того, що
станемо добрим української землі.
Це наша рідна земля потребує ще багато
добрих, щоб у майбутньому вироста на ній нова
українська генерація, яка довершить те, що нам не
суджено було довершити.”
(уривок з присяги юних підпільників)*

Ванда Петрівна Горчинська народилася 5 липня 1924 року в місті Копичинці Гусятинського району на Тернопільщині. Її батьками були: українка Текля Ухач та поляк Петро Горчинський. Була вона наймолодшою у родині, мала двох старших сестер Марію і Стефанію. Копичинці – одне із найменших міст України, має населення менше 7 тисяч осіб.

За всю історію Копичинці побували у складі різних країн, окрім Речі Посполитої та Австро-Угорської імперії. Після розпаду Австро-Угорщини, Копичинці увійшли до складу ЗУНР, а у 1919 році потрапили під владу Польщі. У 1928 році у Копичинцях було закрито українські школи на підставі того, що викладання у них велось українською мовою на шкоду польським наукам.

Закінчила семирічну польську школу. Заняття у ній починалися з молитви. Вчили там готувати різні страви, в підпіллі їй це пригодилося. Після школи їй дали степендію, щоб далі вчилася. Але 17 вересня 1939 року зайшли більшовики, і всі плани Ванди перекреслилися. 15-річна дівчина змушена була працювати, влаштувалася санітаркою у лікарню, була дуже кмітливою і допитливою. І у свою чергу лікарі та медсестри залюбки навчали молоду санітарку нелегкої професії. Але, тим часом, у лікарню почали поступати незвичайні та підозрілі хворі із слідами жорстоких катувань, інколи їх живими у лікарню не встигали довозити.

У 18 років стала членом ОУН. Першим керівником зв'язкової була жінка на псевдо “Гуцулка”, в крайньому будинку містечка Копичинці Ванда із знайомою прийняли присягу. Після присяги кожен новий учасник підпілля отримував псевдо. Знайома Горчинської взяла собі псевдонім “Могила” - (давала обіцянку нічого про свою майбутню діяльність не розповідати), Ванда взяла собі схоже псевдо “Домовина”, з цим позивним була до своєї реабілітації 1992 року.

Першим завданням стало для Ванди налагодження зв'язку із підпільницею Марією Шастків із села Сухостав, Горчинська передавала доручення повітового керівництва містечка Копичинці до групи підпільників у селі. У 1944 році під час чергового завдання з містечка Хоростків розпочався наступ радянських військ, зв'язкова зуміла втекти річкою в ліс, таким чином врятувала своє життя.

У листопаді 1943 року на Тернопільщині почали формуватися загони української народної самооборони. 5 грудня провід ОУН вирішили на основі цих загонів сформувати нову структурну одиницю “УПА Захід” вона поділялася на 8 воєних округів Копичинці

увійшли до військової округи “Лисоня”. Організаторам і першим командиром боївки був місцевий 22-річний Мирослав Кузикна псевдо “Арсен”. Зв’язковою медсестрою боївки була Ванда Горчинська, разом із нею у боївку входили п’ятеро її двоюрідних братів із маминої рідні: Іван, Остап, Йосип та два Михайла Ухачі. До 1943 року перебуваючи на легальній роботі у Копичинецькій лікарні, Ванда була зв’язковою розвідницею, здобувала медикаменти та лікарські інструменти, переносила та перевозила зброю. На виклики йшла рятувати поранених, проходячи пішки інколи по 30–40 км лісами, збирала трави – готувала із них мазі.

Біля містечка Копичинці у селі Тудорів розташовувався архів УПА, важливі документи зберігали у молочних металевих бідонах. Була створена спеціальна група з освіченої молоді, їхнє завдання було передрук важливих документів. Під час звільнення села від німецьких військ розпочалася перестрілка підпільників із червоною армією, Ванду у цій перестрілці поранили у плече. Це був другий щасливий випадок порятунку зв’язкової.

Далі її направили на вишкіл медсестер. Основні напрямки підготовки - перша медична допомога. Підручником для медичної школи слугував санітарний конспект укладений лікарями. Освітні матеріали часто друкували та поширювали не тільки серед підпільників, а й серед цивільного населення для надання само та взаємодопомоги. Організаторами медичних вишколів були: голова українського “Червоного хреста” Катерина Зарицька під псевдо “Монета” та референтка Тернопільського УЧХ Галина Дидик “Анна”. Часто Ванду називали “Знахаркою”, тому що вона вміла лікувати травми. Одного разу до неї привели повстанця з роздробленим ліктем внаслідок травмування, у хлопця розпочалася гангрена, потрібно було ампутувати частину руки. Це було у селі Скородинці Чортківського повіту, помічниці “Знахарки” знайшли скальпель перекип’ятили його і Ванда провела операцію з ампутації руки, тоді зв’язковій виповнилося двадцять років. Серед пацієнтів Ванди у роки її медичної практики був крайовий провідник УПА на псевдо “Улас”.

У підпіллі зв’язкова часто змінювала місце проживання, одного разу коли вона ночувала у селі Івелівка стався третій

випадок який вкотре врятував її життя. Під час облави загоном НКВС Ванда заховалася під ліжком господаря.

Одного разу із Вандою трапилася неприємна подія, на зустрічі з “Арсеном” групі підпільниці доручили вбивство. Так ось, тоді у лікарні лежав міліціонер – начальник слідчого відділу де катували дівчат і хлопців, був він хворий на сифіліс. І якось “Арсен” спитав Ванду чи поступив такий хворий, вона сказала що є, і тоді вони влаштували операцію з ліквідацією. Одна з подруг копичинецьких, на своєму чергуванні мала відкрити шибки, але не відкрила. Хлопці як прийшли, зірвали чеки з гранати і кинули у вікно, граната відскочила від фанери і два двоюрідних брати Ванди там впали від тієї гранати. Після цієї події Ванда пішла до “Арсена” і все доповіла йому, і тоді він дав їй пістолет.

У селі Котівка, що у 4 км. від Копичинець перебувала Ванда на нелегальному становищі, до неї прийшла в гості давня приятелька Софія Гонц і запросила у гості. Софія нагодувала свою подругу та запропонувала переночувати, ввечері дівчина вдосконалювала свої медичні знання читаючи довідник. Коли гостя заснула, Гонц забрала її пістолет. Досвіту до хати постукали, Ванда виглянула у вікно, і побачила там сестру Софії, коли вона відчинила двері її за руки охопили двоє, а до хати увірвались восьмеро озброєних чоловіків. Забрали її у місцеву сільську раду і розпочали допит. Ванда назвала себе Юлією Сагайдак, під час допиту Ванда часто втрачала свідомість. Охоронці з українського підпілля, хотіли врятувати Домовину, однак подумавши зрозуміли що сили були нерівними. Тоді прийнято нове рішення врятувати тих повстанців які перебували у криївках, допоки Ванда під тортурами не почне говорити.

Після невдалих допитів 1 березня 1946 році повезли Ванду у Копичинці до військомату. Так і нічого не досягнувши, перевели її у Чортків, тримали у підвалі якогось приватного будинку, де сиділо крім неї ще коло 60 полонянок. Часто до ув’язнених підсаджували “сексоток” - спеціальні люди “секретні співробітники”, які були інформаторами, дуже часто вербували до “сексоток” людей, родичі яких були в полоні НКВС.

Одного разу одна з арештованих повідомила, що коли Ванда буде підписувати завершальний протокол слідства, так звану двохсотку то обов'язково приведуть людину яка видала “Домовину” перед її арештом. І дійсно коли привезли дівчину підписувати протокол вона зустріла Софію Гонц. Її охопив страх, оскільки згадала що Софія приносила з лікарні медикаменти для поранених і могла отруїти повстанців. Після підпису Ванди, Софія поставила свій підпис під протоколом.

Після вироку суду почався для дівчини кривавий шлях етапування у Сибір. Засуджених привезли на підводах у Підволочиськ, погрузили товарні вагони. До залізничної станції у Підволочиську звозили в'язнів із всієї Західної України. З Підволочиська їхній етап пролягав через всю Україну, наступною зупинкою було місто Харків, етап напружувався до Красноярська, але і це місто не було крайньою точкою. Із Красноярська їх погрузили на баржу котра поплила по річці Орші до порту Дудінка. Всіх ув'язнених “політичних” і “кримінальних” розділили на секції. Часто серед них відбувалися конфлікти за сприянням адміністрації. Рецидивістів “політичні” називали “жуками”. Речі “політичних” кримінальники часто міняли на випивку і їжу, наглядачі мали також з цього вигоду. Найжорстокіших рецидивістів садили у спеціальні карцери. Серед в'язнів поширилася дизентерія на яку захворіла і Ванда, її ізолювали на два тижні у тюремну лікарню.

Із станції Дудінка більшість в'язнів у тому числі і “Домовина”, прибули у місто Норильськ. У новому таборі кожен отримав свій порядковий номер, охорона табору зверталася до людей по номеру, який був пришитий на одязі. У Норильську Ванду спочатку не брали на роботу, підпільниця після лікування не відновила свої сили. Робота була важка, окрім добування каменю із шахт велося будівництво аеродрому. Протягом року Ванду у Норильську лікували потім перевели у робочу бригаду. Усі робочі бригади розподілили по кар'єрах: піщаному, кам'яному і глиняному.

Дочка Ванди Ярослава доповнює розповідь своєї мами яка приймала участь у відомому Норильському повстанні в'язнів. У Норильську “Домовина” перебувала в таборі №6. Біля них

перебували ув'язнені українські чоловіки, один одного вони могли бачити та спілкуватися. Ув'язнені двох таборів випалювали із глини цеглу, усіх було близько трьох тисяч. Першими повстали українські в'язні на території сучасного Казахстану, після придушення цих повстань українських в'язнів перевели до інших таборів.

Привезли учасників цих повстань і у Норильськ, одного дня в'язні оголосили про відмову виходу на роботу, їх підтримали інші в тому числі дівочий табір №6. Це тривало близько двох місяців, адміністрація табору зменшила усім норму їжі, деякі каторжани оголосили голодування, застосовувалися психологічні методи, намагалася припинити голодний бунт. Голодування тривало 9 днів. Одного разу дівчата з табору побачили над протилежним табором чорні прапори, пошиті прапори були із тканин матрацу, дівчата зробили теж саме, до чорного кольору вони добавили червону стрічку.

Гасло бунту учасники взяли із “Холодноярівського повстання” 20-х роках у центральній Україні проти більшовицької влади, це гасло звучало: “воля України або смерть”. Тюремна адміністрація наказала охороні періодично поливати повсталих холодною та гарячою водою. Дуже часто охоронці проявляли свою ініціативу: під впливом алкоголю вривалися в табори із сокирами, рубали усіх кого бачили, особливо жорстоко рубали дівчат, чоловіків табірні охоронці боялися.

Через декілька тижнів із Москви прибула спеціальна комісія розслідувати причини повстання. Вона полегшила режим ув'язнених. Після припинення Норильського повстання найбільш активних учасників по етапу перевели в інші табори. Ванда потрапила в новосформований табір в іркутських лісах. Пізніше українських ув'язнених дівчат перевели у Мордовію у табір №14 із полегшеним режимом, тут ув'язнені шили одяг та білизну для військових.

Повернемося до її дитинства, коли вона ходила у польську державну школу. На одному уроці їй дали домашнє завдання написати ким вона хоче стати в майбутньому. Зв'язкова написала, що бажає бути багатого господаркою або “збуєм”- українець, карпатський месник, який забирав коштовності у багатих і віддавав

їх бідним, діяв месник у 20-х роках і про нього писала місцева преса. Молода дівчинка захопилася цим героєм, і на протязі свого життя намагалася бути схожою на свого героя.

1957 році прийшла довгоочікувана для “Домовини” амністія, однак повертатися дівчині в Копичинці не було куди, її сім’ю було виселено із рідних місць у 1946 році. 8 квітня колишня зв’язкова українського підпілля вийшла на волю, вирішила їхати у місто Уркан де перебувала її сім’я. Місцева тюремна адміністрація відвезла колишніх ув’язнених на залізничний вокзал купила квитки на потяг. Ванда відправилася в Амурську область, у місті Соловйовськ поселилася серед українців.

Проживши у цьому селищі пару днів направилася до Уркани де проживав її батько і сестра, мама нажалі померла. Сестра мала на той велике господарство, працювала у місцевому радгоспі. У селищі Уркан «Домовина» проживала три роки. Листувалася із знайомими міста Копичинці, познайомилася із Романом Демчуком. 14 січня 1960 року у Копичинцях вони одружилися. Вони прожили гарне та достойне життя, у сім’ї народилося двоє дітей. На сьогодні у її сім’ї вже троє онуків та правнук Матвій.

Ще у Норильську Ванда дізналася, що батьків і сестру Софію виселили із області. Звільнившись із табору Ванда зразу поїхала до рідних, маму вже живою не застала, три роки жила із рідними, працювала на пароплаві, і тут не витримала й у січні 1960 року поїхала у Копичинці. Тоді у відпустку приїхав її колишній сусід Роман Демчук, якого вона знала з дитинства, сказав він їй що хоче на ній женитися, а вона довго не думала, і на Водохреща розписалися. Роман працював на шахті, а Ванда гляділа хату і ростила дітей доньку Ярославу та сина Ігоря. Потім вони побудували хату в Копичинцях. З чоловіком Ванда прожила до його смерті – 53 роки та 3 місяці.

Ми намагалися розкрити героїчний шлях життя та боротьби лише однієї патріотично налаштованої Українки – Ванди Горчинської. А таких людей як Ванда життя та долю яких було знищено радянською системою було безліч, і ми молоде покоління повинні досліджувати і популяризувати іншим їхню боротьбу за відродження української нації та створення соборної незалежної

держави України. На жаль 28 липня 2022 року на 99 році життя Ванда Горчинської обірвалося, і наше завдання - донести до інших її героїчне минуле.

Список використаних джерел та літератури:

1. Спогади Ванди Горчинської та її дочки Ярослави // <https://vikna.if.ua/news/category/all/2021/05/17/122105/view>

В.В. Григоренко,
здобувач освіти
(м.Хмельницький)

О.Г. Григоренко,
доктор історичних наук, професор
(м. Хмельницький)

ТЕМА ГОЛОДОМОРІВ У ЛІТЕРАТУРНІЙ ТА НАУКОВО- ДОСЛІДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВІДОМОЇ ПУБЛІЦИСТКИ, ПИСЬМЕННИЦІ, КРАЄЗНАВИЦІ ЛЮБОВІ СЕРДУНИЧ

Минає 90 років від початку найтрагічнішої сторінки української історії: штучного людомору, здійсненого радянською владою. Тож цією статтею автори аналізують краєзнавчі та літературні твори однієї з найвідоміших на Поділлі дослідників голодоморів, видатної постаті новітньої історії України, педагога-новатора, культурно-освітньої діячки, краєзнавиці, письменниці, відомої просвітниці, публіцистки, активної учасниці суспільно-політичного життя України й авторитетної дослідниці актуальних проблем історії України Любові Андріївни Сердунич.

Ключові слова: українське селянство, радянські голодомори, Стара Синява, Теліжинці, фольклор, смертність, Любов Андріївна Сердунич, тематика творів.

90 years have passed since the beginning of the most tragic page in Ukrainian history: the artificial genocide carried out by the Soviet authorities. Therefore in this article the authors analyze the local history and literary works of one of the most famous Holodomor researchers in Podylia, an outstanding figure in the modern history of Ukraine, a teacher-innovator, a cultural and educational figure, a local historian, a writer, a well-known educator, a publicist, an active participant in the social and political life of Ukraine and an authoritative Lyubov Andriivna Serdunych, a researcher of topical issues of Ukrainian history.

Key words: *Ukrainian peasantry, Soviet famines, Stara Sinyava, Telizhyns, folklore, mortality, Lyubov Andriivna Serdunych, themes of the works.*

XX століття в історії України позначене не однією чорною барвою: це війни, голодомори, репресії й низка інших трагічних подій. За радянського режиму про них уперто замовчували, а тих, хто порушував ці болючі теми, влада надовго піддавала гонінням або й запроторювала за ґрати.

Відома українська письменниця, публіцистка, громадська діячка Любов Андріївна Сердунич досліджує ці страшні сторінки української історії відтоді, коли дізналася про них. На цей час авторка створила цілі цикли як публіцистичних та краєзнавчих статей, так і літературних опусів, у яких вона сміливо розвінчує злочини радянського людиновинищувального режиму та доносить до людей правду.

Любов Андріївна Сердунич – відома українська письменниця, просвітниця, громадська діячка, фольклористка, краєзнавиця, журналістка, сценаристка, волонтерка, радіоведуча, блогерка інтернет-сайтів... Входить до Національної спілки письменників України, Національної спілки краєзнавців України, Національної спілки журналістів України, Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка та низки інших громадських об'єднань і товариств. Учасниця Помаранчевої революції та Революції Гідності. Нагороджена знаком «Гвардія Революції» та іншими відзнаками й нагородами.

Коротко про життєпис дослідниці. Закінчила Кам'янець-Подільський педінститут (філологічний факультет). Працювала вчителькою рідної словесності, кореспондентом районної газети «Колос» і редакторкою обласної газети «Крок». Трудову діяльність Любов Андріївна почала одразу після закінчення середньої школи старшою піонервожатою, а згодом – і вчителькою української мови та літератури Щербанської восьмирічної школи (тоді Старосинявського району). Щороку їй доручали вищі посади: вчителька молодших класів, вчителька української мови та літератури, вчителька історії та української мови. Добре

зарекомендувала себе як фахівець, тож керівництво районної освіти направляє її вчителькою російської мови та літератури Дашковецької середньої школи. У зв'язку з переводом чоловіка, Володимира Миколайовича Сердунича, вчителя історії та суспільствознавства, на роботу у райцентр отримала призначення на посаду керівника гуртків Старосинявського районного Будинку піонерів. З 1985 року – вихователька групи продовженого дня Старосинявської середньої школи. 1985 – 2002 роки – вчителька української мови і літератури тієї ж школи. Має звання «Вчитель вищої категорії». З 1989-го по 1990 рік – штатна кореспондентка старосинявської районної газети «Колос», одночасно й вчительюс. Широкий світогляд, бажання мати більшу аудиторію для своїх публіцистичних та просвітницьких напрацювань вивели її на вищий рівень. Тому з 1 березня 2004 року Любов Сердунич – позаштатна кореспондентка хмельницьких обласних газет «Подільські вісті», «Подільський кур'єр» та міської «Проскурів» (м. Хмельницький) і позаштатна кореспондентка Хмельницької обласної державної телерадіокомпанії «Поділля-Центр», де вела власні, авторські, щотижневі радіопередачі «До рідних витоків», «У нас є все своє!» та передачу «Криниця. Культура мовлення» [1].

Дослідницькі розвідки та публіцистичні статті Любові Сердунич друкують засоби масової інформації, тож 2001 року увійшла до Національної спілки журналістів України. Вона – авторка понад 300 публікацій у республіканських, обласних і районних виданнях: історичних досліджень, краєзнавчих і літературознавчих розвідок, суспільно-політичних, культурологічних, мовознавчих і науково-публіцистичних статей.

Окремо варто сказати про дослідження Любов'ю Сердунич теми голодоморів. Видала три власні збірки про ці страшні сторінки української історії. Як слушно зазначив доктор історичних наук, професор Віктор Прокопчук, «вони не тільки тематично близькі: кожна наступна книга доповнена новими фольклорними знахідками, спогадами земляків, встановленими іменами теліжинців-жертв голодомору, а отже, розвиває і поглиблює попередні» [2, с. 165].

Усі три збірки заслуговують окремого схвального слова про кожную. Збірка «Барва смерті – 33-ій» – це авторські статті, спогади очевидців, фольклор про голодомори, а також перші художні твори Л. Сердунич на цю тему [3]. У статті «Біла пляма» 33-го проступає кольором смерті і мільйонами голосів» дослідниця переконливо наводить факти масового вимирання українців саме від штучного голоду. Ще тоді, 2004 року, на конкретних прикладах вона переконує у доцільності запровадження у школах і вишах навчального предмета «Геноцид українців», який сприятиме пізнанню правдивої історії, вихованню у памолоді національної гідності й патріотизму. І ще тоді Любов Андріївна небезпідставно і з обуренням запитує: чому за знищення українців голодоморами Росія не кається і не платить? Чому світова спільнота досі потурає їй, а значить, підтримує її імперську людиновинищувальну політику?» [4, с. 9].

Так само злободенні й інші її статті, вміщені у збірці «Барва смерті – 33-ій»: «Рік 70-ліття голодомору замінено роком Росії в Україні?» та «Урочистості, формальності і... глум у день пам'яті жертв голодомору», які виявилися дуже прозірливими, недарма авторка била тривогу...

Западають у душу і глибоко зворушують поезії Любові Сердунич «Монолог із 33-го», «Голоси пам'яті», оповідання «Плакали ноги». І, як підсумок сказаного, – поема «Паліндроми морд. Ні – лап!», написана у формі паліндромів (слів-перевертнів), мовби підкреслюючи неприродність, перевернутість тодішнього режиму і всього, що він творив із людьми. Тому жанр не випадковий і навіть дуже виправданий. Й сама авторка зізнається, що жанр для поеми не обирала: «вони, паліндроми, лилися потоком, мовби ті теми, які на початку відновлення нашої незалежності вирвалися з-за советського муру заборон» (із розмови).

Книга «Вустами правди і болю» об'єднала в собі фольклор періоду голодоморів. Це унікальна збірка, позаяк, наскільки нам відомо, в Україні усну народну творчість про голодомори досі ніхто окремою книгою не видав. А зважаючи на затребуваність цієї теми, збірка має уже два випуски: 2009 та 2010 років. Авторка значно доповнила попередню збірку, розпочавши нову статтю «Геноцид

українського народу голодоморами: факти на підтвердження» та обрамивши двома власними віршами: «Хто відповідь?» і розвінчувальним «Хай відповідь мені Москва!». Все решта у ній – усна народна творчість про голодомори в Україні. І цей фольклор – різноманітний, багатожанровий: вірші, пісні, приказки, прислів'я, «опухлі» анекдоти, загадки, складноскорочені слова (їх народне розшифрування) та інші словотвори тієї трагічної доби (назви голодних місяців, голодного їдла, «червоні слова-кровапівці», як назвала їх авторка) [5].

«І слово боролось» – остання збірка цієї тріади. Вона й найповніша, адже поєднує в собі доповнений авторський аналіз сучасних наукових досліджень про голодомори (стаття «Геноцид українського народу голодоморами. Факти на підтвердження»), свідчення старосинявців-очевидців голодоморів, найповніший (порівняно з попередніми двома збірками) список односельців-теліжинців, які стали жертвами голодоморів, і зразки політичного фольклору, які також значно доповнено. А народні твори часів голодоморів – це сміливі, прямі й сатиричні вірші та пісні про організаторів голодоморів, назви голодних місяців та інші словотвори тієї страшної доби. Обрамила письменниця цю книгу своїм літературним доробком: віршами «Хто відповідь?» і звинувачувальним «Хай відповідь мені Москва!» [6].

Збірки «Вустами правди і болю» та «І слово боролось» видано під егідою Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, супроводжено вступним словом її голови, доктора історичних наук, професора Лева Баженова (світлої пам'яті), який рецензував кілька збірок авторки: «Вустами правди і болю» та «Столиця твого родоводу». Він високо оцінив книгу про голодомор, назвавши її «народною енциклопедією правди і болю» й написавши у рецензії так: «У цій збірній своєрідній народній енциклопедії скорботно і журливо, гнівно й саркастично, з осудом та іронією, з ненавистю і прокляттям деспотичному режимові відображено жахливі страждання українських селян. Позитивність такої книги полягає в тому, що зусиллями упорядника повернуто для прийдешніх поколінь пласт української культури: народну творчість про голодомори, яку забороняла і нищила радянська

влада. Зібрані зразки народної творчості мають наукове значення, сприятимуть подальшому їх дослідженню і популяризації» [7, с. 3].

Схвально відгукнувся про дослідницьку та літературну працю Любові Андріївни і доктор історичних наук, професор Віктор Прокопчук, назвавши її творчість «бальзамом, ліками від амнезії: історичного безпам'ятства» й зазначивши: «Без сумніву, голодоморна художньо-документальна тріада Любови Сердуніч – визначний внесок у дослідження раніше замовчуваної, точніше – забороненої, теми» [8, с. 165].

Тему голодомору відображено в низці видань і газетно-часописних публікацій Любові Андріївни. Наприклад, цій темі відведено майже 18 сторінок в об'ємній її книзі з історії Теліжинців: «Столиця твого родоводу» [9, с. 82 – 99], а в останній на цей час збірці («До Врат Острозьких») вміщено паліндромну поему «Солокоłos», і вона також – гнівний вирок організаторам голодомору та своєрідний вінок пам'яті на могилу їх жертв [10, с. 65 – 73].

У чималому доробку про голодомори є кілька науково-красназавчих публікацій Л. А. Сердуніч у вельми престижних наукових виданнях, в тому числі й у міжвідомчому збірнику наукових праць Інституту історії України Національної Академії Наук України «Проблеми історії України: факти, судження, пошуки» [11, с. 362 – 364].

Важко переоцінити заслуги Любові Сердуніч, адже в усіх трьох вказаних збірках вона сконцентрувала потужний пласт фольклорних матеріалів, до неї не виданих. Про це справедливо відзначав і рецензент двох її книг, доктор історичних наук, професор Л. В. Баженов: «Зібрані зразки народної творчості мають велике наукове значення, сприятимуть подальшому їх дослідженню і популяризації».

У своїх усних виступах перед громадськістю, школярами та студентами, у тематичних публікаціях дослідниця постійно звертає увагу людей на тему голодоморів, розповідаючи, яким було так зване «їдло» 1933 року, про страшні неологізми голодної доби. Вправна мовознавиця створила своєрідний словничок «Голодне їдло», де збрала близько п'ятдесяти назв харчів, які рятували людей

у голодомори (баланда, бевка, беці, блюваки, жолудяники, жомники, затируха, кандьор, ліпеники, марципани, нізчимний борщ, потапці, розхристанці, сьорбавка, щоденники...) або, нерідко, й прискорювали смерть.

Любов Андріївна зібрала 18 назв місяців, які, відповідно до тодішніх реалій, замінили звичні, природні, назви. Їх навіть більше, ніж було у році й у мові! І це також – нечуваний факт! Наприклад, вересень голодні люди назвали «розбойнем», бо нелюди з червоними зірками відбирали все їстівне. Жовтень, коли залишились гарбузи, кабачки й буряки, стали називати «гарбузнем» і «худнем»; листопад отримав назву «пухлень»; грудень, коли почалася масова смертність, – «трупень»; січень 1933 року – уже «могилень»; лютий – «людоїдень»; березень – «пухкутень»; квітень – «капутень»... Голодом режим довів психіку людей до такої страшної мутації, що дехто вдавався до труп- і людоїдства [12, с. 109 – 110].

Дослідниця Л. А. Сердуніч усіляко спонукає краян і співвітчизників пам'ятати і досліджувати цей пласт української історії, всякчас нагадуючи, аби не дати забути й аби світ також знав правду у неперекрученому вигляді. Любов Андріївна бере активну участь у науково-практичних і краєзнавчих конференціях міжнародного, всеукраїнського і регіонального рівня. Наприклад, взяла участь у Міжнародній науковій онлайн-конференції «Українці – жертви німецьких концентраційних таборів. Остарбайтери. Діти війни» 14 травня 2021 року, (Біла Церква – Мюнхен), де представила повідомлення «Мене сусідка мало не з'їла» (Свідчення очевидців голодоморів у Старосинявському районі Хмельницької області).

А неповний перелік її наукових і краєзнавчих статей – далі. Чимало з них нам вдалося зібрати, виокремивши з переліку її статей. Перелік засобів масової інформації, науково-краєзнавчих збірників та інших джерел, до яких увійшли праці Любові Сердуніч, вельми великий, тож можна скласти й бібліографію краєзнавчих статей, починаючи від 1994-го й по 2022-й рік. Тож дещо з доробку краєзнавиці, що вже оприлюднене у науково-краєзнавчих збірниках і пресі, все-таки виокремимо, адже з-поміж

них украї важливі й цікаві такі її статті: ««На Поділлі хліб на кіллі, ковбасами пліт городять...»? або (Український фольклор періоду голодомору 1932 – 33 рр.); «Біла пляма» 33-го проступає кольором смерті та мільйонами голосів»; «Український фольклор періоду голодомору»; «Заманював людей до себе, різав і варив» (Спогади очевидців голодоморів); «А пухкутень ніс капутень...» (Словотвори доби голодомору); «Свідки страшної епохи» (Український фольклор періоду голодоморів); «На Поділлі хліб на кіллі...» (Народні пісні, вірші, частівки, прислів'я, приказки, анекдоти, загадки доби колективізації та голодомору); «Свідчення жертв голодомору на Старосинявщині»; «Факти на підтвердження голодомору як геноциду тим, хто не визнає голодомор як геноцид»; «Факти на підтвердження голодомору як геноциду українського народу комуністичною системою»; «Геноцид українського народу голодоморами: факти на підтвердження»... Названі статті – це, звісно, не всі, до яких причетна і які досліджувала Л. Сердунич [13, с. 104 – 105].

З-поміж цих і ще не згаданих науково-краєзнавчих праць Любові Сердунич, оприлюднених у збірниках і засобах масової інформації, є в її доробку статті, присвячені рідним Теліжинцям, у яких вона не лише розповідає про них і славить село, знайомить читачів зі знатними і знаними особистостями, а й звертає увагу на проблеми, порушує різноманітні питання історії села, в тому числі й про голодомори. До того ж, видала об'ємну книжку з історії села: «Столиця твого родоводу» (2015 р.), у якій темі голодоморів відведено чимало сторінок. Мало того! Любов Андріївна бере участь і в інших заходах, приурочених темі голодоморів. Наприклад, їй вдалося встановити 75 імен односельців, які померли від штучного голоду 1930-их років, а «Книга пам'яті про жертви голодомору 1932 – 33 років в Україні: Хмельницька область» (с. 907) називає лише 64-ох. Разом же з неідентифікованими, за дослідженням Л. Сердунич, жертвами голодомору 1930-их років стали понад 80 односельців. З-поміж них – і жертви голодного 1946 року (2 чол.). На жаль, і в районній книгозбірні списки далеко не повні: 64 (59) жертв, де 64 – «встановлено згідно свідчень», а 59 – «заг. кількість згідно архівних документів». Тож її книга «Столиця

твого родоvodu» має найточніші, на цей час, дані. Це важливо для майбутніх дослідників [14, с. 105].

У Старосинявському Будинку культури кілька років тому експонували виставку досліджень Любові Сердунич на тему голодоморів. А ще вона щороку бере активну участь у мітингах-реквіємах і в акціях «Засвіти свічку». На запрошення влади як єдина на Старосинявщині дослідниця голодоморів щороку виступає перед громадськістю у дні вшанування жертв голодоморів.

Науково-краєзнавчі видання містять не лише дослідницькі статті Любові Сердунич, а й її художні твори про голодомори. Драматург Іван Кочерга ще 1905 року зауважив, що «для творчості потрібен талант особливий, а для тих митців, що порушують історичні теми, до таланту потрібна ще й виношена та наболіла думка, яка мусить будуватися на об'єктивності суджень про минуле». Саме так: об'єктивно, цікаво, вдало-органічно – Любов Андріївна доповнює свої краєзнавчі дослідження власними художніми творами. І такі доповнення виправдані, адже, як зазначив у передмові до її збірки поем «До Врат Острозьких» доктор історичних наук, професор Ярослав Калакура, «художні твори історичного спрямування не дублюють наукові праці, вони відіграють самодостатню роль завдяки своїм особливим засобам відображення історичних подій, явищ і постатей, а отже, і впливу на свідомість людей, їхній світогляд, мислення та вчинки не тільки змістом, а й почуттями та емоціями... У цьому контексті заслуговує уваги й усілякої підтримки творчість Любові Сердунич» [15, с. 173].

У різних науково-краєзнавчих збірниках були надруковані її твори про голодомори. Наприклад, такі: «Голоси пам'яті», «Монолог із 33-го», «Хто відповідь?», «Хай відповідь мені Москва!»... Крім того, вірш Любові Сердунич «Хай відповідь мені Москва!» 24 листопада 2017 року записали і читають 16 журналістів телеканалу «1+1» (запис є на відеохостингу «Ютуб» [16] та деякі колективи вчителів шкіл країни.

Так само літературні збірники публікують краєзнавчі й дослідницькі матеріали Любові Сердунич, в тому числі й про

голодомори. Це, зокрема, такі: «З вершин і низин», «Літературна громада» й низка інших.

Широкого поширення набрала стаття Л. А. Сердуніч «Факти на підтвердження голодомору як геноциду», яка, крім збірок, оприлюднена і в інтернеті. У ній авторка пише: «Приховане Сталіним справжнє число жертв теж підтверджує факт геноциду. Протягом 10 років: з 1929 по 1939-ий – населення України не лише не зросло, а й зменшилося на 13 млн. Знаючи причину цього, рязий Люцифер зажадав повторного перепису, сподіваючись, що Статистичне управління само здогадається, чого він хоче. Результат виявився таким же: не вистачає *13-ох мільйонів людей*. Тоді Сталін просто дописав їх. Ціла чортова дюжина. Сталінська дюжина! Хай це число не видається перебільшеним, позаяк на даний час воно є найбільш реальним, хоч може і зростати завдяки нашим детальнішим дослідженням» [17].

Держава належним чином оцінила багаторічну багатогранну працю своєї славної доньки. За громадську, просвітницьку, журналістську, волонтерську, літературну і депутатську діяльність Любов Сердуніч відзначено грамотами, преміями, медаллю й орденом. Зокрема, медаллю «Будівничий України» відзначена за вагомий особистий внесок у справу українського національного відродження, розбудову та зміцнення Української держави (2014 р.), Хмельницькою обласною премією ім. М. Годованця у галузі літературної діяльності та популяризації української мови – за вагомий особистий внесок в утвердження духовності, розвиток української мови та культури (2009), Хмельницькою крайовою премією ім. Лесі Українки у галузі літературної діяльності та популяризації української мови – за подвижницьку літературну діяльність, служіння народові та Україні, дослідження та вірші про Лесю Українку і за власні збірки (2021). А за особливі заслуги перед українським народом (дослідження голодоморів та активну громадську діяльність) Указом Президента України В. Ющенка від 20 листопада 2007 року Любов Сердуніч відзначено державною нагородою: орденом «За заслуги» III ступеня (2007 р.) [18].

Та найбільшим успіхом і найбажанішою нагородою красзнавиця Любов Андріївна Сердуніч воліє бачити все більше

своїх краян і співвітчизників, які прозріли, пізнавши правдиву історію України, і повертаються до своїх джерел. Задля цього й працює.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сердунич Любов Андріївна. Вікіпедія: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B4%D1%83%D0%BD%D0%B8%D1%87_%D0%9B%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%B2_%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%96%D1%97%D0%B2%D0%BD%D0%B0
2. Прокопчук Віктор. Голодомор 1932-1933 років на Старосинявщині в науково-краєзнавчих дослідженнях та літературній творчості Любови Сердунич// Село Теліжинці на Старосинявщині: історія, проблеми, перспективи розвитку. Збірник матеріалів всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції 19 серпня 2022 року, смт Стара Синява, с. Теліжинці.- Вінниця, 2022.- С. 165.
3. Сердунич Л. Барва смерті – 33-ій: статті, спогади, фольклор про голодомор.- Хмельницький, 2004.- 66 с.
4. Там само.- С. 9.
5. Сердунич Л. Вустами правди і болю (Український фольклор періоду голодоморів).- К., 2009.- 120 с.
6. Сердунич Л. І слово боролось (Український фольклор періоду голодоморів, авторські краєзнавчі й публіцистичні статті та художні твори про голодомор).- Хмельницький, 2018.- 140 с.
7. Баженов Л. Народна енциклопедія правди і болю// Сердунич Л. Вустами правди і болю (Український фольклор періоду голодоморів).- К., 2009.- С. 3.
8. Прокопчук Віктор. Голодомор 1932-1933 років на Старосинявщині в науково-краєзнавчих дослідженнях та літературній творчості Любови Сердунич// Село Теліжинці на Старосинявщині: історія, проблеми, перспективи розвитку. Збірник матеріалів всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції 19 серпня 2022 року, смт Стара Синява, с. Теліжинці.- Вінниця, 2022.- С. 165.

9. Сердунич Л. А. Столиця твого родоводу. (Історія села Теліжинці Старосинявського району Хмельницької області: історично-краєзнавче видання).- Хмельницький, 2015.- С. 82-99.

10. Сердунич Л. До Врат Острозьких: історичне трипоєм'я. Вінниця, 2021.- С. 65-73.

11. Сердунич Л. «А пухкутень ніс капутень...» (словотвори доби голодомору)// Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвідомчий збірник наукових праць.- К., 2008.- Випуск 18.- С. 362-364.

12. Сердунич Л. Вустами правди і болю (Український фольклор періоду голодоморів).- К., 2009.- С. 109-110.

13. Григоренко Вадим, Григоренко Олександр// Село Теліжинці на Старосинявщині: історія, проблеми, перспективи розвитку. Збірник матеріалів всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції 19 серпня 2022 року, смт Стара Синява, с. Теліжинці.- Вінниця, 2022.- С. 104-105.

14. Там само.- С. 105.

15. Калакура Ярослав. Історичне – словом поетичним. (Роздуми історика над збіркою поем Любови Сердунич «До Врат Острозьких»)// Село Теліжинці на Старосинявщині: історія, проблеми, перспективи розвитку. Збірник матеріалів всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції 19 серпня 2022 року, смт Стара Синява, с. Теліжинці.- Вінниця, 2022.- С. 173.

16. Сердунич Л. «Хай відповість мені Москва!».
Відеохостинг «Ютуб» 24.11.2017 р., телеканал «1+1»:
<https://www.youtube.com/watch?v=ETM6Tx7do7g>

17. Сердунич Л. «Факти на підтвердження голодомору як геноциду, створеного комуністичним режимом проти української нації». «UA Modna»: <https://uamodna.com/articles/fakty-na-pidtvverdzhennya-golodomoru-yak-genocydu-stvorenogo-komunistychnoyu-systemoyu-protu-ukrayinsjkoyi-naciyi/>

18. Указ Президента України № 1123/2007 від 20 листопада 2007 р. «Про відзначення державними нагородами України: <https://web.archive.org/web/20100622114827/http://www.president.gov.ua/documents/7032.html>

А.О. Дорошева,
кандидат історичних наук, доцент
(м.Ізмаїл, Одеська обл.)

ЗАХОПЛЕННЯ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ СРСР В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ПОЧАТОК КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ

Із ХІХ ст. територія Південної Бессарабії стала ареною протистояння російських та румунських впливів. Згідно з Бухарестською мирною угодою у 1812 р. край увійшов до Російської імперії, на цих землях створена Бессарабська область. За Паризькою мирною угодою 1856 р. землі Південної Бессарабії відійшли до Молдавського князівства, а потім до новоутвореного Румунського королівства. Внаслідок російсько-турецької війни 1877-1878 рр. край був приєднаний до Російської імперії, у складі якої перебував до 1918 р., а потім відійшов до королівства Румунія [1, с. 5].

Конфлікт між СРСР і Румунією загострився на початку Другої світової війни. У таємному протоколі до договору про ненапад між СРСР та Третім Рейхом від 23 серпня 1939 р., Радянський Союз підкреслював свій інтерес до Бессарабії, а Німеччина підтвердила «свою політичну незацікавленість в цих областях» [2, с. 390].

26 червня 1940 р. румунському урядові було вручено ультимативну ноту з вимогою передачі Радянському Союзу Бессарабії і Північної Буковини. В той же час з Берліну і Риму надійшли телеграми з порадою поступитися вимогам радянського уряду. Румунії було запропоновано до 3 липня вивести війська й установи з Бессарабії і Північної Буковини. В умовах зосередження на Дністрі значних радянських військових угруповань та підтримки позиції СРСР з «Бессарабського питання» Німеччиною та Італією Румунія була змушена прийняти радянські вимоги.

Після нетривалого протистояння, Південна Бессарабія у складі Дунайсько-Дністровського межиріччя з частиною Буджаку

увійшла до Української РСР, а Північна Бессарабія – до Молдавської РСР. На території краю було ліквідовано попередню систему територіального устрою та введено нову – районування. Відбулася зміна політичного режиму: встановлено однопартійність, сформовано місцеві органи влади – Ради депутатів трудящих, які стали опорою державно-партійного керівництва. З метою зміцнення позицій в регіоні розпочалося активне впровадження політики радянізації.

15 серпня 1940 р. вийшов Указ Президії Верховної Ради СРСР про відновлення на території Бессарабії дії радянських законів. Розпочалася кардинальна перебудова економічної системи Південної Бессарабії, адже у складі Румунії вона функціонувала в умовах ринкових відносин. До 1940 р. в економіці регіону домінував аграрний сектор. Бессарабія за показниками розвитку сільськогосподарської галузі залишалась на першому місці серед румунських провінцій. Населення краю забезпечувало Румунії половину валового збору ячменю, п'яту частину валового збору пшениці і кукурудзи. Важливим джерелом прибутків селян Південної Бессарабії було заняття рибними промислами в районі дельти Дунаю, пониззі Дністра та на узбережжі Чорного моря. За часів румунської влади функціонували великі комплексні риболовецькі кооперативи «Морун» та «Дунай» [3, с. 125].

У відповідності до декрету «Про землю» від 8 листопада 1917 р. землі, що увійшли до складу УРСР і МРСР, оголошувалися державною власністю, було заборонено здавати землю в оренду та використовувати для її обробітку найману робочу силу [4, с. 153–154]. В ході націоналізації земельного фонду планувався розподіл землі серед бідняцьких селянських господарств, для чого було встановлено максимальні норми землекористування на один селянський двір. В Аккерманському та Ізмайльському повітах така норма становила 20 гектарів землі. У результаті селянські господарства з категорії безземельних та малоземельних отримали від 3,1 до 4,2 га землі кожне. Однак, такий розмір земельних ділянок не міг задовольнити елементарні потреби селянської родини, що підштовхувало селян до вступу в колгоспи та радгоспи [3, с. 128].

Чергова хвиля розподілу земель розпочалася 5 вересня 1940 р., коли було укладено радянсько-німецьку угоду про евакуацію з Бессарабії та Північної Буковини етнічних німців, переважно колоністів. Внаслідок репатріації, яка тривала з 23 вересня по 13 листопада 1940 р. Радянський союз залишило 133 138 осіб [5]. Для заселення земель румунського, німецького, а з 1944 р. польського населення вже восени 1940 року сюди привезли переселенців з українських областей. Техніка, нерухомість, майно, худоба та птиця, залишені колоністами під час евакуації, підлягали передачі колгоспам, радгоспам, машинно-тракторним станціям, окремим селянським господарствам відповідних районів. Родючі землі роздавалися колгоспникам-переселенцям в розрахунку 10 га на родину, що стало для радянської влади вагомим джерелом політичного підкupu місцевого населення. У результаті перерозподілу землі в Південній Бессарабії не залишилось безземельних селянських господарств.

Обов'язковою ланкою комплексу радянських трансформацій в аграрній сфері було створення колективних господарств та машинно-тракторних станцій. Перші колгоспи в Південній Бессарабії виникли внаслідок переселення сюди мешканців східних областей УРСР. Всього в регіон було переселено 6000 сімей колгоспників з центральної та південної УРСР та 3700 господарств із західних областей [6, с. 73]. Таким чином, до 22 червня 1941 р. тут було засновано 46 колгоспів, перевезених з Сумської, Чернігівської, Одеської, Вінницької, Кам'янець-Подільської областей. Організацію колгоспів за участю місцевого населення було розпочато в 1941 р. Перші колгоспи виникли в селах Старі Трояни, Дивізія, Шикирлікитай, Кубей, Чийшийя, Тарутине тощо. На околиці міста Кілія було засновано колгосп ім. Кирова, який об'єднав 84 селянські господарства на 770 га землі [7, с. 484]. Сільськогосподарський податок з господарств колгоспників був на 25 % меншим за той, що сплачували власники-одноосібники. В лютому 1941 р. в Ізмаїльській області було усупільнено 3 232 селянських господарства, з яких організовано 26 колгоспів, в червні, відповідно, 27 943 селянських господарств було об'єднано в 216 колгоспів.

Незважаючи на популістські заходи радянської влади з виділення колгоспникам додаткових гектарів землі та худоби, селяни Південної Бессарабії, у своїй більшості, не мали наміру вступати до колективних господарств. Відкритого опору радянській владі селянство не чинило, займаючи, в основному, очікувальну позицію. Поодинокі випадки проявів незадоволення мали побутовий характер і не становили загрози для режиму [8, с. 403-405]. Реакція влади на відсутність ентузіазму населення у справі колективізації вилилась у масові репресії проти заможного селянства за зразком тих, які радянські каральні органи практикували в СРСР у 20-ті-30-ті рр. XX ст.

У розпорядження новостворених МТС було передано будівлі націоналізованих селянських господарств та садиби евакуйованого німецького населення. Для забезпечення машинно-тракторних станцій кваліфікованими кадрами до Південної Бессарабії направлялись трактористи, з інших областей, крім того, обласним комітетам було доручено готувати фахівців з місцевого населення. Устаткування постачали Ленінградський, Сталінградський, Харківський, Запорізький, Одеський тракторні та комбайнові заводи. Навесні 1941 р. в Ізмаїльській області працювало 28 МТС, які мали у своєму розпорядженні 419 тракторів та 174 комбайни.

Отже, в 1940-1941 рр. в Південній Бессарабії йшла докорінна перебудова існуючої моделі економічної системи. Головними завданнями радянської влади в регіоні були ліквідація приватної власності на землю та створення колгоспів, націоналізація промислових та торговельних підприємств. Незаперечні успіхи прискореної радянської модернізації співіснували з директивними методами управління, застосування карально-репресивних важелів впливу, ігноруванням економічних особливостей регіону.

Список використаних джерел та літератури:

1. Циганенко Л. Ф., Лебеденко О. М., Дізанова А. В. Південна Бессарабія (кінець XVIII – XIX ст.) : навчально-

методичний посібник / за ред. Л.Ф. Циганенко. Ізмаїл : «СМІЛ», 2011. 216 с.

2. Мельтюхов М. И. Бессарабский вопрос между мировыми войнами 1917-1940. М. : Вече, 2010. (Актуальная история). 482 с.

3. Луньова О. К. Політичні та соціально-економічні зміни в Придунайському краї України: 1940-1941 рр. : дис ... канд. іст. наук. Одеса, 2012 . 289 с.

4. Лебеденко О. М., Тичина А. К. Українське Подунав'я: минуле та сучасне. Одеса : Астропринт, 2002. 206 с.

5. Макаруч В. С., Шибко Є. Д. Вхідження Українського Подунав'я до складу УРСР: радянська без українізації URL: http://historylaw.lp.edu.ua/index.php?catid=43;-3----&id=65:2012-05-18-07-53-16&Itemid=64&option=com_content&view=article (дата звернення: 15.11.2018).

6. Постановление Аккерманского облисполкома и бюро обкома КП(б)У об использовании земли, имущества и скота, оставленного эвакуируемым немецким населением. 3 декабря 1940 г. *Советский Придунайский край (1940–1945): документы и материалы* / сост.: А.Д. Бачинский, А.П. Белобородова, И.В. Гречуха и др. Одесса: Маяк, 1968. 408 с.

7. История городов и сёл УССР : в 26 т. / главн. редкол. Тронько П. Т. (голова) та ін. К. : Главная редакция УСЭ, 1978. Т.: Одесская обл. 1978. 866 с.

8. Доповідна записка заступника наркома державної безпеки УРСР С. Савченка секретареві ЦК КП(б)У М. Хрущову про антирадянські прояви в Ізмаїльській області. 29 квітня 1940 р. // Баран В.К., Токарський В.В. Україна: західні землі: 1939–1941 рр. Львів.: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2009. 448 с.

А.В. Дудченко,
студент
м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл.)

В.С. Дудченко,
кандидат філософських наук, доцент,
(м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл.)

О.С. Полішук,
доктор філософських наук, професор
(м. Хмельницький)

ГОЛОДОМОР І СОЦІОКУЛЬТУРНА ПАМ'ЯТЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Голодомор, як геноцид української нації, в нашу етнічну, національну і соціокультурну пам'ять активно почав вкорінюватись вже наприкінці 1980-х рр. Але цей процес торкався і активно впливав на формування світоглядних імперативів порівняно невеликої кількості наших співгромадян. Передусім це стосується людей, які мали виразну національно-патріотичну орієнтацію. Значущість Голодомору як національного символу, світоглядного «лакмусового папірця» посилюється за умови фактичної російсько-української війни після 24 лютого 2022 року. У цьому сенсі питання про питому вагу поінформованості щодо даної історичної трагедії, сприйняття її як геноциду і спільної об'єднавчої вісі української історії, мають вагому значимість і актуальність в реальних умовах військових дій путінської ерефії проти нашої Батьківщини.

Пересічним громадянам, політикам, науковцям слід трактувати Голодомор не просто як історичну трагедію, а як геноцид українського народу і цей процес починає претендувати на центральне місце в системі української соціокультурної ідентичності. І, однозначно, стає важливим елементом і механізмом державної самоідентифікації і вагомим елементом зовнішньої політики.

У цьому річищі, можна констатувати, що із середини 2000-х і по сьогоднішня сформувалось свідоме покоління української

молоді, виховане на розумінні трагедії Голодомору як спільної національної ідеї, яка є однією з основ української духовної національної пам'яті.

Проблема збереження державного суверенітету і територіальної цілісності, стратегії консолідації України, проблема духовної єдності нації в умовах військової агресії РФ належить до визначальних викликів і завдань сьогодення.

Надважлива складова національної самоідентифікації – це історична пам'ять про трагедію знищення Батурина, Запорізької Січі, Голодомор, як геноцид української нації. Вона охоплює найрізноманітніші форми проявів духу, в яких людина усвідомлює своє минуле, свою причетність до історичного процесу.

Важливу роль у формуванні національної самосвідомості відіграла соціокультурна пам'ять. Як складова частина духовної культури України вона відображає специфічний історично-трагічний досвід українського народу.

Актуальність даної теми дослідження очевидна: однією з яскравих ознак сучасного духовного життя нашого суспільства в умовах війни є відродження та формування історичної пам'яті, в якій Голодомор постає значущою віхою нашої трагічної історії. За останні роки вона стала об'єктом наукового дослідження відомих учених держави П. Толочка, Л.Губерського, В.Андрушенка, В. Вашкевича, М.Михальченка, В.Романця, Ю.Прилюка, Н.Поліщук, М.Поповича, Г.Грабовського, М.Мальованого, В.Смолія, В.Степанкова, Л.Гриневич, С.Кульчицького та інших.

Ми бачимо, як зусиллями філософів, істориків, публіцистів повертаються із забуття знакові для народу імена, події, цілі епохи, що донедавна були невідомі не лише широкому загалу читаючої публіки, а й фахівцям–науковцям.

На думку М.Михальченка: «Україні прийдеться пройти шлях, який проходила Італія. Потрібні будуть свої Гарібальді у політиці, економіці, науці, освіті, які не тільки підвищать рівень національної свідомості, але й піднімуть народ на боротьбу за свою країну і долю, покажуть антидержавникам та сепаратистам їх місце на смітнику історії»[1, с. 1].

В.Жадько наголошує про те, що: «важливість освоєння власної історії усвідомлена українським суспільством, адже ми і є свідками й маємо бути учасниками з відродження та формування історичної пам'яті нації» [2, с.1].

В.Зеньковський виділяючи сакральний аспект у формуванні соціокультурної пам'яті пише, що християнство прийшло на Русь не тільки як релігія, «але і як світогляд, в повному об'ємі його змісту, що охоплює найрізноманітніші теми» [3, с.32].

М. Попов використовує аналіз двох історичних подій, віддалених у часі, проте єдиних за методологічними проявами соціальної реконструкції. Мова йде про: «християнську революцію на перетині старої та нової історичної ери та духовні трансформації нашого суспільства, пов'язані з розвалом СРСР та історичною поразкою побудови соціалізму»[4, с.8].

М.Попович у книзі «Червоне століття» намагається переглянути звичні для нас наукові і колонаукові техногенічні перепитії, замінити їх на гуманітарний погляд. В той же час, звертаючись саме до «червоної» барви минулого століття, вказує на історію України, бо: «справді – наша історія була більш червоною ніж коричневою. Хоча надто багато спільного є між тими кольорами...»[5, с.1].

Д. Чижевський вважає, що на формування духовної культури українців значно впливає рівень національної свідомості інтелігенції – найважливішої передумови духовного розвитку. Зазначає: «...українська історія знижується до рівня «обласної історії» (російської, почасти польської), наслідком цього було те, що значна частина української думки працювала поза межами України, а, навпаки, на Україні брали живу участь в культурному життю чужинці» [6, с. 15].

На долю нашої держави випали нелегкі випробування. Україна історично сформувалася та розвивалася на перетині світів та комунікацій: «варяг та греків», Європи та Азії, землеробської нації та кочівників дикого поля, православ'я, католицизму й протестантизму, християнської та мусульманської релігії, Західної Європи та особливо Росії, яка в імперському шовінізмі нищила і паплюжила український дух і культуру.

Культура продовжує функціонувати там, де є спадковість поколінь, пам'ять про минулі досягнення. Громадянин держави, який не знає і не поціновує минулого, не має місця в майбутньому. Потрібно озиратись назад, щоб краще бачити попереду. Для кожного народу знання історичної скарбниці – це завше більше, ніж просто сума знань. Людина, яка знає історію держави, рідного краю, власної родини, є переконаним патріотом. Намагання рашистських політиків, «псевдо науковців» стерти з пам'яті жахіття Голодомору, призвести до амнезії історичної пам'яті повинні отримувати гідну відсіч і реакцію. Адже народ, який не шанує власне минуле, стає об'єктом, а не суб'єктом цивілізаційного поступу.

Повноцінне функціонування української нації неможливе без відродження дискурсу Голодомору в національній культурі, якісного дослідження джерел та збереження нашої ідентичної і національної гідності.

Існування незалежної української держави великою мірою залежить від загального рівня духовної культури нації, патріотизму і героїзму наших героїв в жорстокому протистоянні з путінською навалою. Власні поразки і здобутки в минулому і наша цупка об'єктивна пам'ять поколінь повинні нарешті підняти в нас потяг до волелюбства, свободи і гідного існування в шеругу світових держав, яке було притаманне українству споконвічно.

Нам усім потрібно усвідомити, що пам'ять про Голодомор, геноцид минулий і сучасний української нації, переосмислення наслідків україно-російської війни 2022 року змінюють реальність і потребують подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел та літератури:

1. Михальченко М. І. Постколоніальний синдром на пострадянському просторі: порівняльний аналіз // Світогляд. 2010. №5. С.50-53.
2. Жадько В. О. Історична пам'ять в системі духовного світу особистості сучасного українського соціуму (соціально-філософський аналіз): Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Інститут вищої освіти АПН України. К., 2007. 21с.

3. Зеньковский В. В. История русской философии // Соч. в 4 кн. – Л. : «ЭГО», 1991. К.1. 220 с.
4. Попов М. В. Цінність духовності та духовні цінності / М. В. Попов // Практична філософія. 2010. №3. С.4-11.
5. Попович М. В. Застереги історії «Червоного століття» на початку XXI-го. URL : <http://jeuynews.com.ua/articles/d7/293>
6. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. К.: Вид-во «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. 230 с.
7. Даренська В. П. Куліш як фундатор українського екзистенціалізму /В.Даренська // Філософська думка. 2010. №4. С. 103-115.
8. Вольська А.О., Дудченко В.С., Поліщук О.С. Полікультурний діалог в контексті подолання сучасних соціокультурних викликів // матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Європейські практики інклюзивної освіти», НПУ ім. М.П. Драгоманова 12 травня 2022 р. С.46-50.
9. Volodymyr Dudchenko. The Discourse of Ethical Principles of Interaction with Artificial Intelligence as a Condition for Sustainable Development of Society // AIP. – ISSN: 1551-7616. <https://www.scopus.com/sourceid/26916> Cite as: AIP Conference Proceedings 2656, 020028 (2022); <https://doi.org/10.1063/5.0106367> Published Online: 29 August 2022. Pp. 0200281-5.

М.С. Єна,
здобувач вищої освіти
(м.Харків)

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКІВ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

В історії бурхливого ХХ-го століття Голодомор 1932-1933 років в Україні посідає особливе місце. Перший масовий голод, що розпочався відразу ж після закінчення громадянської війни та придушення української революції, охопив значну частину України: Запорізьку, Донецьку, Катеринославську, Миколаївську, Одеську губернії. Причини його частково мали об'єктивний характер – посуха 1921 року, економічні наслідки першої світової та громадянської воєн. Але найголовнішими чинниками стали: крах сільськогосподарської практики тодішнього режиму, скорочення посівних площ у колишніх хлібородних районах внаслідок політики воєнного комунізму, директивні методи компартійного керівництва, яке розподіляло наявні продресурси на користь промислових центрів, передусім тих, що знаходилися поза межами України.

Голод 1932-33 років охопив ті ж самі регіони України, але цього разу його спричинили, насамперед, політичні чинники. Голодомор 1932-1933 рр. був не випадковим явищем природного чи соціального походження, а наслідком цілеспрямовано застосованого тоталітарною владою терору голодом, тобто геноцидом [2].

Масове фізичне винищення українських хліборобів штучним голодом було свідомим терористичним актом сталінської політичної системи проти мирних людей, проти українців як нації і, зокрема, проти селян як класу. Внаслідок чого зник не тільки численний прошарок заможних і незалежних від держави селян-підприємців, але й цілі покоління землеробського населення. Було підірвано соціальні основи нації, її традиції, духовну культуру та самобутність. Головною метою організації штучного голоду був підірив соціальної бази опору українців проти комуністичної влади

та забезпечення тотального контролю з боку держави за всіма верствами населення [1].

За розпорядженнями уряду, заборонялась будь-яка торгівля в сільській місцевості, призупинялося продовольче постачання сіл, переслідувалося та каралося на 10 років ув'язнення і розстріл будь-яке використання хліба для оплати праці в районах, що не виконали хлібозаготівельних планів, запроваджувалася система натуральних штрафів, товарних репресій [4].

Критерієм масштабності трагедії є, очевидно, не лише цифри, а й здатність кожної людини сприймати чуже горе, як своє. Всеосяжність цієї національної катастрофи можна збагнути лише глибиною внутрішнього потрясіння кожного, хто вважає себе цивілізованою людиною.

Найбільш досконала статистика не спроможна передати глибини та масштабності соціально-економічних, політичних та морально-психологічних наслідків голодомору, жахливого свавілля владних структур і масових випадків ганебного для людини явища - канібалізму.

Глибокий слід, залишений Голодомором 1932-1933 рр. в історії України, накладається на слід від інших трагедій, що випали на долю українського народу у XX столітті. За антиукраїнською спрямованістю та масштабністю застосування, голод 1932-33 рр. виявився найжахливішою зброєю масового знищення та соціального поневолення селянства, якою скористався тоталітарний режим в Україні [5].

Без належної оцінки Голодомору 1932-1933 рр. в Україні - цієї найбільш цинічної форми політичного терору в історичному, соціологічному, правовому і політичному аспектах, неможливо сьогодні уявити історію Європи XX ст., збагнути саму суть тоталітаризму. Слід з повною підставою говорити про глобальну соціо-гуманітарну катастрофу в історії людства, а не лише українства.

Голодомор в Україні 1932-1933 років не був випадковим явищем природного чи соціального походження, як це стверджували спочатку радянські, а згодом проросійські історики. «Смерть через голод» стала наслідком цілеспрямовано

застосованого тоталітарною владою терору голодом, тобто геноцидом. Він став покаранням українців за їхній спротив колективізації сільського господарства і небажання перебувати під владою росії.

Реальні цифри загиблих замовчувалися, що підтверджується наданим владою розпорядженням не реєструвати смерть дітей у віці до одного року.

Наслідком злочину геноциду, окрім фізичного вбивства мільйонів людей, стало руйнування традиційного українського устрою життя. Голод став зброєю масового біологічного знищення українців, на довгі десятиліття порушив генетичний фонд народу, призвів до морально-психологічних змін у свідомості українців. Традиційна культура та народні звичаї зазнали деформації. Голодомор повністю змінив звичний порядок господарювання на селі. На десятки років українські селяни були зведені до становища безправних колгоспників, позбавлених паспортів та пенсій [4].

Після проголошення незалежності України термін Голодомор застосовували письменники, політологи, соціологи, історики. Термін Голодомор зафіксований у Законі Верховної Ради України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні» від 28 листопада 2006 р., тому набув статусу юридично-правової категорії. 16 країн офіційно визнали Голодомор геноцидом українського народу.

Голодомор великою мірою зруйнував українське село, яке зберігало традиції української родини. Високий шлюбний потенціал українського села був зруйнований і вже ніколи не був відновлений. Це означає, що був зруйнований потенціал дітонародження, що в майбутньому призвело до зменшення кількості населення [3].

Пам'ять про Голодомор стала невід'ємною частиною національної пам'яті українського народу. Щороку в четверту суботу листопада українці запалюють свічки як символ пам'яті про вбитих голодом. У понад 40 містах 15 країн світу споруджені пам'ятники чи встановлені інші пам'ятні знаки на вшанування пам'яті жертв Голодомору.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бабанов К. Проблема визначення мети і завдання шкільної історичної освіти. 2001, № 6. 18-19 с.
2. Василенко В. Голодомор 1932-1933 років в Україні як злочин геноциду: правова оцінка. Київ. Вид-во імені Олени Теліги, 2009. 48 с.
3. Книга вчителя історії, етики, основ правознавства: Довідково-методичне видання /упоряд. Р.І. Євтушенко, О.В. Галегова - 2-е вид. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. 464 с.
4. Руденко Р. Г. Драматична і трагічна історія голодомору 1932-1933 рр. в Україні: Монографія. Харків. ХНЕУ, 2009. 92 с.
5. Шкільна історія очима істориків – науковців. Матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України. Київ, Видавництво імені Олени Теліги, 2008. 128 с.

Л.С. Кашуба,
здобувачка вищої освіти
(м.Харків)

НАСТУП РОСІЙСЬКОГО САМОДЕРЖАВСТВА НА КОЗАЦЬКУ СИСТЕМУ СЛОБІДСЬКИХ КОЗАЦЬКИХ ПОЛКІВ В ХVІІІ СТОЛІТТІ

Наприкінці ХVІІ – на початку ХVІІІ ст. царська влада почала проводити інкорпораційну політику щодо державних утворень «Великого кордону», яка поширювалася на Слобідські полки [1, 246]. Одним із напрямів цієї політики була соціальна інтеграція населення цієї української автономії у новостворене імперське суспільство.

Перетворення безпосередньо торкнулися представників слобідського козацтва. Слід зазначити, що інтеграційна політика Росії щодо Слобідського козацтва була спрямована на позбавлення Слобідського козацтва економічних, адміністративних та судових привілеїв та ліквідацію їх окремої військової організації, що було головною запорукою Слобідського козацтва як окремого «воєнного» стану [2, 157-165]. Через низку обставин царський уряд не міг зробити цей крок одночасно, тому інтеграційні перетворення тривали майже все ХVІІІ ст.

Запровадження цієї політики припало на кінець ХVІІ - першу чверть ХVІІІ ст. час правління Петра І і хронологічно збігається з часом вступу Московської держави у Північну війну 1700 – 1721 років. Цей час є вирішальним для розуміння ходу інтеграційних перетворень у слобідських полках. Саме в петровську добу визначаються основні напрями цієї політики: активне залучення слобідських козаків у імперські війни далеко за межами Слободи, початок інституційної інтеграції Слобідської військової організації до імперської армії, використання козаків у національних справах, ревізія своїх економічних привілеїв та покладання на них обов'язку утримання російської залоги на

Слобожанщині, позбавлення слобідської козащини права "збереження" тощо.

Все це дає підстави вважати період 1700-1725 років, як перший етап інтеграційної політики російського уряду щодо слобідського козацтва.

Після смерті Петра I, у другій половині 20-х років XVIII ст. інтеграційні процеси в слобідських полках, враховуючи несприятливі для Петербурга внутрішньо- та зовнішньополітичні чинники, сповільнюються, але не припиняються. У цей час асимілюється введення попередніх днів, що проявилось у посиленні експлуатації слобідських козацьких військ у військових походах на Кавказ, посиленні підпорядкування слобідських полків імперським установам (з 1726 р. Слобідські полки підпорядковувалися Військовій колегії) [3]. Одночасно повільно починають запроваджуватися нововведення, пов'язані, насамперед, із заходами щодо наближення умов служби в слобідських полках до регулярного зразка.

Прихід до влади на початку 30-х років XVIII ст. Анна Іоанівна змінює свою позицію. Імперський уряд починає новий інкорпораційний наступ на автономію Слобідських полків, розпочинаючи таким чином другий етап інтеграційних перетворень. Серед них, по-перше, використання механізму «виборної колонізації та витіснення» шляхом побудови Української лінії в 1731–1736 рр., яка підірвала кордон слобідських полків, а отже поставила під сумнів доцільність збереження українського народу, притаманні їм станові права. По-друге, активне втручання царського уряду, під час реформ князя О. Шаховського в слобідських полках 1733-1735 рр., у внутрішнє життя козацтва, з метою модернізації їхньої військової організації та врегулювання суспільних відносин [4, 183].

Урядові нововведення в поєднанні з участю слобідських козаків у війнах за польську спадщину 1733-1734 рр. і російсько-турецька війна 1735-1739 рр. негативно позначилося на економічному становищі козацтва.

У зв'язку з цим на початку 1740-х років уряд Єлизавети Петрівни знову пішов на певне послаблення інтеграційної політики,

частково скасувавши реформи уряду свого попередника в слобідських полках. Однак період розслаблення триває недовго. З початку 50-х років XVIII ст. інтеграційні перетворення знову набирають обертів. Відновлення широкомасштабної військової експлуатації козаків (участь слобідських загонів у Семирічній війні, оборона Української лінії, Слов'яносербії), відновлення практики їх залучення до робіт загальнодержавного призначення та утримання козацьким коштом російських частин в Україні доволі істотно вдарило по представниках слобідського козацтва. Слобідське козацтво економічно занепадало.

Несприятливі соціально-економічні фактори в результаті інтеграційної політики Росії відкрилися російському уряду в другій половині XVIII ст. сприятливі можливості для завершення процесу соціальної інтеграції «українського козацтва в новій імперській» структурі суспільства. Уряду Катерини II судилося завершити інтеграційні перетворення.

Її правління було третім і останнім етапом інтеграційних перетворень, який характеризувався повним входженням слобідських полків до складу Російської імперії в 1765 році.

У процесі інкорпорації представники слобідського козацтва втрачають властиві їм ознаки станової ізоляції – власну військову організацію судової рівності зі шляхтою, відмінності в оподаткуванні з боку суспільства – і переходять до найбільш непривілейованих верств імперського суспільства.

Таким чином, у новій загальноімперській структурі російського суспільства вони займають місце однієї з категорій непривілейованих. Ця модель соціальної інтеграції була розроблена урядом Катерини під час інкорпорації Слобідських полків і застосовувалася, з деякими відмінностями, у 1770-х рр. на Запоріжжі і в 80-х рр. XVIII ст. в Гетьманщині.

28 липня 1765 р. Катерина II у своєму Маніфесті про Слобідські полки визнала козацьку службу на Слобідщині непотрібною і ліквідувала всі п'ять слобідських полків. Замість Слобідських козацьких полків було створено Харківський, Охтирський, Сумський, Острогозький та Ізюмський гусарські полки. Почали формуватися гусарські полки з прагнених виборних

козаків, старшинських дітей, сусідів козаків, підпомічників і панських підданих. Слобожани з ненавистю дивилися на нових гусар, які мусили потрапити до чужих лав. Нових гусар ображали не лише місцеві чиновники, а навіть їхні батьки та брати, які не дозволяли своїм дружинам брати участь у володінні загальними землями. Усіх, хто вступив до нових гусарських полків, зарахували на 25-річну строкову військову службу. Багато з тих, кого забрали від гусар, почали тікати зі служби, їх ловили, нещадно били батогами і повертали до полків. Якщо втікачів не знаходили, замість них наймали родичів. А коли не було родичів, то забирали родину та заможних сусідів і тримали їх на службі до повернення біженців.

Козацька старшина була зневажена цією реформою, оскільки їхня старшина була повністю скасована, що давало їм незмірно більші права, тому більшість з них звільнилися, отримали дворянство і почали займатися своїми поміщицькими маєтками. Дуже вороже до реформи поставилося і козацьке населення, яке було позбавлене колишніх вольностей і привілеїв. Згідно з «Маніфестом» 1765 р., усі козаки та помічники, які не були набрані в нові гусарські полки, були перетворені на військових громадян і ввели подушний податок.

Ліквідація Слобідських полків урядом Катерини II у 1765 р. була завершальним етапом у ліквідації автономії та державності України, але пам'ять про козацьке минуле не зникла в пам'яті нащадків слобідських козаків.

Список використаних джерел та літератури:

1. Головинский П. А. Слободские Казачьи полки. Санкт-Петербург, 1864. Вып. VII, 246 с.
2. Журавльов Д. В. Військова справа в слобідських козацьких полках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2003.
3. Потапенко С. П. Обліково-статистичні джерела з історії козацької старшини Слобідської України (1757-1767 рр.) дис. канд.

іст. наук: 07.00.06 “Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни”. Київ: 2009.

4. Гербель Н. И. Изюмский слободской казачий полк. Санкт-Петербург : В тип. Эдуарда Праца, 1852.

О.Л. Ковальчук,
старший викладач
(м.Хмельницький)

В'ЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ – ДІЯЧ РУХУ ОПОРУ ПРОТИ ЗРОСІЙЩЕННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

*Дай Боже нам любити Україну понад усе сьогодні — маючи,
щоб не довелося гірко любити її, втративши.
Настав час великого вибору: або єдність і перемога
та шлях до світла, або поразка, ганьба і знову довга дорога
до волі.
В.Чорновіл*

В'ячеслав Чорновіл (1937-1999) – український політичний і державний діяч, журналіст, правозахисник, член української Гельсінської групи (1976), неодноразово засуджений за «наклепницьку діяльність на радянський суспільний лад» до ув'язнення, голова Народного руху України, народний депутат незалежної України, автор книг «Лихо з розуму», «Правосуддя чи рецидиви терору». Герой України.

У радянських тюрмах та таборах Чорновіл провів близько 10 років. Засуджений 4 рази. В один із років витримав 83 допити і ніколи не свідчив супроти друзів. Його так боялася влада, що під Олімпіаду-1980 ініціювала кримінальну справу, звинувативши у замаху на згвалтування. Саме Чорновіл ініціював проголошення Декларації про державний суверенітет та Акт проголошення Незалежності України 24 серпня 1991 року. Чорновіл дожив до омріяної Незалежності, але не дожив до того часу, як Незалежна Україна вшанувала і нагородила його прокурора... [1].

У житті В'ячеслава Чорновіла була одна подія, яка фактично вирішила його подальшу долю — 4 вересня 1965 року В'ячеслав Чорновіл виступив разом із Іваном Дзюбою та Василем Стусом у кінотеатрі «Україна» на прем'єрі фільму Параджанова

«Тіні забутих предків» з протестом проти арештів української інтелігенції.

Цю демонстрацію розглядають як першу акцію відкритого протистояння тоталітарній владі, хоча ще 8 серпня Чорновіл виголосив гостру антикомуністичну промову на відкритті пам'ятника Шевченкові в с. Шешори на Гуцульщині.

Після виступу його звільняють з роботи, на нього всіляко тиснуть КДБшні інформатори. А Чорновіл... пише листи до керівництва комсомолу, викриваючи несправедливість і тих самих стукачів КДБ.

Сьогодні видається дивним, а насправді є показовим для підходу Чорновіла до викриття безглуздя радянської дійсності: один з доказів «антирадянської діяльності» Чорновіла, машинопис його праці «Лихо з розуму (Портрети двадцяти "злочинців")», починається з цитати вірша Шевченка «І мертвим, і живим, і ненародженим...» та... Леніна: «Тому коли нам говорять: самовизначення при соціалізмі зайве, це таке ж безглуздя, така ж плутанина, якби хто сказав: демократія при соціалізмі зайва».

Проте, радянська репресивна машина не сприймала інтелектуальні аргументи і міркування. Тонкощі інтелектуальної дискусії були для неї зайвими, чужими, а отже ворожими; особи, здатні на виявлення ідеологічних нонсенсів та відвертого безглуздя керівної доктрини — становили загрозу та підлягали знищенню.

«Лихо з розуму (Портрети двадцяти Злочинців2)» — перша українська документальна збірка, укладена В'ячеславом Чорновілом в 1967 році у Львові. В ній представлено матеріали про першу хвилю арештів серед української інтелігенції (1965–1966): біографічні довідки про 20 політв'язнів цього «набору», їхні листи, звернення, літературні та художні твори. До збірки включено також списки в'язнів Дубравлагу (Мордовські табори) – учасників боротьби за незалежність України (1942–1954), а також українців, засуджених за релігійні переконання. Українською мовою книга вперше вийшла у 1967 році, набувши міжнародної популярності (1968 року вийшло англійське видання, 1974 року – французьке) і зробивши відомими багатьох українських інакодумців. За «Лихо з розуму» Чорновіла в СРСР було ув'язнено (1967), а у

Великобританії удостоєно Міжнародної журналістської премії (1968). За цю та інші праці, що раніше вважалися антирадянськими, Чорновіл отримав Державну премію України ім. Т. Шевченка в галузі публіцистики (1996) [2].

За тогочасної слідчої та судової практики навіть офіційні звернення, як-от колективна заява на адресу Голови Президії Верховної Ради УРСР, в копії – прокурору УРСР, підписана в т.ч. Чорновілом від січня 1970 року, були доказом антирадянської діяльності.

Як пише в протоколі огляду документів слідчий КДБ Яреско, "Автори "заяви" зводять наклепи на радянський державний та суспільний лад, стверджуючи що нібито на Україні проводиться "переслідування людей", що знову проводяться "таборні судові справи"[3].

Чорновіл постає справжнім правозахисником, аналізуючи і переконливо доводячи абсурдність звинувачень тогочасного режиму проти української інтелігенції. При цьому він апелює до здорового глузду, майстерно аналізує тексти, що ставляться авторам-дисидентам в вину і складають основні докази обвинувачення.

Майже чи не наступного дня після "бориспільської трагедії" розпочалася боротьба за чистоту образу В'ячеслава Чорновіла. Боротьба не вщухає, а, навпаки, пожвавлюється. Постає питання: між ким вона точиться? Між противниками і прихильниками увічнення пам'яті Чорновіла? Та ні, боротьба скоріше розгортається між нинішніми апологетами покійного лідера Руху і чиновницькою машиною, що не раз ударними темпами прагне відзвітувати "барельєфними зображеннями". У кадрі західного регіону України така боротьба дещо нагадує звичайнісіньке соцзмагання. Та чи стане чистішим від цього образ?

Опозиціонерство стало для В. Чорновіла невід'ємним атрибутом власної сутності, способом буття (*modus vivendi*). Упродовж 60-80-х рр. він шукає способів самовираження через спротив. Потужним інтелектуальним струменем став рух шістдесятників, формальні рамки якого можемо означити періодом між 1956 (XX з'їзд КПРС) та 1965 рр. (перший "покіс"

шістдесятництва). В цьому часовому діапазоні політичні переконання В. Чорновіла вже відомі каральним органам. Так, 1963 р. він не був допущений до навчання в аспірантурі Київського педінституту, хоч і пройшов за конкурсом.

Навіть ще на початку 90-х, коли В. Чорновіл не знаходив спільної мови з рядом співкамерників та "братів по перу" помітною була образа-згадка. Багатьом амбітним шістдесятникам була несимпатичною харизма В. Чорновіла, що майже автоматично затінювала решту опозиційних постатей. Дехто з них у приватних розмовах полемічно стверджував, що В. Чорновіла не було чути до 1965 р. Та марно шукати до 1965 р. фактів, які б перекреслювали його подальшу біографію.

Маловідомим є той факт, що В. Чорновіл спершу мріяв про кар'єру науковця. Однак фактично до 1965 р. про кар'єру вченого вже було забуто. Як свідчить Тарас Чорновіл, "надія на суміщення наукової праці й громадської діяльності реально жила десь до середини 1964 р. Домінанта "наукового шляху" вичерпалася ще в 1961-62 рр". Є підстави подискутувати з тим, що ім'я В. Чорновіла було геть невідоме в опозиційних колах до 1965 р. Вже з кінця 50-х рр. він стає визнаним студентським лідером на факультеті журналістики Київського університету ім. Т. Шевченка.

«Неугомонний» – під таким прізвиськом значиться Чорновіл у документах КГБ. Його відправили у найвіддаленішу табірну точку Якутії, далі на схід відправляли лише Василя Стуса.

В одному з інтерв'ю В'ячеслав Чорновіл говорив, що хотів би піти з життя «миттєво, на льоту». Його передбачення справдилося. 25 березня 1999-го він загинув у автокатастрофі на шосе біля Борисполя. Низка питань щодо загибелі В'ячеслава Чорновіла та аварії залишаються на сьогодні без відповіді. Автівка політика врізалася у навантажений зерном «КамАЗ» із причепом, який почав розвертатися посеред траси. В'ячеслав Чорновіл загинув на місці разом зі своїм водієм. З того зерна, що було у вантажівці засіяли поле пшениці, яке назвали полем Чорновіла. Після того як скошили колосся – його роздали по усіх областях України.

Прощатися з ним прийшло до 200 тис. людей. Труна з тілом стояла в Київському будинку вчителя (колись там засідала

Центральна Рада), а черга бажаючих вшанувати загиблого простяглася аж до Хрещатика. Поховали В'ячеслава Максимовича Чорновіла на Байковому кладовищі [5].

Історія не має умовного способу й не дає відповіді на питання «а що б було якби». Втім питання «якою б була Україна, якби її першим президентом обрали не Кравчука, а Чорновіла» є однією з найбільших загадок в сучасній історії нашої держави. Відповідь на це питання ми ніколи не дізнаємось.

Список використаних джерел та літератури:

1. <https://www.chesno.org/t/29/chornovil.html>
2. <http://www.dukat-art.com/ua/auctions/ukrayins-ka-kniga-1/lot/2>
3. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2017/08/24/150177/>
4. <https://osvita.ua/vnz/reports/politolog/16156/>
5. <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/gruden/24/1937-narodyvsya-vyacheslav-chornovil>

С.А. Коржик,
вчитель-методист
(сmt.Летичів, Хмельницька обл.)

ПОВСТАНСЬКИЙ АНТИБІЛЬШОВИЦЬКИЙ РУХ У ЛЕТИЧІВСЬКОМУ ПОВІТІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1922 РОКУ

Анотація. У статті проаналізовано період продовження повстанського антибільшовицького руху у першій половині 1922 року на теренах Летичівського повіту після подій Української національної революції 1917-1921 років. Розкрито хід найважливіших військових операцій та участь у них мешканців даної адміністративно-територіальної одиниці. Охарактеризовано постаті видатних повстанських керівників, що діяли на відповідній території.

Ключові слова: Летичів, повіт, Українська революція 1917-1921 років, селянство, антибільшовицький повстанський рух, Гальчевський Яків.

Після завершення революційних подій 1917-1921 років антибільшовицький рух на Летичівщині не вщух. Взимку 1921-1922 років повстанці отамана Якова Гальчевського (Гальчевський, Орел, Орлик, Орлов, Орловський, Войнаровський) утримались від активних дій, крім поодиноких нападів, займаючись переважно організаційною роботою та вербуванням селян до загону.

Багато цінних подробиць про тактику повстанської боротьби повідомляє Я. Гальчевський-Войнаровський: «Ми сильні своєю таємничістю, дібраним елементом, нежданим нападом, заскоченням, використанням ночі, поганой погоди, безпосередньою бійкою руками і скорим зниканням. Нам одна дорога, а ворогові, що хотів би нас знайти — двадцять доріг до нас. І коли ворог знайде нас, то ми можемо вибрати: зникати, гублячи сліди, або робити засідку, дати йому прочухана і відходити. Ми не боронимо терену боротьби не треба нам здобувати осель, містечок, міст, мостів,

високих тактичних пунктів та втримувати їх. Ми нищимо, коли самі захочемо, лише живу силу. Знаючи правильники кількох армій польової служби, ми мусимо діяти завжди не так, як каже правильник. Найчастіше діяли ми, українські повстанці, під покровом ночі малими гуртами, атакуючи по черзі знані об'єкти: штаб, телефонічну централю, варту, касарні, черезвичайку, міліційну станицю, всеобуч, ревком та інші такі установи, що ними большевики тримали в ярмі Україну. Акти в штабах Чека, ревкому й інших важних урядах треба конче забирати, бо вони – це найкраще джерело інформацій про ворога і своїх патріотів і зрадників. Військове майно обов'язково брати, але в міру, не переладовуватись. Чого не можна забрати, треба знищити, спалити. Побажано палити перед відходом військові об'єкти: вогонь вночі має свою психологічну силу і мову, а і пізніше свої і вороги довго ще будуть оглядати пожарища та з острахом згадувати і думати про тих, що таку помсту на комуні заподіяли» [1, 29-31]. У цьому розлогіму повідомленні зустрічаємо відомості про практично увесь арсенал повстанської боротьби та обізнаність повстанців зі статутами та іншими регламентами військової служби ворога. Про це повідомляють червоні командири у своїх розвідувальних висновках та донесеннях.

«1922р. Січня 1. Вінниця. – Витяг з розвідзведення штабу корпусу 1-го кінного червоного козацтва ім. ВУЦВК про перебування в загоні Я.Гальчевського отамана Добровольського та про характеристику повстанської розвідки. ”По тем сведениям от осведомителя села Сахны, 20 верст западнее Литина, в банде Гальчевского численностью 32 чел., находится отаман Добровольский, имевший ранее свою банду, и третий отаман, фамилия которого не указана. Разведка в банде поставлена блестяще, причиной чего является сочувственное отношение к банде крестьян окрестных сел, быстро ставящих в известность банду о действиях наших отрядов» [2, арк.356].

У ніч на 1 січня 1922 р. загін Гальчевського здійснив напад на с. Майдан Савин Літинського повіту, що на Поділлі, про що не забилися донести керівництву червоноармійські розвідники.

«1922р. Січня 2. Вінниця. – Витяг з розвідзведення штабу корпусу 1-го кінного червоного козацтва ім. ВУЦВК про перебування загону Я.Гальчевського в с.Гавришівка та про розстріл 2-х селян з с. Сахни. «Литинский уезд. По сведениям 2 Черказдивизии, полученным от войск разведосведомителей, банда Гальчевского, численностью до 50 пеших 26/12 находилась в поселке Гавришевка (на карте нет), что 2 вер. севернее Майдан-Сахновский, что 18 верст север. – зап. Литина. По тем же сведениям 26/12 той же бандой из села Сахны, 30 вер. сев.- зап. Литина, взяты 2 крестьянина, которые были расстреляны бандой в прилегающем лесу» [3, арк.357].

8 лютого загін Орла був на базі в с. Майдан Стасів, де затримав чотирьох більшовиків з однієї із продподаткових груп Олександрова (т.з. латиських службовців). Того ж дня повстанці вбили і таємного більшовицького агента і попрямували на хутори між с. Багринівці й Голенищеву. За це латиські червоноармійці розстріляли 9 мешканців с. Майдан Стасів. Визнаючи свою помилку, повстанці попрямували до Слобідських хуторів Вінницького повіту. В районі м. Янів та с. Каміногірка повстанці іноді на добу мали до десяти сутичок з червоноармійцями. Згодом з району м. Хмільник загін повернувся до циганського табору, що розташувався між с. Літинка та Монастирок.

У ніч з 24 на 25 лютого повстанці вбили двох продармійців в с. Майдан Стасів. Наприкінці лютого Орел вислав шість повстанців на чолі з Сензюком до с. Зіновинець, які вбили двох більшовицьких командирів. На трупі одного з них залишили записку: “Товариша Лапова Надзвичайний суд при Штабі Отамана Орла засудив на кару смерті за розстріл 9-ох невинних селян у селі Стасьовому Майдані” [4].

З настанням весни боротьба відновилася. З метою мобілізації повстанців до нової боротьби отаман Орел в квітні 1922 р. провів пропагандистський рейд по Поділля за маршрутом: Брусленів, Янів, Калинівка, Вороновиця, Тульчин, Ямпіль, Кам’янець– Подільський, Фельштин, Проскурів, Старокостянтинів, Межибіж, Летичів, Хмільник [2].

Яків Гальчевський мав беззаперечний авторитет у середовищі повстанців, через що до його загонів вливалось чимало свідомих подолян. Він розкривав їм ідейні засади та тактику повстансько-партизанської боротьби. Гальчевський налагодив відносини з підпільним організатором повстання у Летичівському повіті Павлом Степановичем Коноплянком (Конопенко, Помста Лютий) [4]. У загоні Орла він був начальником штабу загону отамана під псевдонімом Помста-Лютий. Під час визвольних змагань 1917-1921 років приєднався до Січових Стрільців, пройшов шлях від старшини до полковника Армії УНР. Про нього Гальчевський оповідає в романі «Проти червоних окупантів»: «Коноплянко був родом з Херсонщини, Єлисаветського повіту. При гетьманській владі командував Державною Вартою, а потім був змобілізований до армії генерала Денікіна. Як прийшли більшовики, то Коноплянко зорганізував повстанчий загін на Херсонщині, але довго там не втримався, та з цілою родиною виїхав на Поділля в Летичівський повіт і став начальником лісорозрібки. При ньому був і його батько, дружина з сестрою та одна 3-річна дитина» [5, с.16].

1 березня Орел разом з помічниками Добровольським та Ковбасюком приїхали в с. Майдан-Вербецький до підполковника Коноплянка, який працюючи на лісозаготівлі в селі Рудні біля повітового центру Летичева, зібрав відомості про більшовиків тієї місцевості. Відтоді між ними зав'язалась тісна співпраця. Тоді загін стояв в лісі неподалік села й розігнав всіх продподатківців. У ніч на 4 березня повстанці вбили голову Білецької сільської ради, 8 березня – червоноармійця біля Сахнівських хуторів, 11 березня – декількох чекістів в с. Гавриків.

“1922р. Березня 14. Вінниця. - Витяг з розвідзведення штабу корпусу 1-го кінного червоного козацтва ім. ВУЦВК про вбивство повстанцями на хуторі Білецький голови сількомнезаму. “Литинский район. По последним сведениям 12/3 Начполитбюро Литинского неизвестной бандой, прежположительно Гальчевского, численностью до 15 человек, сделан налет (дата не указана) на село Белецкое, 22 верс. сев.-вост. Литина, где банда, ограбив и повесив

Предселькома, ушла в направлении на Майдан-Сахновский, 18 верс. сев.-зап. Литина”[6, арк.607].

У середині березня загін Орла, розділившись на групи, здійснив напад на с. Бохни, де взяв в полон 70 курсантів артилерійської школи (комуністів було розстріляно, решту відпущено). Із захоплених чотирьох гармат повстанці відкрили вогонь по м. Летичів та с. Вербка, де знаходились червоноармійські частини. Залишивши частину повстанців разом з Ковбасюком та Добровольським, Орел з кіннотою відбив атаку понад трьох сотень червоноармійців з Летичева. Далі загін попрямував до с. Майдан Голенищівський – ст. Комарівці – Вахнівка – Гнівань – Микулівці – Літинка. Під час рейду вдалось збільшити кінноту повстанців до 82 осіб [1].

23 березня кіннота Орла вирушила в с. Майдан Кожухівський, де атакувала червоноармійців 9-го кінного полку. Після 10- хвилинного бою майже всіх червоноармійців було вбито. Повстанці забрали їхній обоз та зброю і поїхали через с. Каміногірка – Яцківці – Уладівка – Педоси – Осичок. Там до Гальчевського приєднався Коноплянко, і повстанці вступили в бій поблизу Новоколятинова з червоноармійськими 11-го та 12-го кінними полками. Про цей важкий бій Гальчевський детально описав у своїй книзі: «Раптом будить мене хорунжий: «Большовики, пане отамане!» З напрямку Нового Константинова бачу лаву кінноти, з яких 4 сотні, а ліворуч від нас із-за горба, ще 2 сотні. Алярмую своїх козаків. Хутко сідаємо на коней. Грабикові наказую стріляти з кулемета. Козаки напівсонні, бо не легко було їм провадити коней лісами і їхати на конях, тому були змучені. Незважаючи на вогонь із тачанки, большевики пруть. Є їх багато: поки що бачу 6 сотень, цебто – полк, а напевно їх комендант має цілий дивізіон в резерві. Маємо перед собою – значить – 11-ий і 12-ий кінні полки, бо іншої сили тут не може бути. Що робити? Відходити на летичівські ліси вже запізно в цих теренових умовах. Даю розпорядження, щоб третя чота зібрала всі коні, здобуті вчора, і хутчий прямувала з охороною попереду і на боках в напрямі між села Вербка – Вербицький Майдан. Я з тачанкою і 2-ма чотами буду здержувати большевиків. Поки 3-тя чота поралась, посипались

стріли з большевицьких тачанок. Під прикриттям вогню із своїх тачанок червоний дивізіон кидається в атаку на наше праве крило і на гурт коней біля 3-ої чоти. Там був на коні підполковник Коноплянко, який опановує козаків і з 2-ою і 3-ою чотами йде в контратаку. При мені є ціла 1-а чота. Я відчув, що червоні зімнуть своїм ударом мої дві чоти, бо контратака в лісі відбувається досить мляво.

Настає драматична хвилина. Хорунжий Грабик зіскочив із тачанки: кулемет затявся, а в тачанці забитий один кінь, і тому хорунжий і погонич утікає. З-за домів ліском тихо під'їздимо на правий бік дивізіону, який вже гонить моїх козаків. Коноплянко їх здержує, бо, на щастя, побачив, що за хвилину я вдарю на червоних, які не бачать моєї чоти. З віддалі 60 кроків кидаюсь на червоних. Зі мною є мої найкращі козаки. Вони не лишать мене самого. Рубаємо червоних і гонимо. Завертає з Коноплянком дві мої чоти, і всі женемо, рубаючи, большевиків аж за лісок. Здобуті нами коні помішались з большевицькими в атаці і, коли ми гонили большевиків, то за ними табуном побігли майже всі наші коні. Шкода було нашої праці. І тачанку успіли червоні захопити, відрізуючи забитого коня. Та на цьому ще не кінець. На ліве наше крило налітає дивізіон большевиків, які вже в'їхали поза хати в грабовий лісок. Кажу Коноплянкови, щоб тримався міцно, а я поїду поза доми з другого боку і заатакую дивізіон з боку та ззаду. Червоні вже кричать: «ура!» Ми чвалом об'їздимо кілька будинків Осічка, хвилинка на рівняння, і „з копита" кидаємось на червоних. Поки вони зорієнтувались, падає їх під нашими шаблями десятьох. Чую вигук Коноплянка: «Вперед! Слава! Слава!» Тут ми дали червоним ще кращого прочухана, як перед кількома хвилинами на своєму правому крилі. Я в цій атаці зарубав душ 5 і енергійного кацапчука — командира дивізіону. Червоні пішли врозтіч і зникли за горбом» [1, с.31-32]. Далі загін Гальчевського попрямував у Кипорів Яр [4]. Таким чином, в березні 1922 р. У Летичівському та Літинському повіті у відповідь на червоний терор отаман оголосив продрпрацівникам чорний терор.

У квітні 1922 р. за сприяння підпільної організації Миколи Димінського загін Гальчевського здійснив напад на підрозділи 24-ої

артилерійської дивізії Червоної Армії, яка розташовувалась в с. Бохни. Це сталося 5 квітня. Близько 80 повстанців Гальчевського взяли в полон декількох червоноармійців та близько 20 коней. Але поблизу села їх наздогнав інший червоноармійський загін. У сутичці з ним повстанці втратили захоплених коней та шість тачанок. 10 квітня загін Орла чисельністю близько 100 осіб здійснив напад на с. Зіновинці, а наступного дня завдав поразки кінному взводу міліції. Поранивши одного міліціонера, повстанці захопили 10 коней.

16 квітня, на Великдень, в Бруслинові, Яцьківцях, Пеньківці та інших селах відділ Орла, оперуючи групами, вбив 45 «сексотів» (секретних співробітників) та 10 офіцерів штабу 10-го червоноармійського полку. 17 квітня загін Гальчевського здійснив напад на с. Майдан Гразовський та Бруслинів. У останньому розстріляв співчуваючих більшовикам п'яťох осіб. 18 квітня загін Орла в с. Майдан Супрунівський взяв у полон двох курсантів 74-го піхотного полку Червоної Армії. Згодом одного з них було знайдено вбитим у колодязі [4].

Після цього повстанці повернулись у с. Літинка. Через тиждень вони в складі 65-ти осіб здійснили напад на Зінківський кінний взвод міліції і відібрали десять коней. Далі Гальчевський поділив загін навпіл і з частиною повстанців в складі 45-ти вершників попрямував у південну частину Літинського повіту. Незабаром в с. Мар'яна Кожухівська повстанці вбили п'яťох міліціонерів і залишили записку: “Так буде всім, хто служить у командах і виловлює дезертирів. Начальник повстанського району Орел” [1].

19 квітня повстанці Гальчевського в складі 70-ти шабель та 40-ка штиків пройшли с. Медведівка – Майдан Вербецький, наступного дня – Дяківці (тричі атаковані загоном 2-ої Червонокозачої дивізії: втратили 18 осіб) – Майдан Стасів. 20 квітня підрозділ Орла в складі 20 шабель в с. Кожухів стратив п'яťох міліціонерів. 23 квітня біля с. Миколаївка він вступив в бій з 2-ою дивізією Червоної Армії, внаслідок чого було вбито чотирьох червоноармійців [1].

“1922р. квітня 26. Вінниця. - Витяг з розвідзведення штабу корпусу 1-го кінного червоного козацтва ім. ВУЦВК про бій з повстанцями біля с.Миколаївка. “Литинский уезд. По войсксведениям от 24/4 от частей, преследующих банду Гальчевского-Орла, выясняется, что банда Гальчевского численностью 30 конных 23/4 настигнута нашими частями у села Николаевка, 11верст. юго-зап. Литина, где зарублено 4 бандита и отбита одна лошадь. Не приняв боя и разбившись на две группы, ушла в направлении Осолинка и Куриловка, 10-15 верст сев.-вост. и сев. Литина. Бандиты на хорошо откормленных лошадях, вооружены польскими карабинами, частью шашками и револьверами, при одном ручном пулемете, одеты большею частью в красноармейскую форму”[7, арк.50].

Далі загін Орла розділився на маленькі групи. 24 квітня група Гальчевського чисельністю 15-ти шабель здійснила напад на с. Гушинець Літинського повіту [8, арк.99], де взяла у полон двох червоноармійців [9, арк.87]. А 28 квітня 30 повстанців розігнали бойову групу першого червоноармійського полку і захопили кулемет системи “Льюїса” [1]. За іншими даними, загін Гальчевського біля с. Кожухів Літинського повіту здійснив напад на розвідку 9-го Червоного козацького полку [10, арк.106]. 30 квітня кіннота Орла була в с. Миколаївка, куди надійшов червоноармійський полк. У силу збігу випадкових обставин червоноармійці та повстанці поділились на дві частини. Не змігши об’єднати повстанців, сам Орел опинився поміж частинами загону червоноармійців, до того ж під обстрілом своїх же бійців, але зумів прорватись до останніх. Втрати повстанців були незначними [5, с.38-41].

Більшовики були налякані таким розмахом повстанського руху. У своїх зведеннях вони доносили, що бандитизм помітно посилюється. “№ 22/259 Бюллетень секретного информационного отдела Совета Народных Комиссаров УССР 22 апреля 1922 года Хроника бандитизма Бандитизм заметно усиливается. По сравнению с 1 февраля количество банд увеличилось с 9 до 34; их состав возрос с 150 до 1100 чел. Появился ряд новых группировок. На Правобережье, в Подольской, и в частности Волынской,

Киевской и Кременчугской губерний атаманы до сих пор еще связаны с остатками разбитого контрреволюционного подполья. Террор с их стороны все усиливается.

Подольская губерния. Весенняя вспышка бандитизма более всего заметна в Подольской губернии. Почти во всех уездах появились организованные, политически окрашенные банды, численный состав которых в первой половине апреля обнаружил несомненную тенденцию к увеличению, есть уже банды в 50-60 человек численность... В Летичевском уезде появилась банда Орла в 60 штыков, также поддерживающая, по видимому, связь с подпольем. 5. IV. банда сбила сторожевое охранение Артиллерийской школы в 5 вер. от Летичева и захватила 20 лошадей [11, арк.68].

Через декілька днів наступна більшовицька депеша волила про посилення повстанського руху та зростання його масштабів: “№ 23/260 Бюллетень секретного информационного отдела Совета Народных Комиссаров УССР 28 апреля 1922 года Бандитизм продолжает усиливаться. Организованные политически окрашенные банды снова возвращаются к тактике действий многочисленными отрядами” [12, арк.69].

У таких умовах повстанцями 1 травня 1922 р. в лісі біля села Майдан-Вербецький був скликаний перший з'їзд командирів партизанських загонів Подільської губернії у кількості 36-ти осіб. На ньому був створений губернський штаб повстанського руху на чолі з Яковом Гальчевським (комендант Подільської повстанської групи), а повстанське військо поділено на десять округів та загонів, які одночасно діяли по всій губернії, щоб дезорієнтувати чекістів під час каральних рейдів [4].

Отже, штаб Орла складався із десяти осіб, а саме: Гальчевський – командант Повстанчої Подільської групи; Погиба – помічник команданта; підполковник Коноплянко – начальник штабу групи; Сотник Ковбасюк – адютант штабу групи; Поручник Кохан – командант штабу і начальник розвідки; Хорунжий Бабієнко – командант польової жандармерії; Хорунжий Грабик – начальник постачання групи; підхорунжий О. Грабарчук – командант 1-ї сотні штабу групи; підхорунжий Рарога – командант 2-ї сотні штабу

групи; козак Яковина – начальник агітаційно-пропагандистського відділу.

Деякі делегати роз'їхались самостійно, а для шести делегацій Орел виділив супровід з 10 осіб до їх районів дислокації. Того ж дня загін Гальчевського чисельністю 300 шабель біля с. Яблонівка Летичівського повіту захопив у полон чотирьох червоноармійців 24-ї артилерійської дивізії, яких згодом звільнив з попередженням для усіх більшовиків та червоноармійців: “До 15 травня вбивати нікого не будемо, а після 15 травня почнемо безжальний терор!”.

На з'їзді групи під керівництвом Добровольського не було [5]. 2 травня вона чисельністю 25 шабель дислокувалась в селах навколо північної частини м. Літина і того ж дня зайняла с. Майдан Літинський [13, арк.108]. Але після цього Добровольський пішов у м. Літин до коханки і добровільно здався чекістам, а його повстанці прибули до Орла. 5 травня загін Гальчевського в складі 60-ти вершників і 25-ти піхотинців у Дяковецькому лісі завдав поразки частині червоноармійців 9-го полку, за даними Гальчевського – кінним загонам 10-го та 11-го полків Червоної Армії [1].

Після цього повстанці попрямували до сіл Сахнівка – Майдан-Вербецький – Бохни та Вовковинецькі хутори – Згар – Кориченці – Галузинці – Гермаки – Явтухи. Під час походу Орел відправив кур'єрів до загону Карого та Волинської повстанської армії, а також об'єднав групи, які супроводжували делегатів з'їзду. В ніч на 8 травня 20 повстанців (мабуть, розвідка) Гальчевського здійснили напад на с. Женишківці, після чого попрямували на Нову Буду [14, арк.125].

9 травня загін Орла під виглядом червоноармійців прибув до с. Комарівці, де дислокувався загін отамана Якова Галюка (Голюк, Байда) чисельністю 30-ти осіб. Останній, злякавшись, відступив у ліси і лише наступного дня приєднався до повстанців Орла (загальна чисельність близько 190 осіб). Надвечір 10 травня, взявши підводи та добровольців з с.Ходацька Слобідка та Ходаки, загін Гальчевського здійснив напад на цукровий завод та кооператив м. Ялтушків. Після цього піхота з награбованим майном пішла в с. Ходацька Слобідка, а кіннота – в с. Підлісний Ялтушків, де

пограбувала економію. Остання в складі ста осіб мала на озброєнні два кулемети, гранати, гвинтівки. При цьому одинадцять осіб кінноти були одягнуті в будьонівську форму й видавали себе за червоноармійців 210-го полку. Оскільки до м. Ялтушків наближались червоноармійці з ближніх районів, повстанська кіннота попрямувала у с. Ходацька Слобідка, де її чекала піхота в складі 200 осіб разом з награбованим майном. Дізнавшись, що у с. Ходаки перебували червоноармійці, кіннота, відвертаючи їх увагу, попрямувала у м. Зіньків, а далі в с. Бебехи [4].

12 травня Орел залишив отамана Галюка (призначений комендантом 1-ої Подільської кінної бригади, трохи згодом Орел визначив діяльністю його загону Летичівський, Кам'янецький, Проскурівський та Могилівський повіти), збільшивши його загін до 52-ох вершників [1]. 13 травня, мабуть, загін Галюка розпочав рух у напрямку м. Деражня – с. Кориченці – Комарівці – Стара Гута – Сахни (16 травня, а 17 травня здійснив напад на загін 10-го кавалерійського полку) [15, арк.115] в районі Майдан Літинський – Кусиківці – Майдан Грузький – Пиківська Слобідка – Зіньківці – Майдан-Вербецький. Біля Сахнівського Майдану повстанці вступили в сутичку із загонами 9-го та 10-го червоноармійських полків, внаслідок чого втратили половину кінноти та десять піхотинців [4].

У цей час Орел попрямував у Новоушицький повіт, де залишив 45 повстанців, доручивши їх командуванню отамана Василя Лісового. Територією його дії Орел визначив Новоушицький та Ямпільський повіти, південну Летичівщину, Жмеринський та Вапнярський райони. У складі 100 осіб Орел пішов на Барські хутори, де зустрівся з місцевим загonom Лиховського, якому наказав збільшити чисельність до 100 осіб. Після цього загін Гальчевського попрямував в с. Шпиченці (атакував 60 червоноармійців, забравши у них кулемет системи “Максим”) – Вовковинецькі хутори – Буцнівський Майдан – район Монастирка та Літинського Майдану. Там 20 травня повстанці були атаковані червоноармійцями. З боями вони відступили до Дяківецького лісу, але прорвавши фронт, Орел повернувся в ліс біля Літинського Майдану. Тоді 120 червоноармійців було вбито, а 100 поранено [4].

21 травня повстанці Орла привезли отамана Хмару (Семен Харченко), який два тижні тому повернувся з Польщі. Зустріч відбулась на хуторі біля с. Буцни. Хмара визнав командування Орла [1].

Незабаром загін Орла попрямував через с. Буцни у Вовковинецькі хутори, звідти – на Барські хутори та в с. Комарівці, де після вдалого бою з червоноармійцями об'єднався з загonom Галюка. Невдовзі під тиском 1-ої дивізії Червоного Козацтва повстанці Орла відступили до Зіньківського лісу. Там повстанці прийняли бій. Далі вони розділились: загін Галюка попрямував до Кам'янецького повіту, а Орла – Проскурівського. У с. Пашківці Орел покарав представників Пашковецької республіки, які чинили опір війську 2-го Зимового походу і відправився в район Межибожа. 27 травня 50 повстанців під командуванням Кохана зайняли Стреків хутір Жмеринського повіту [4]. 28 травня повстанці Гальчевського втратили двох бійців та попрямували до Закревського Майдану [15, арк.115].

29 травня вони завдали поразки міліції села Шийнці Летичівського повіту (захопили кулемет системи “Максим”), а 30 травня – кінний розвідці 209 полку Червоної Армії. На той час загін Лиховського збільшився до 35-ти піхотинців. Загін же Лісового в Могилівському повіті нараховував 55 вершників [4].

5 червня 1922 р. загін Гальчевського в складі 120 осіб дислокувався в с. Майдан Стасів, звідки вирушив двома групами: перша – до с. Березівка, друга – до с. Майдан Голенищевський [16, арк.133]. 6 червня, ймовірно, бійці Галюка здійснили напад на м. Вінківці, після чого попрямували до с. Осламів. Тоді ж загін Гальчевського здійснив напад на с. Лозни, 7 червня – на Комарівці, 8 червня в складі 130 шабель – на м. Вовковинці, де вбито сім радянських службовців, 16 червня – на с. Уладівка [17, арк.137].

Далі загін попрямував до сіл Пиківська Слобідка – Оселінки – Лисогірка – Теси. В останньому селі він потрапив у засідку червоноармійців і, втративши кулемет та вісім коней, розділився на декілька груп. Загін об'єднався через день на хуторі Млинки, звідки попрямував у села Сахни – Майдан-Вербецький – Майдан Стасів – Нова Гута – Майдан Морозівський – Вовковинці – Гермаки –

Барські хутори – Ходакська Слобідка. 20 червня до них приєднався загін Якова Галюка [4].

Наказом Гальчевського було створено четверту бригаду на чолі з комендантом Хмарою та начальником штабу Карабчевським. У той час бригада Орла нараховувала 75, Хмари – 55, Галюка – 70, Лісового – 60 бійців [4]. Загін здійснив напад на м. Бар, після чого попрямував на Вовковинецькі хутори. Далі Орел відправив загін Хмари у Проскурівський, Літинський та Вінницький повіти.

У Літинському повіті залишилась невеличка група на чолі з Погибою, а сам Орел з невеликим загоном вирушив у Східний рейд. Останній пролягав через Бердичівщину, Брацлавщину, Гайсинщину, Уманщину, Балтщину, Ольгопільщину, Могилівщину [4]. Бригади Орла активно діяли неподалік районів дислокації свого ватажка, щоб відвернути увагу більшовиків. Так, 26 червня загін Галюка в складі 120-ти осіб пограбував цукровий завод м. Ялтушків, а наступного дня здійснив напад і на саме містечко [18, арк.148].

Протягом 1922 року загони Гальчевського захоплюють міста Літин, Летичів, Бар, Віньківці та інші населені пункти сучасної Вінницької та Хмельницької областей, починають свою діяльність на Житомирщині, Київщині, Брацлавщині. Кількість війська отамана Гальчевського постійно змінювалась. У червні 1922 року Орел так її оцінив: «Після того викликав я своїх 45 козаків з 4-ма ручними кулеметами і приділив до отамана Хмари. Від отамана Голюка-Байди кількох козаків бажало перейти до Хмари, на що я згодився, тим більше, що Голюк мав уже 70 шабель, Лісовий - 60 шабель, Хмара - 55, а при моїм штабі залишилося 75 козаків. Разом нас було на цій першій зустрічі 260 шабель. Серце раділо, не тільки нам, старшинам, але й кожний козак був певний, що ніякі більші відділи червоних нам не страшні» [5, с.90].

Яків Гальчевський, діяльність якого поширювалася і на інші повіти Правобережної України, так пояснював мотиви боротьби українських повстанців: «У кожного з нас розстріляли рідних, близьких. У мене є козак... за його повстанську діяльність більшовики у серпні 1921 р. застрілили його брата Давида. Цього ж року спіймали сестру Уляну, катували її, згвалтували. Живого

засипали в ямі, яку вона сама собі викопала. Минулого року, допитуючи Гриця Антонюка за його синів, мучили: відрізали вуха, викололи очі, вивезли за село і затоптали в болото. Таких випадків мільйони. У кожного з нас накіпало на душі» [19, с.38].

Про тенденцію хвилеподібного наростання українського повстанського руху з весни 1922 р. говорилося у секретних документах радянських спецслужб: “Бюллетень секретно-інформаційного отдела Совета Наркомисара УССР №24/261 26 мая 1922 г. Обзор бандитизма на Украине (по данным штаба ВСУ) В то время, как во второй половине апреля бандитизм рос гигантскими шагами, в первой половине мая этого отметить нельзя. Начиная с марта замечалось усиление бандитизма по всей Украине, главным образом на Правобережьи...

Киевский военный округ. Оживление бандитизма главным образом на неблагополучную не только в КВО, но и во всеукраинском масштабе Подольскую падает например, 30 или 25 % всего наличного состава оперирующих на Украине банд. Здесь действует наиболее сильная банда Гальчевского, так неожиданно выявившая себя в средних числах февраля. Эта банда по-видимому соединилась с бандой Березовского, действующей в Летичевском районе. Преследование пока не дало должных результатов. Есть данные, что эта банда Гальчевского-Березовского имеет связь с границей и оттуда идет просачивание бандитов [20, арк.78].

Ще один більшовицький документ – «Из докладов губвоенсовещания», датований теж 26 травня 1922 р. доповнює попередню інформацію: «По сведениям ГВО на территории Подольской губернии оперируют 2 крупные банды – Орла-Гальчевского и Складынь-Сикорского. Банда Орла-Гальчевского насчитывает до 75 чел., она разбита на группы в 30, 28 и 12 чел. под командой Федорука, пеших и конных. Банда оперирует в уездах Винницком, Летичевском, Литинском и переходит в Жмеринский и Ново-Ушицкий. Банда великолепно одета, вооружена и имеет прекрасных лошадей. За последнее время делала массу налетов на сыпные пункты. Во многих волостях Летичевского уезда крестьяне сочувствуют бандитам” [21, с.160].

Протягом червня 1922 році загони Гальчевського маневрували невеликими загонами (по 30–40 повстанців) поблизу населених пунктів Летичівського та Літинського повітів: Стара Гута, Закревський Майдан, Голенищеве, Шийнці, було здійснено напад на канцелярію Янівського лісництва.

Таким чином, протягом першої половини 1922 року повстанський антибільшовицький рух в Летичівському повіті розгорівся з новою силою, а саме з настанням весни. З метою мобілізації повстанців до нової боротьби отаман Орел в квітні 1922 р. провів пропагандистський рейд по Поділлі. Важливе значення для подальшої боротьби мав з'їзд повстанських організацій Поділля 1 травня 1922 р. в лісі біля Летичева.

Список використаних джерела та література:

1. Гальчевський-Войнаровський Я. Проти червоних окупантів / Я. Гальчевський-Войнаровський. – Ч. 1. – Краків : Українське Видавництво, 1941. – 205 с.
2. Державний архів Вінницької області (далі - ДАВіО). - Ф.Р.-925. - Оп.8. - Спр.83. - Арк.356.
3. ДАВіО. - Ф.Р.-925. - Оп.8. - Спр.83. - Арк.357.
4. Красносілецький Д. П. Антибільшовицький селянський повстанський рух Якова Гальчевського на Поділлі в п. п. 1922 р.// Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Миколаїв: Видавництво МДГУ ім. П. Могили, 2006. – Т. 48. – Вип. 35. Історичні науки. – С. 112–116.
5. Гальчевський-Войнаровський Я. Проти червоних окупантів / Я. Гальчевський-Войнаровський. – Ч. 2. – Краків : Українське Видавництво, 1942. – 162 с.
6. ДАВіО. - Ф.Р.-925. - Оп.8. - Спр.83. - Арк.607.
7. ДАВіО. - Ф.Р.-925. - Оп.8. - Спр.84. - Арк.50.
8. Центральний державний архів громадських організацій України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1305. – Арк. 99.
9. Державний архів СБУ. – Ф. 13. – Спр. 260. – Т. 2. – Арк. 87.
10. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1305. – Арк.106.

- Державний архів Житомирської області (далі - ДАЖО). – Ф.П. 2. – Оп. 1. – Спр. 157. – Арк. 68.
11. ДАЖО. – Ф.П. 2. – Оп. 1. – Спр. 157. – Арк. 69.
12. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1305. – Арк. 108.
13. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1305. – Арк. 125.
14. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1305. – Арк. 115.
15. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1305. – Арк. 133.
16. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1305. – Арк. 137.
17. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1305. – Арк. 148.
18. Веденеев Д. Украинский фронт в войнах спецслужб / Дмитрий Веденеев. – К., 2008. – 432 с. – С. 38.
19. ДАЖО. – Ф.П. 2 – Оп. 1. – Спр. 157. – Арк. 78-80.
20. Махорін Г.Л. Українська національна революція 1917-1922 рр. та її перебіг на Житомирщині. – Житомир: ФОП Євенок О.О., 2017. — 205 с.

С.А. Коржик,
вчитель-методист
(сmt.Летичів, Хмельницька обл.)

ПОВСТАНСЬКИЙ АНТИБІЛЬШОВИЦЬКИЙ РУХ У ЛЕТИЧІВСЬКОМУ ПОВІТІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1922 РОКУ

Анотація. У статті проаналізовано період продовження повстанського антибільшовицького руху у другій половині 1922 року на теренах Летичівського повіту після подій Української національної революції 1917-1921 років. Розкрито хід найважливіших військових операцій та участь у них мешканців даної адміністративно-територіальної одиниці. Охарактеризовано постаті видатних повстанських керівників, що діяли на відповідній території.

Ключові слова: Летичів, повіт, Українська революція 1917-1921 років, селянство, антибільшовицький повстанський рух, Гальчевський Яків.

У другій половині 1922 року повстанський антибільшовицький рух в Летичівському повіті розгорівся з новою силою. Відправившись у рейд по східному Поділлю, Гальчевський віддав наказ, згідно якого 3-4 липня 1922 р. тимчасове командування Подільською повстанською групою покладалось на поручника Платонова. Для вербування селян до повстанського загону було направлено Лісового, Капустяна, Ходатського, Панчиха та інших. Останні поповнювали лави повстанців і за рахунок злочинців. Тоді ж до підрозділу Орла під командуванням Галюка приєднався загін із 20-ти бійців отамана Ковальського (Ковалевського) із м. Вовковинці. 6 липня 1922 р. повстанці Галюка з Летичівського повіту попрямували в Новоушицький повіт, де здійснили напад на м. Віньківці та с.Осламів. 7 липня повстанці Орла повернулися на Вовковинецькі хутори, де розділилися на чотири групи: загін на чолі з Гальчевським попрямував в

Літинський повіт; загони Галюка та Погиби – у південні райони, а загін Хмари (Харченко) – в Летичівський повіт. Оскільки загін Гальчевського перебував тоді у рейді, можна припустити, що насправді у Літинський повіт попрямував загін Погиби або Кохана. Того ж дня, ймовірно, бригада Хмари чисельністю 60 шабель поблизу с.Ходацька Слобідка Летичівського повіту змусила один з загонів Червоної Армії відступити, а вранці 8 липня вона зайняла с.Охримівці, де вбила двох червоноармійців та здійснила напад на с.Нетечинці. У цей же день повстанці повернулись в Охримівці. 10 липня вони були в с.Гармаки, звідки попрямували до с.Лука Барська. Очевидно, там відбулось об'єднання декількох бригад та груп, оскільки чисельність повстанців сягала близько 200 осіб. 11 липня загін Галюка здійснив напад на с.Солобківці, де було вбито 7 міліціонерів [1].

Далі він розділився на дві групи: 1-ша відправилась в Летичівський, а 2-га – в Жмеринський повіти. Після нападу на с.Женишківці, 15 липня загін Галюка об'єднався біля с.Гришки з загоном Погиби, але в районі Ходацька Слобідка вони розділилися на три групи: Лісового (9 осіб) – залишилась на місці, Погиби (7 осіб) – попрямувала через Жмеринський повіт в Могилівський, Галюка (22 осіб) – в Новоушицький та Кам'янецький повіти. 16 липня загін Галюка в складі 50-ти шабель здійснив напад на с.Підлісний Мукарів, після чого попрямував до с.Віхровка, а 17 липня біля с.Майдан Морозівський близько 20 бійців загону Галюка вступили в бій з кінним загоном 72-го червоноармійського полку (поранено 1-го та вбито 2-ох червоноармійців, захоплено ручний кулемет).

Інший відділ Гальчевського 17 липня здійснив напад на м.Вовковинці. 25 19 липня повстанці Гальчевського в складі 100 шабель вступили в бій з загоном Червоної Армії неподалік м.Віньківці, після чого попрямували до с.Нова Гута. В ніч на 20 липня підрозділ Гальчевського під командуванням отамана Кохана здійснив напад на с.Дубове Літинського повіту.

22 липня 1922 р. повстанці Гальчевського зайняли с.Сахни. А 26 липня вони попрямували в с.Майдан Голенищевський. Там взяли в полон двох червоноармійців, закупили у селян продукти за

срібні гроші. Далі попрямували у с.Макаровці (Макарове) – Лука Барська – Радівці.

24 липня загін Кохана здійснив напад на с.Буцни. У цей час, ймовірно, загін отамана Галюка чисельністю 100 шабель дислокувався в лісі біля с.Морозів Новоушицького повіту. Тоді ж він здійснив напад на с.Велика Струга, а наступного дня – Кусиківці, а 27 липня – Шатава. Він щовечора організовував розвідкові роз'їзди чисельністю 10 – 15 осіб, яким в Новоушицькому повіті допомагали діти [2].

25 липня 1922р. загін Кирилюка здійснює напад на волвиконкоми у Великих Стругах та Кусиківцях (на пд. і пд. - зх. від Нової Ушиці), 27 липня 1922р. - на м.Шатаву, де також розгромлено волвиконком і вбито його голову. Чисельність загону Кирилюка на цей час складала 80-100 кінних при 3-ох кулеметах. У липні 1922 р, до загону Кирилюка “чоловіка суворого і хороброго”, в Новоушицькому повіті приєднується дрібний загін Ковальського, чисельністю до 20-ти піших. Тактика, якої дотримувався загін Кирилюка, не могла не викликати зацікавлення у супротивної сторони: “ < ... відкриті місця проскакує галопом групами по 15-20 чол., маючи дозори і роз'їзди, в населені пункти заїжджає зі всіх боків, пробувши 2-3 год., знову розбивається на групи і відходить в різних напрямках, Рухається переважно польовими дорогами і стежками, при підході до лісу розсипається в цеп. З боку, від якого можна очікувати підходу наших частин, виставляються заслони, зіткнення з нашими частинами банда уникає, відчувши переслідування, розбивається на дрібні групи, розсіюється в різних напрямках, заздалегідь призначивши місце збору, зникненню банди сприяє лісиста і пересічна місцевість. Подібна тактика робить переслідування неможливим і перешкоджає встановленню численності банди ...>” [3, арк.314].

Повстанці Гальчевського чисельністю більше ста шабель в ніч з 27 на 28 липня завдали поразки червоноармійцям 7-го полку біля с.Росоха, а згодом здійснили напад на с.Буцни. Біля с.Росоха в складі загону Гальчевського була група Кохана, яка вирушила в Лисогірку, а 28 липня здійснила напад на Пархомівку, де вступила в бій з загonom 8-го Червоного козацького полку.

28 липня підрозділ Гальчевського під командуванням Кириленка здійснив напад на м. Маків, де пограбував цукровий завод та зруйнував волосний виконавчий комітет. Далі він попрямував до с.Чечельника. 29 липня на хуторі біля м. Бар червоноармійці вступили в бій з бригадою Гальчевського під командуванням Капустяна (колишній начальник Летичівської міліції), внаслідок чого одного повстанця вбито, одного поранено та одного взято в полон. Того ж дня через Мукарівську волость в південно-східному напрямку проїхало 25 вершників з загону отамана Кириленка. Цей загін перебував в тісному контакті з загonom отамана Садовського, чисельністю 30 шабель, на озброєнні у якого було сім кулеметів. Останній тоді дислокувався в с.Ярова Слобідка, що неподалік м.Дунаївці. 29 липня 1922 року загін Кирилюка, чисельністю в 20 шабель при 1-му кулеметі на тачанці, був помічений у с. Баранівка (5 верст пн. - сх. м. Дунаївці) та Сприсівка (10 верст пн. - сх. Дунаївців), при цьому повстанці виспівували “слава дезертирам” та розкидали по вулицях радянські та царські гроші. Того ж дня повстанці пошкодили телефонну лінію між с.Підлісний Мукарів і м. Дунаївці. Також відомо, що частиною загону Гальчевського, чисельністю близько 20-ти шабель, командував Бабієнко [2].

Тоді ж 1-ша сотня 1-го Черкозполку в складі 60-ти шабель на чолі з сотником Наливко поблизу с.Гармаки Новоушицького повіту приєдналась до повстанців Гальчевського. У липні Галюк здійснив напад на м. Кам'янець.

Наприкінці липня повернувся у Летичівський повіт із Східного рейду й сам Орел. 1 серпня повстанці Орла, Погиби, Ковбасюка, Лиха та Хмари в Зіньківському лісі атакували кілька сотень червоноармійців 3-го кінного полку 1-ої дивізії. Через кілька годин вигнали з лісу ще два червоноармійських полки. Під час останньої сутички лише одного повстанця було легко поранено, а поміж червоноармійців – 55 вбито та 46 поранено. Звідти загін Хмари попрямував в Пашковецьку волость Проскурівського повіту.

А загін Орла наступного дня (так як і 20 травня) був несподівано атакований в лісі біля с.Майдан Літинський, але повстанці швидко змусили до втечі 300 червоноармійців Вінницької

школи піхотних командирів та відділ ДПУ. Згодом повстанці схопили інформатора та його помічника й повісили їх на дереві за те, що вони спричинили два напади чекістів на базу повстанців в лісі с.Майдан Літинський. У ніч на 3 серпня загін Орла в складі 25-ти осіб напав на с.Ольхівці, де пограбував кооператив і залишив записку: *«Реквізовано все, що потрібно, для українських національних партизанів. Орлов»*. Існує версія, що даним загоном, незважаючи на записку, командував отаман Кириленко. Після зазначеного нападу він зайняв с.Березівка та Дурняки. В останньому повстанці роздавали награбовані речі з Ольховецького кооперативу та агітували селян вступати у лави повстанців.

Орел відвідав відділ пропаганди повстанської групи і забрав частину друкованих своїх наказів, відозв та оголошень. Це була відповідь повстанців на неправдиву інформацію, яка подавалась у відозвах Кам'янецького повітового революційного комітету. А ось «зустріти» ешелон з Л. Троцьким, який прямував у м. Проскурів, в силу певних обставин, повстанцям Орла не вдалось. Проте вони добряче налякали його, підірвавши залізничну колію попереду ешелона, неподалік м. Вовковинці.

5 серпня 1922 р. о другій годині ночі повстанці чисельністю 250-ти осіб, розділившись на групи, напали на м. Бар. 6 серпня бійці Галюка відбили несподівану атаку червоноармійців біля с.Морозова. 7 серпня повстанці Гальчевського здійснили напад на м. Ялтушків. 8 серпня загін Гальчевського в складі 80 шабел при трьох кулеметах здійснив напад на Лознянський цукровий завод, після чого зайняв с.Багринівці. Тоді Орел покарав сотню червоноармійців (башкирців та татар) за насилля над селянами [2]. Зважаючи на значний розмах селянського повстання у Летичівському повіті, сюди особисто прибув командуючий військами України та Криму Михайло Фрунзе.

У такій складній ситуації 5 серпня 1922 року поблизу села Майдан-Голенищівський відбувся другий з'їзд командирів партизанських загонів, на якому було розроблено нову тактику боротьби з комуністичним режимом: створення невеликих мобільних і постійно рейдуючих партизанських груп. Отримавши на з'їзді нові завдання, повстанці не зволікаючи почали їх

виконувати, здійснивши напад на цукровий завод у селі Лозни в ніч з 7 на 8 серпня. Детально про нього дізнаємося із оперативного зведення червоноармійців. *“1922р. Серпня 9. Вінниця.- Витяг з оперативного зведення штабу Подільської губернської дільниці про напад повстанців на Лознянський цукровий завод. “Литино-Летичевский уездучастки. По сведениям ГПУ Подолии и ревтройки Летичевской бандой Гольчевского численностью 80 конных при трех пулеметах Лейса в ночь с 7 на 8 августа произведен налет на сахарный завод с. Лозны (15 верст ю/в Летичев), где забрав у двух охранников завода 14 винтовок, все имущество, принадлежащее охране, 200 миллионов советскими деньгами, 25 рублей золотом, все медикаменты заводской аптеки, разбила материальный склад и раздела всю охрану. Во время налета бандой ранено два охранника завода. На заводе оставлено два приказа: один на украинском языке для рабочих и другой, на русском языке, для красноармейцев. Приказы за подписями командира повстанческой группы Орла и начштаба Помста (содержание приказа не указано).” [4, арк.100].*

А вже 10 серпня 1922 року Гальчевський, Хмара і Голюк на чолі півтори сотні кіннотників несподівано увірвалися до повітового міста Летичева. Більшовики після короткої стрілянини розбіглися. Цитую більшовицький документ: *“О 5-й годині біля будинку волвиконкому робив огляд банди сам Гальчевський, (який був) у формі червоного командира полку з орденом Червоного прапора... У місті розклеєний Наказ №1 по Червоній Армії, розташований на території Подільської губернії, де (Орел) вимагає негайного переходу військ на бік повстанців і вбивств комісарів, комуністів і краскомів, які наче 5 років вже розорюють рідний край (Україну)”. Під час штурму допру, оточеного шестиметровим колючим дротом, повстанці зірвали двері. Охорона була нещадно порубана. Сам Гальчевський так описував цей наступ: «Чути поодинокі вистріли з крісів, револьверів; інколи коротку серію кулемета. Козаки господарюють хутко. Вже заладовано декілька підвод з мануфактурою та різними виробами з воєнної кооперації. Політичних в'язнів в числі 17-ти випущено: десять із них проситься, щоб прийняти їх до себе. Приймаю їх, а сім звільнених наганяю до домів. Криміналісти залишилися у в'язниці*

під ключем. ГПУ, оточене 6-метровим колючим дротом і бережене окремою охороною, пробувало боронитись. Кілька ручних гранат і серій з люїсів позбавили відваги „героїчних” жидків. Моя козачня впала до будинку, ломом і стрілами повідчиняла двері. Варта обеззброєна і на місці забита. 8-ох чекістів ми схопили, бо колючий дріт не дав їм змоги втекти. На питання, де арештовані, відповіли, що на долі, в льоху. Козаки й там виломали двері» [1, с. 78].

Побачене у в'язниці вразило навіть досвідчених вояків. «В одній кімнаті була “мордовня”, – описував побачене Яків Гальчевський. – На цементовій долівці крові, як у різні: стік крові провадить рівчаком у кут – на стінах плями крові, присохлого мозку. Всюди валяються шматки волосся зі шкірою, (шматки) шкіри з вирваним м'ясом, зуби, сухі очі, видовбані загостреними чайними ложечками; повиривані нігті, повиломлювані пальці, обрізані вуха, носи. Є тут кілька крісел і табуретів, стоїть один столик у куті, а більший під стіною. На стінах – знаки від револьверних куль. Два віконця запхані войлоком і виходять на подвір'я – вони добре заграбовані.

З огидою виводимо з цієї різні людей. Ламають козаки другі штаби і двері. Та двері не піддаються, бо міцно оковані. Знаходяться ключі. Відчиняємо двері навпроти мордовані чрезовичайки. Тут сиділо душ 10 людських істот, різного віку – чоловіки і жінки. Одна була з малою дитиною. Нічого не питаємо, хто вони, звідки, за що сидять. Хутчий кажемо їм іти на волю. Даю наказ випроводити до “бойні” 8 чекісток і чекістів та негайно розстріляти: їхня кров змішалася в ринишоку з кров'ю їхніх жертв...” [1, с.78]. А далі шлях загону після 2-ої години ночі проліг спочатку у напрямку на Літин, «... а в 3-х кілометрах, ми звернули праворуч у ліси, якими повз Буцни увійшли в район Вовковинецьких хуторів, поділених зрідка лісами. В однім такім ліску стояли цілий день. Козаки весело балакали про свої вчинки та епізоди бою в Летичеві. Здобуті речі я наказав поділити між козаків, для яких найважливішим був перкаль (тонка тканина) на сорочки», – пригадував Яків Гальчевський.

У рапорті начальника Подільського губрозшуку детально описано про напад повстанців на м-ко Летичів. «1922р. вересня 11.

Вінниця. В ночь с 9-го на 10-е августа в 2 часа ночи на город Летичев был совершен налет банды «Орла» в количестве 200 сабель. При появлении первого разъезда банды в гор. Летичеве, были обстреляны зав.2-го района угрозыска и его агентом, начмилиции и 2-мя милиционерами, но, ввиду появления в Летичеве большой силы банды, им пришлось скрыться. При въезде банды в город Летичев, таковая частью спешила и приступила к уничтожению бумаг, телефонных и телеграфных аппаратов по учреждениям, находящимся в Летичеве. При обстреле банды пятью залпами, со стороны банды ранено 2-е, со стороны нашей раненых и убитых не оказалось. Означенной бандой уничтожены все дела, книги и бумаги, а также взяты вещественные доказательства: похищенные вещи и мануфактура у граждан, но не сданные в нарсуд по случаю не внесения 10%, восемь рублей серебром – мелочью и пять рублей целиком.

Уничтожены дела раймилиции, волисполкома, политбюро, побиты аппараты телефонной станции и телеграфный аппарат Летичевской почтово-телеграфной конторы, ЕПО, райфилии и комхоза. Часть мануфактуры уже найдена. Кроме того, бандой преследовались ответственные совработники, которых разыскивались квартиры и производились ограбления, при чем ограблена квартира начмилиции. Работа бандитов продолжалась 2 часа. После ухода ее зав. 2-м районом с бывшими с ним начмилиции, агентами и милиционерами были предприняты меры к тушению пожара, происходящего по учреждениям. Со стороны населения никто не пострадал, кроме обходных, которые были избиты нагайками. Сумма убытков еще не установлена.

Бандиты были хорошо одеты и вооружены: винтовками, бомбами, револьверами и пулеметами систем: «Люйс» 3 и «Максим». Войск в городе никаких нет, и таковой охраняется местной властью и обходами» [4].

13 серпня загін Галюка чисельністю близько 100 шабель перебував на хуторі Гайдук Летичівського повіту. Звідти він попрямував до м. Деражня. 14 серпня він здійснив напад на с.Кальне та м. Деражня. Після цього загін зайняв Вовковинецькі хутори та с.Згарок. 15 серпня частина загону Галюка здійснила

напад на с.Женишківці та Адамівку і 16 серпня вийшла до передмістя Деражні.

На 14 серпня 1922р, загін Кирилюка був помічений у Вербівському та Михайлівському лісах Могилівського повіту (Верхньо-Ольчедаївська та Снітківська волості).

15 серпня 1922 року відбувся зїзд всіх чотирьох повстанчих відділів у лісі в районі Буцни — с. Гути. *«Після звітів всіх ад'ютантів є нас всіх 27 старшин і 354 козаків, 42 ручних кулеметів. Коли б додати ще кінних отамана Левченка та отамана Марчука, то було б 500 шабель. Напевно інший на мойому місці додав би ще одного нуля, але я подаю число, яке було в дійсності. Можу одно твердити, що моральна вартість тих людей перевищувала дух совітської регулярної армії в 10 разів»* - повідомляв Яків Гальчевський [1, с.130]. Отаман дав завдання усім повстанським групам — знищувати телеграфні сполучення на половині території Поділля; руйнувати дерев'яні мости та вночі палити різні військові об'єкти : *«Далі умовляюся з отаманами щодо плану нашої діяльності. Подаю дати, щоби такого то дня були знищенні всі телеграфічні сполучення на просторі половини Поділля. Друга дата відносилася до всіх дерев'яних мостів. Наказую отаманам діяти більше на уяву ворогів і свого населення, а тому треба ночами палити всякі військові об'єкти»* [1, с.131]. Отже, за умови, що частина бійців з відділу Орла здавалась більшовикам, загальна кількість повстанців Орла становила 354 козаки та 27 старшин, які мали на озброєнні 42 ручних кулеметів. На з'їзді були присутні тільки бригади Орла: Галюка, Хмари, Лиховського, Лісового. Наступного дня, проводжаючи загін Лісового, Орел захопив на Шпиченських хуторах бричку з командиром 24-ї Самарської дивізії Олександровичем. Його та двох червоноармійців було покарано. Оскільки за це вбивство більшовики розстріляли 7 відповідальників з с.Шпиченці та навколишніх сіл, Гальчевський наказав вбивати всіх більшовиків без винятку.

Далі Орел, залишивши Лісового, попрямував між с.Голенищево та Сахни, до Майдан Стасів та Багринівці (було ліквідовано більшовицький осередок), через Микулинці і до села Дашківці. 16 серпня повстанці Гальчевського зайняли м. Зіньків. Їх

чисельність складала 50 осіб. Одночасно 17 бійців здійснили напад на с.Пирогівці і попрямували до Пархомівців. Ще інша частина загону Гальчевського в складі 40 осіб того ж дня здійснила напад на с.Каміногірка Літинського повіту.

17 серпня отаман Гальчевський разом із 30 вершниками здійснив напад на місто Бар. За допомогою телеграфу він передав повідомлення начальнику політвідділу Подільської губернії: «Був на ст. Бар, бачив Начсноба, окалечив 80 мільйонів карбованців і дав дулю. Відомий Вам Орел. Скоро побачимось у вас на ст. Журавлівка» (цитата мовою оригіналу). Надвечір того ж дня в тому ж складі загін Гальчевського здійснив напад на залізничну станцію с. Сербинівці. Звідти отаман Гальчевський продовжив телеграфувати: «Я,Орел, іду далі. Прошу переместить 24 кавполк в район Гайсина. Почему Вы не прибыли в назначенное место. До свидания. Обязанный Вам Орел, Командир партизан на ст. Сербиновцы» (цитата мовою оригіналу)^{15, с.150f}. Вказані звернення Гальчевського до більшовиків свідчать про його загравання із чинною владою, небажання з нею миритися чи остерігатися її. А це свідчить про готовність Якова Гальчевського і його повстанців піти з життя жакливою смертю. Це ж можна сказати і про рядових членів КП(б)У, яким довелося стати опонентами цього повстанського ватажка. Після повстанських справ вечорами, щоб повстанці не нудьгували, «Орел» розповідав їм про Б. Хмельницького, І. Мазепу, У. Кармалюка тощо, організовував співи і танці [6, арк.119].

Далі вказаний загін розділювався на групи. Одна з них в складі 15-ти шабель в ніч з 17 на 18 серпня здійснила напад на Чернятинське лісництво та с.Маньківці, 18 серпня – Кудиївці (поповнилась трьома повстанцями) – Носківці – Олексіївка. Друга група в цей час вирушила в зворотньому напрямку і дислокувалась на хуторі Шершні, що неподалік м. Бару. Ймовірно, вона під командуванням Погиби 18 серпня здійснила напад на м. Ялтушків, після чого попрямувала у Бригадівський ліс. Там зустрілись Погиба, Галюк та Лісовий.

Загін Орла, чисельністю 60 шабель з двома кулеметами, 18 серпня зайняв с.Клетище та Майдан Тrepівський, де було вбито

міліціонера та двох червоноармійців. Того ж дня загін Орла чисельністю 80 осіб здійснив напад на с.Дашківці, що неподалік м. Віньківці. Також біля того села повстанці атакували колону червоноармійців, серед яких був Віталій Примаков. Останньому вдалось втекти на автомобілі. Далі загін Орла просувався через с.Пеньківку в Кипорів Яр. 19 серпня повстанці атакували сотню червоноармійців біля с.Слобідка і попрямували до с.Майдан Трепівський, біля якого атакували ще дві сотні червоноармійців. Потім Орел відправився до с.Майдан Сахнівський (по дорозі атакували невеличкий загін більшовиків) — Вовковинецьких хуторів [2].

У серпні 1922 року Головний отаман Армії УНР, визнаючи бойові заслуги, підвищив Гальчевського у військовому званні - до полковника Армії УНР. Водночас Симон Петлюра призначив Гальчевського командувачем повстанськими загонами Правобережної України. Ось фрагмент із книги "Отаман святих і страшних" про цю подію: *"Разом із козаками отамана Байди-Голюка прибув і хорунжий Богданенко. Богданенко коротко, по-військовому склав звіт... Потім Богданенко мовчки передав Орлу згорнутий листок паперу. Це було подання команданта Подільської повстанської групи про підвищення старшин-повстанців. У лівому верхньому куті червоним чорнилом була написана резолюція: "Воєнміну. За працю на користь Батьківщини сотника Української Армії Якова Гальчевського (Орла) підвищую до ранги полковника У.Н.Р. До всіх інших старшин застосувати приписи, передбачені статутами і інструкціями Військового Міністерства. С. Петлюра. Ставка, 20. 8. 1922 р." Цей листок з історичною для Гальчевського резолюцією Головний отаман передав через хорунжого Богданенка..."* [7, с.19].

20 серпня один із підрозділів загону Гальчевського в складі 80 шабел в с.Угли завдав поразку розвідці червоноармійців та залишив записку: *«Так буде Вам, ответчикам не підтримаючим дорогої України. Полковник Підкова»*. Наступного дня до загону отамана Гальчевського чисельністю 150 осіб біля Вовковинецьких хуторів приєднались підрозділи отаманів Галюка та Хмари. Але їхнє об'єднання було тимчасовим, оскільки 22 серпня повстанці

Гальчевського в складі 100 шабель, проходячи через с.Варенка Летичівського повіту, атакували продподаткову групу. Того ж дня, неподалік с.Стара Гута та Кожухів оперував підрозділ загону Гальчевського під командуванням Підкови. Він нараховував близько 50 осіб. А загін Орла дислокувався тоді в лісах біля м.Деражня.

24 серпня Орел прибув на Вовковинецькі хутори, після переслідувань червоноармійцями. Тоді ж повстанці Гальчевського чисельністю близько 30 вершників здійснили напад на с.Майдан Рузький. 25 серпня відбулась нарада відділів Орла, на якій були присутні Хмара і Галюк. Увечері Галюк попрямував на північний захід, а Орел і Хмара не змінили дислокації. 26 серпня їх район почали оточувати більшовики. Загін Хмари атакував один з більшовицьких загонів і здобув 10 коней та кулемет. 28 серпня повстанці змушені, в силу певних обставин, перейти до оборони. З боєм вони переходили від лісу до лісу, протистоячи декільком червоноармійським дивізіям (всього в тому районі було 6 дивізій). Більшовики навіть спробували ввести їх в оману, створивши спеціальний відділ, який був подібний до повстанців під проводом Галюка. Проте повстанцям вдалося вийти з оточення біля залізничної станції Комарівці.

У районі між м. Нова Ушиця та Зіньків повстанці Орла та Хмари в повному складі (170 бійців) дали відсіч своїм переслідувачам – червоноармійцям 24-ї Самарської дивізії. Тоді Коноплянко був поранений в голову, але залишився в строю. Після цього повстанці повернулись до с.Комарівці, а далі попрямували в Зіньківський ліс. Там було вирішено переходити польський кордон. Перед відходом на польський терен отаман Орел звів всіх повстанців у 1-шу бригаду Української партизанської армії Поділля на чолі з отаманом Кирилюком [2].

Кирилюк (псевдо отамана Я.С.Галюка, він же “Байда”, “Заморока” - соратник отамана Я.Гальчевського, поручник Української армії, командир 1-ї Бригади Української Національної Партизанської Армії Поділля. У тогочасних більшовицьких джерелах відзначалось: *“Банда Кирилюка - частина банди Гальчевського, після відходу за кордон основного ядра банди*

Гальчевського (2.09.1922 року) і знищення банди Левченка є єдиною бандою, відзначеною на території Поділля” [8, арк.123].

Проте тоді ж великі з'єднання більшовиків влаштували справжнє полювання на Орла. 29 серпня в лісі біля с.Михайлівка відбувся бій між повстанцями Гальчевського та винищувальним загonom Щербакова. Зазнавши поразки, загін Гальчевського змушений був розділитись та тікати від переслідувачів. Згодом повстанці вступили в сутичку з 3-м полком та кінною розвідкою 72-го полку Червоної Армії. По ходу відступу, вони 31 серпня пограбували цукровий завод с.Велика Левада, що неподалік м. Фрампіль, здійснювали напади на села. У той же час, решта повстанців Орла вводили червоноармійців в оману своєю діяльністю в районі Летичівського, Новоушицького, Кам'янецького та інших повітів.

Під прикриттям інших загонів повстанців, які вводили червоноармійців в оману у Летичівському, Новоушицькому, Кам'янецькому та інших повітах, загін Гальчевського в складі близько 60-ти осіб 2 вересня в районі сіл Скібче–Юрківці–Криків перейшов польський кордон, де й був роззброєний. 5 вересня, після всіх поліцейських формальностей, поляки відправили повстанців залізницею до табору у Стрілково. Орлу і Хмарі вдалося втекти [2].

Проте на Поділлі залишились загони Галука та Байди (Кирилюк взяв собі такий псевдонім), які активно діяли у Новоушицькому та Летичівському повітах. У загоні Байди панувала суворая армійська дисципліна. Бійці розмовляли українською мовою та в своїй більшості, як і отаман, носили довгі чуби, незважаючи на різноманітний іноземний реманент та одяг. У ніч з 4 на 5 вересня вісім повстанців Байди здійснили напад на с.Дашківці. А 6 і 8 вересня повстанці Байди в селах південніше м. Вінківці були атаковані 4-им Червоним козацьким полком. Вже тоді, задля безпеки, загін розділювався на декілька груп.

Опівночі 9 вересня 1922 р. загін отамана Байди, чисельністю 22 шаблі, здійснив напад на с.Пилипи Олександрівські, що неподалік м. Вінківці. 11 вересня 30 його бійців дислокувались в лісі північніше с.Слобода Гулівська. Увечері 12 вересня біля с.Гули, що неподалік м. Нова Ушиця, загін Байди, чисельністю

близько 18 осіб, вступив в бій з загonom п'ятого Черкозполку. Отаман та 11 повстанців були вбиті. За даними Коваля Р., цей бій проходив з четвертим полком, а наступного дня ще з іншим винищувальним загonom. Також існує думка, що Байда загинув в сутичці з червоноармійцями в лісі біля с.Білічин. Бій розпочався саме там [2].

Галюк, Погиба, Богданенко (зв'язківець Орла з Петлюрою), Дмитришин 13 вересня пограбували економію Верхньоолчедаївського цукрового заводу, а 15 вересня вони були біля с.Вендичани. У вересні 1922 р. багато осіб, причетних до загону Гальчевського, в тому числі й дружини Гальчевського, Коноплянка, Хмари, були заарештовані.

18 жовтня чекісти розстріляли сотника, підпільника Меджибізької волості Гвідона Кочуровського, а 22 жовтня вони арештували ще п'ять бійців Орла. Більшість із них була розстріляна. Дехто з повстанців вирішив здатися органам більшовицької влади в надії на їх помилування. Наприклад, 21 жовтня добровільно склав зброю Погиба.

18 жовтня повстанці передислокувалися в район м. Ярмолинці. Згодом у боротьбі з органами ДПУ загинули сотник Богданенко та Дмитришин.

Після зустрічі у Варшаві з головним Отаманом С. Петлюрою, Гальчевський чітко окреслив для себе майбутнє – боротьба має продовжуватися. 3 жовтня 1922 року він вдається до організації рейдів в Україну з території Польщі. Загони малою чисельністю діяли в Осламівській волості, Літинському та Летичівському повітах [1].

22 жовтня південніше м. Гусятин через кордон перейшов перший сформований Гальчевським у Польщі відділ, чисельністю 13 осіб, який мав завдання зв'язатись з тими, хто залишився на Поділлі. На початку листопада його загін в складі 6-ти осіб діяв в Осламівській та сусідніх волостях;

3 15 листопада загін, чисельністю близько 18 осіб, воював за підтримки отамана Лижника біля м. Фрампіля, а потім, розділившись, – в Літинському та Летичівському повітах. У загоні Орла були також Заболотний, Підкова та ін. 18 листопада в черговій

сутичці з червоноармійцями в с.Тернова, що біля ст. Дунаївці, Орел, Хмара та Конопляноко були поранені. 29 листопада більша частина бійців під керівництвом Галюка через переслідування чекістів попрямувала до Польщі. А Гальчевський з Коханом та Сензюком у першій половині грудня 1922 р. діяли в районі м. Ярмолинці, Дунаївці та Смотрич [2].

У 1921 – 1922 рр. отаман Орел воював проти частин дивізій Г. Котовського та Осадчого: з полками 1-ї дивізії, з 10-м, 11-м, 12-м полками 2-ї дивізії Червоного козацтва, 8-ї кінної дивізії. Не злічити боїв і з частинами 24-ї Самарської (Башкирської) дивізії та іншими частинами – 2-м ескадроном Брацлавського полку, Вінницькою школою піхотних червоних командирів, артилерійською школою, відділами особливого призначення тощо. Оперував на Літинщині, Летичівщині, Брацлавщині, Гайсинщині, Уманщині, Бердичівщині, рейдував у Вінницькому, Проскурівському, Кам'янець-Подільському, Ново-Ушицькому, Могилівському, Балтському та Ольгопільському повітах, на Ямпільщині. Співдіяв з отаманами Я. Байдою-Голюком, С. Хмарою-Харченком, В. Лісовим, І. Трейком, М. Лихом, С. Кашуком та іншими.

Славетний український отаман Яків Орел-Гальчевський, підбиваючи підсумки Національно-визвольних змагань 1917 – 1921-х років, дав таку оцінку повстанським кадрам, які витримали на своїх плечах основний тягар війни: *“В повстанчих відділах український елемент був, безсумнівно, ідейний, – писав він. – Може, були одиниці спочатку малосвідомі, та при постійній праці й впливі провідних одиниць і менше свідомі робилися ідеалістами й фанатиками боротьби за національну Україну. В постійній боротьбі ми стали людьми не з цього світу... Нам легко було вмирати в бою, ми без страху заглядали смерті в очі... Люди з таким наставленням є святі й страшні. Вони можуть бути пророками, войовниками, апостолами. В щоденному житті вони все бачать, гостро обсервують, передбачають майбутність. Прояви людського життя вони, як конденсатори, держать у своєму мозку й серці та дають непомильний осуд. Такі люди можуть проповідувати правди, незнані мільйонам смертників, бо їхнього чола й серця торкається Перст Божий, внаслідок чого в*

їхніх душах жевріє іскра безсмертя. Я мав кількох таких фанатиків, до яких зараховую сотника Карабчевського, поручника Кохана і підхорунжого Василя Харка” [1]. Саме тому, що і 1922 року боротьбу проти радянської влади вели ті ж повстанські загони, які утворилися ще в 1919–1921 роках і стояли на засадах відновлення УНР, а також вояки Армії УНР, які не емігрували, а залишилися для продовження боротьби, підтримуючи зв’язок з українським урядом в еміграції, цілком виправдано розширити хронологічні рамки Української національної революції до 1922 р.

З кінця 1922 року повстанський рух в Летичівському повіті йде на спад. Зменшилася кількість і загонів, і самих повстанців. Це було зумовлене рядом факторів: терор голодом, який організувала радянська влада і позбавила можливості українських селян надавати продовольчу підтримку повстанцям; планомірна реквізиція зброї в українського населення; оголошена радянською владою амністія, якою скористалися близько 10-ти тисяч повстанців в Україні, і перехід до нової економічної політики, яка зменшила гостроту несприйняття радянської влади.

Більшовицька влада вживала усі можливі засоби проти повстанців. 17 лютого 1922 р. І з’їзд комнезамів Поділля ухвалив рішення про створення загонів незаможників для боротьби з бандитизмом [9, арк. 7]. Губвійськнарада 16 березня 1922 р. знову порушила це питання й розпорядилася створювати загони комнезамів у волостях. В окремих випадках дозволили видавати їм патрони. При появі великих банд їх необхідно було об’єднувати і використовувати під командуванням начальника бойової дільниці [10, арк. 9].

Чекісти наводнили край своєю агентурою. Вона вербувала серед селян «сексотів», організовувала псевдоповстанські загони, намагаючись з їхньою допомогою виявити та знищити повстанців і їхніх симпатиків. За підтримки населення повстанці виявляли замасковану агентуру, розстрілювали чекістів, а «сексотів» вішали. При цьому не чіпали їх родичів і майна [11, с. 37-39, 80-81].

Старання чекістів не залишилися без уваги. Наказом № 136 від 13 травня 1922 р. московське керівництво відзначило заслуги чекістів у боротьбі з повстанцями в Україні. Наголошувалося, що

виключно чекістськими методами було ліквідовано до 90 % відомих отаманів, розгромлено низку бандитських організацій [12, арк. 31].

Ще 12 квітня 1922 року Всеукраїнський центральний виконавчий комітет у Харкові «в додаток до постанови своєї від 30 листопада 1921 року», ухвалив *«подарувати повну персональну амністію всім, що є закордоном особам українського громадянства»*, які раніше воювали на боці регулярних антирадянських армій. Амністія ставила за мету остаточно знешкодити повстанський рух в Україні, який значною мірою спирався на таких вояків і водночас вже згасав в умовах запровадження нової економічної політики та настання голоду 1921-1923 років.

Щоб не допустити в подолан навіть думки про продовження збройної боротьби, губвійськнарада поставила завдання *“негайно ліквідувати залишки банд і провести ретельну чистку серед співчуваючого бандитам населення та радапарату, посилити апарат ДПУ присланими працівниками”*. Відповідно до телеграми голови ДПУ УСРР та штабу УВО від 11 вересня 1922 р. територію, де діяли повстанці Я. Гальчевського, оголосили спеціальною територією, а перебування там військ розцінювалось як перебування на ворожій території [12, арк. 16, 3-3 зв.].

Розгром повстанських загонів на Поділлі восени 1922 р. негативно позначився на підпільних організаціях. В умовах перенасичення краю військами та агентурою спецслужб, частина з них або була розгромлена, або пішла у глибоке підпілля чи припинила діяльність.

У тому невеселому 1922 році, коли всім ставала очевидною приреченість Визвольних змагань, отаман Орел-Гальчевський звернувся до повстанців: *“Нас може і не стати, але залишимо по собі пам'ять, легенду для нових борців”* [1].

Доповіді ДПУ подавали інформацію про те, що останні прояви «політичного бандитизму» спостерігались ще у 1923 р., коли з Польщі перейшли формування прибічника С. Петлюри отамана Я. Гальчевського в Летичівський та Літинський повіти. Для ліквідації загону Подільський губернський відділ ДПУ розробив спеціальний план заходів щодо ліквідації повстанського загону Якова

Гальчевського: < ... Создать три агентурных группы для того, чтобы бросить их в три главных района наиболее известных Гальчевскому, а посему являются самыми излюбленными его местами районы следующие Литинский и Уладовский Винницкого уезда и Волковицкий Лещинского уезда. ... В этих местностях, где может быть Гальчевский, устраивается наблюдение через осведомителей, а где невозможно будет установить наблюдение за неимением осведомителя и невозможность завербовать такового, сотрудники делают облавы. ...> [13, арк.46]. Діпушники для даної цілі використовували, зокрема, і конспіративних агентів (Стрілецький Т.) та бувших учасників загону Гальчевського Добровольського, Шмалія, Остапчука, Левчука та ін., які перейшли на бік ворога.

Придушивши масовий повстанський рух і провівши показові розправи з ненадійними відповідачами, влада перейшла до вилучення зброї в населення. За встановленою практикою, для цього в повітах у вересні 1922 р. створили оперативні трійки. Виконуючи відповідний наказ, вони широко застосовували арешти відповідачів, показові розстріли одного-двох із них, побиття арештованих шомполами, збір пожертв від селян тощо. Загалом на Поділлі дану кампанію “провели твердо”, що забезпечило вилучення 90 % зброї. Станом на 20 листопада 1922 р. було “викачано в селян біля 5 тисяч гвинтівок, більшість – добровільно” [14, арк. 84].

Для придушення масового селянського повстанського руху керівництво радянської України застосовувало частини Червоної Армії, які сприймали українське середовище як вороже. Порядок їх залучення до боротьби із повстанцями регламентувався постановою РНК УСРР від 3 грудня 1920 р. Враховуючи досвід продкампанії 1921-1922 рр. щодо ролі військових частин у ній, 7 червня 1922 р. ВУЦВК своєю постановою затвердив “Інструкцію по проведенню єдиного натурподатку”. Її 233-й параграф унормовував “застосування військової сили при масовому ухилянні населення від внесення продподатку”. Звернімо увагу, що цією постановою відновлювалася практика колонізаторів щодо стацій, тобто розміщення військ на постій в помешканнях селян у селах, які не

виконували натурподатку. Вони повинні були своїм коштом утримувати постояльців за нормами червоноармійського пайка та забезпечувати їх продуктами на дорогу до місць базування після його виконання. Разом з тим начальників загонів зобов'язували “не допускати виникнення обивательських відносин червоноармійців з населенням” [15, арк. 119-119 зв].

Червоноармійці вважали місцевих селян “контрреволюціонерами”, “повстанцями”, яких треба терміново підкорити та змусити виконувати накази радянської влади. Тому звичайними стали масові розстріли “контрреволюційних елементів”, грабежі, знущання над громадянами. Усе це викликало негативне ставлення селян до Червоної Армії. Секретар Летичівського повітового партійного комітету Підсуха у виступі на пленумі Подільського губкому КП (б)У 16-17 вересня 1922 року, аналізуючи причини “політичного бандитизму”, сказав: *“Хоча бандитизм в повіті є привнесеним, його посиленню сприяла нетактовна поведінка червоноармійських частин. Було багато випадків побиття, насилля над місцевим населенням, що, безумовно, сприяло організації банд у нашому повіті”* [16, арк.2].

Для придушення масових заворушень влада також використовувала системи “заручників” і “відповідачів”. Найчастіше жертвами заручництва ставали сім'ї повстанців. У випадку повторення вбивств червоноармійців, міліціонерів чи працівників рад їх розстрілювали. Так, ще у вересні 1920 року чекісти розстріляли Федора Гальчевського, рідного брата відомого отамана Якова Гальчевського. А 22 вересня 1922 року на хуторі Стреків була затримана надзвичайною трійкою й засуджена до заслання у Ташкент дружина отамана Марія Гольчевська (Шуматій) [17, с.15].

28 вересня 1922 р. засуджено до розстрілу з конфіскацією майна «як злобних і не виправних ворогів радянської влади» Костянтина Дашенка, Івана Яворського, Антона Покарта та його дітей Анастасію та Петра, Поліну Петрушевську (Аполіна Петрашевська, Пітрушевську, сестра Тетяни Конопенко), Федора Голубенка, Йосипа Гуди та його сина Івана, Кароля Щепковського та його сина Миколу. Вони були причетні до переховування Марії на Поділлі. Марію Гольчевську і Тетяну Конопенко залишали для

подальших слідчих дій. Їх готували до переведення у Подільський губернський відділ Державного політичного управління (ДПУ) (Дело по обвинению Конопенко, 1922–1923: 119).

У Багринівській катівні “опертрійка” розстріляла Меланію Верміяш із села Сахни, що разом із сестрою пекла для повстанців хліб. Задля власного рятування Марія Шуматій (Гольчевська) не відщуралася від чоловіка. До того ж проти неї свідчили інші полонені повстанці, оскільки вона завжди була неподалік від чоловіка, а також брала участь у повстаннях. Після допитувань та знущань лише 16 травня 1924 р. їй було винесено вирок: ув’язнення в концтаборі строком на три роки, Марусю було відправлено в м. Москву, в Бутирську в’язницю для подальшого направлення [18, с.263].

У ситуації, що склалася, Гальчевський вдався до організації рейдів у Правобережну Україну з території Польщі. Вони носили диверсійний характер, але за великим рахунком, не принесли ефективних результатів, не вдалося й визволити М.Шуматій. Під час останнього рейду (5-го у 1925 р.) разом із побратимами він змушений був переховуватись і тікати від більшості селян, які нарешті відчували нову економічну політику. [5, с.154-157].

Так, Гальчевський змушений був оселитися у Польщі декілька років жив у тісному контакті з іншими українськими політичними втікачами, які не залишали надії повернутися до рідного краю. Його участь помічена у формуванні терористичних груп, які час від часу відвідували з Польщі Радянську Україну. При цьому Гальчевський активно стежив за розвитком подій в УРСР через своїх спецагентів, які приносили пресу і свідчення радянських селян, аналізував соціально-економічний розвиток. Віруючи у капіталістичну і вільну Україну, він докладав чимало зусиль у створенні і розповсюдженні української літератури, пропагандистських листівок і карикатур тощо [19, арк.359].

Про заручників писав і Яків Гальчевський після вбивства його загоном комбрига Олександрова: *«По тижневі ми дістали оголошення, друковане в друкарні і розвішене по селах, що за смерть комбрига, тов. Александровича, розстріляно 7 селян — закладників зі Шпиченець і околиць»* [1, с.135]. В іншому місці

детально описує встановлення цього інституту закладництва на Поділлі: *“За комбрига Александровича і двох червоноармійців розстріляли большевики 7 закладників. Інституція закладників почалася ще в 1921 році, але переведена докладно в життя тепер. В кожному селі, на хуторах, в містечках і містах України були визначені закладники за посередництвом ГПУ і Ревкомів. Закладниками були переважно заможні селяни, інтелігенти, духовенство. Кандидатів як закладників подавали „Сельсовети” і „Комбеди” Закладникам подавали до відома, що вони ними є, що мають робити і за що будуть розстріляні”* [1, с.142].

Зокрема, ще 28 лютого у с.Стасів майдан Літинського повіту за вбивство селянами продзагонівця, розстріляли вісьмох заручників. З приводу цієї події літинський прокурор звітував властям: *“Население села терроризировано и в страхе разбежалось. В таких условиях проходит вся продработа, тем не менее мною принимаются все способы к скорейшей и большей выкачке”*[20].

Система “відповідачів” діяла інакше. Їх обирали на місцях як відповідальних за “прояви бандитизму”, а у випадку поранення або вбивства представника радянської влади, червоноармійця або члена комнезаму – розстрілювали одного із відповідачів. Засуджених до страти визначали за жеребом, який тягнули самі відповідачі.

Така система заручників та відповідачів спричиняли масові розстріли серед населення. Зокрема, згідно з наказом №4 Летичівської повітової військової наради від 25 липня 1922 року *“повітова військова нарада, розглянувши слідчий матеріал про перебування банд та вбивства бандитами радянських робітників та незаможних селян в Шиїнцях, Женишківцях, Божикивцях, Майдані-Вербецькому, Кальній Деражні, Охрімівцях, Слобідці-Охримовецькій, Бебехах, Пирогівцях й виявивши, що відповідачами всіх вищезгаданих сіл не виконано Наказу КВО ч[исло]2 та наказу Повітвійсьнаради ч[исло] 1, також не вжито було заходів до своєчасного оповіщення органів влади і близько розташованих військових частин про місце знаходження бандитів, а також не вжито заходів до недопущення вбивства радянських робітників та незаможних селян”,* було ухвалено розстріляти 23 відповідачів-

селян, до того не причетних. Майно розстріляних конфіскували. [17, с. 16-17]. Зокрема, у Майдані-Вербецькому було розстріляно відповідачів:

“Вояковського Станіслава Йосиповича. 35 років, власника 10 десятин землі за звязок з бандитами; Валентюка Карпа Івановича, 33 роки, за допомогу бандитам; Мазуркевича Йосипа Антоновича, 38 років, (куркуль), за несповіщення влади про перебування банди в селі”[21, арк.54]. Так, у Вовковинецькій волості Летичівського повіту «на кожному майже хуторі розстріляний за бандитизм той чи інший член сім’ї». Зазначимо, що рішення про розстріл зазначених осіб ухвалювалося не судом, а повітвійськнарадою з наступним затвердженням губвійськнарадою [22, арк. 302]. З протоколу засідання Летичівської повітової військової наради від 17 липня 1922 р. дізнаємось: *“Відповідачів Волковинецької волості Летичівського повіту громадян Гофмана Северина Петровича, Павловського Г.Ф., Шиповича Дмитра Васильовича — розстріляти за невиконання обов’язків відповідачів”*.

У наказі №1 Летичівської повітової військової наради “Про продовження чинності інституту відповідачів” від квітня 1922 року, зокрема в параграфі 2 наказано *“Залишити в силі інститут відповідачів, затверджений Летичівською Повітовою військовою нарадою наказом №1 від 1921 року і підтвердити до виконання усі пункти зазначеного вище наказу. У параграфі 5 наказано усім волвиконкомам, в районі котрих проходить телеграфна лінія, негайно розбити лінії на ділянки і доручити їх охорону таким окремим селам, сільради яких зобов’язані вислати для цієї цілі на лінію людей і підтримати чергування цілодобово”*. У Примітці до параграфа 5-го зазначено, що *“охорона телеграфних та телефонних ліній віднесена до наступних сіл: 1-а лінія — Летичів-Меджибіж: Горбасову, Марківцям, Головчинцям; 2-а лінія Меджибіж-Деражня: Лисогірці, Голоскову, Копачівці, Малім Шпиченцям і Теперівці; 3-я лінія Зямковцям, хут. Яськовецьким і 4-та лінія Летичів-Комарівці: Вовковинецьким хуторам, Варенці, Війтівцям і Залетичівці”*. Параграфом 7-мим наказано відповідальність за пошкодження телеграфної, телефонної та

залізничної лінії покласти на відповідачів тих сіл, до обов'язків яких належить їх охорона.

Параграф 8-1 наказує *“У випадку нападу та пограбування насипних пунктів, цукрових заводів відповідальність падає на відповідачів найближчих місцевостей. У примітці до даного параграфу визначено наступних відповідачів, зокрема за Летичівський насипний пункт та Щедрівський цукровий завод відповідають відповідачі м.Летичева, сіл Залетичівки, Завовку. Рудні, Терлівки, Горбасова, Щедрови, Суслівці, Бохни, Вербки і Війтівець”*[23].

У наказі №5 Летичівської повітової військової наради *“До населення повіту про видачу повстанців загону та їх прихильників”* від 6 вересня 1922 року влада повідомляє про розгром загону Якова Гальчевського та перехід його до Польщі: *“оголошено до відома громадян Летичівського повіту, що банда Гальчевського в кількості 230 шаблук, була надібана нашими червоними частинами в межах Войтовецької волості, де й мали змогу вступити з нею в перший бій. Дякуючи цьому банда понесла побиванку, бо в цій бойовій сутичці було вбито 7 чоловік бандитів, з яких 2 помічника отамана й кинулись тікати, але наші частини, пильнуючи за нею більше 200 верстов, настигали її ще зо три рази і кожний раз розбивали. Таким чином, через Ново-Ушицький та Могилівський повіти загнали її до Каменецького повіту, в якому моменту вона після прийнятих боїв складалась тільки з 55 чоловік на чолі Гальчевським (він же Орел), яким вдалося перейти кордон й сховатися в Польщі. Шляхецькою владою вони були обеззброєні й надіслані углиб. Так що в сучасний момент банди Гальчевського (Орла) немає. Летичівський повіт від банд очищений.”* Далі в наказі (параграф 6-й) зобов'язання: *“Сільрадам й комнезамам негайно повідомити Повітвійськнараду про всіх осіб, маючих зв'язок з бандитами, а також допомагавших бандитам годуватись, постачатись та інше, в противнім разі, коли буде виявлено, що сільради, комнезами чи відповідчики знали про таких осіб та не донесли, то розправа з ними буде швидка”* [24].

Зазначимо, що після витіснення у вересні 1922 р. переважаючими збройними силами повстанських загонів за кордон,

Подгубвійськнарада констатувала поліпшення становища та поставила завдання «негайно ліквідувати залишки банд і провести ретельну чистку серед співчуваючого бандитам населення та радапарату, посилити апарат ДПУ присланими працівниками». Відповідно до телеграми голови ДПУ УСРР та штабу УВО від 11 вересня 1922 р. територію, де діяв загін керівника подільських повстанців Якова Гальчевського (Орла), оголосили спеціальною територією, а перебування там військ розцінювалось як перебування на ворожій території [25, арк. 16, 3-3 зв.].

З 13 вересня 1922 року розпочала роботу Подільська губерньська надзвичайна трійка у складі заступника начальника контррозвідувального відділу Костандогло, командира 24-ої стрілецької дивізії Осадчого та військового комісара дивізійної школи 24-ої дивізії Форовича. Її завданням стало очищення від “контрреволюції” та “бандитизму” губернії, вилучення зброї у населення. Штаб “трійки” розташовувався у містечку Вовковинці. Відділення діяли практично в усіх повітах губернії.

Головна увага губерньської “трійки” зосереджувалася на Літинському, Летичівському, Проскурівському, Кам’янець-Подільському, Новоушицькому і Жмеринському повітах, як центрах повстанського руху. Постійна нарада по боротьбі з бандитизмом при РНК України оголосила у цих повітах надзвичайний стан. У кожному вищеназваному повіті з 16 вересня 1922 року діяла “оперативна трійка” у складі представників ДПУ, військового командування та повітового партійного комітету.

Діяльність «трійки» супроводжувалась свавіллям та неймовірною жорстокістю щодо місцевого населення. Вагомим свідченням проти вовковинецьких чекістів є таємна доповідна записка голови комісії С. Буздаліна від 5 вересня 1923 року членам ЦК КП (б)У, ЦКК і особисто Й. Сталіну про діяльність органів ДПУ на Поділлі. У документі розповідається про численні розстріли чекістами селян на сільських сходах, без суду і слідства. У списках розстріляних були літні люди, жінки й 17-річні дівчата. Після розстрілів майно «контрреволюціонерів» підлягало конфіскації, а точніше – мародерству. Чекістами та червоноармійцями забиралось все, починаючи з одягу селян, закінчуючи худобою, кіннями,

свинями, різноманітним реманентом. Цікаво те, що перевірити конфісковане слідчій комісії під головуванням Буздаліна не вдалося, оскільки серед справ діяльності трійок (у Подільській губернії діяло 7 оперативних трійок), які були звалені у скриню, відповідних книг не знайшлося [37, с. 20, 175]. За період діяльності Подільської губернської надзвичайної “трійки” з 13 вересня 1922 року по 22 лютого 1923 року було заведено 528 агентурних справ та 475 слідчих справ [26].

Радянські історики стверджували, що з початку 1921 року в Україні була встановлена радянська влада та остаточно придушені намагання “буржуазних націоналістів” побудувати самостійну Українську Народну Республіку. А всі дії повстанських загонів, що ще майже десятиліття продовжували вести збройну боротьбу проти більшовиків, видавались як бандитські вилазки «недобитих петлюрівців та кулаків». Проте, виявляється, “бандитами” були переважно звичайні селяни, яких нова влада катувала продовольчими розверстками і податками та примусовим загнанням до колгоспів, представники інтелігенції (вчителі, лікарі та ін.), яку більшовики почали знищувати як клас, священики, проти яких розгорнули боротьбу атеїсти-безбожники. Навесні 1921 року в Україні діяло 102 повстанських загони загальною чисельністю до 10 тисяч багнетів, на Поділлі таких загонів було 21 із чисельністю до 1500. Сила нібито й велика, але підвела загальна для всіх українських повстанців біда – діяли загони розрізнено та стихійно, не мали єдиного штабу та конкретної мети, й тому протистояти регулярній Червоній армії, підрозділам ЧК та «інтернаціональним» полкам найманців були не в силі. Проте, потрібно віддати належне бійцям за самостійну Україну 1920-х років, які розуміючи всю безвихідність ситуації, продовжували вести боротьбу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гальчевський-Войнаровський Я. Проти червоних окупантів / Я. Гальчевський-Войнаровський. – Ч. 2. – Краків : Українське Видавництво, 1942. – 162 с.

2. Красносілецький Д. Повстансько-підпільна діяльність Якова Гальчевського на Правобережній Україні (друга половина 1922–1925 рр.) // Наукові записки Вінницького держ. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. – 2006. – Вип. 10. – С. 80–86.
3. Державний архів Вінницької області (далі - ДАВіО). - Ф.Р-925. - оп.8. - спр. 84. - Арк. 314.
4. ДАВіО. – Ф.Р. – 195. – оп.3. – Спр. 397. – Арк. 164-164зв.
5. Красносілецький Д. Антибільшовицький рух селян в правобережній частині УСРР у 1920 – 1924 роках. – С. 150.
6. Центральний державний архів громадських організацій України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1305. – Арк. 119.
7. Коваль Р. Отаман святих і страшних. - Київ: Просвіта, 2000. - С. 19.
8. ДАВіО. - Ф.Р-925. - оп.8. - спр. 85. - Арк. 123.
9. Державний архів Хмельницької області (далі - ДАХмО). - Ф.336. - Оп.1. - Спр. 4. Доповідь Подільського губвиконкому, раднаркому та Наркомвнусправ УСРР. – 1922-1923. – 35 арк.
10. ДАХмО. - Ф.336. - Оп.1. - Спр. 17. Протоколи засідань Подільської губвійськнаради. – 1921-1922. – 11 арк.
11. Галамай О. М. Українське обновленство на Поділлі / О. М. Галамай // Наук. записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. – Серія: Історія: зб. наук. пр. – Вінниця, 2005. – Вип. IX. – С 291–295.
12. ДАВіО. - Ф.Р. - 925. - Оп.8 - Спр. 28. Протоколи, витяги з протоколів губернської та повітових військових нарад, рапорти та донесення оперативних органів про напади банд і боротьбу з ними. – 1922. – 83 арк.
13. Галузевий державний архів Служби безпеки України . - Ф. 5. – Том.1. – Спр.12930.
14. Центральний комітет Комуністичної партії України (ЦК КПУ). – Ф.1. – Оп.20. – Спр. 1174. Протоколи нарад секретарів, завідувачів підвідділами повітових комітетів партії, військово-партійних нарад при Подільському губкомі КП(б)У; протоколи загальних зборів Подільської партійної організації. – 1921-1922. – 34 арк.

15. ДАХМО. - Ф.336. - Оп.1. - Спр. 81. Постанови, накази, циркуляри та інструкції Подільського губернського виконкому. – 1922-1923. – 164 арк.

16. ЦДАГО України. - Ф.1. - Оп.20. - Спр. 317. - Арк. 2.

17. Реабілітовані історією: у двадцяти семи томах. Хмельницька область. - Книга 1, - Хмельницький, 2008.- 934 с.

18. Красносілецький Д. П. Життєві перипетії Я. Гальчевського / Д. П. Красносілецький // Подільська еміграція в контексті європейської та світової культури: матеріали міжнародної наук.-практ. Конф. (Хмельницький, 17-18 березня 2011 р.). – Хмельницький : ПП Заколотний М.І., 2011. – С. 261–265.

19. Державний архів Управління СБУ в Хмельницькій області, ф. Р-6193, од. зб. П-25979, карна справа у звинуваченні Трофимчук Ф. М. та ін., 438 арк.

20. За тебе, свята, Україно. Кам'янець-Подільська область у визвольній боротьбі ОУН, УПА: Книга п'ята. - Чернівці: "Букрек", 2006. - 352 с.; іл.

21. ДАВіО. - Ф.Р. - 925. - Оп.2. - Спр.823. - Арк.54.

22. ДАВіО. - Ф.Р. - 925. - оп. 8. - спр. 83. - 302 арк.

23. ДАВіО. - Ф.Р.- 925. - Оп.8. - Спр.6. - Арк.48.

24. ДАВіО. - Ф.Р.- 925. - Оп.2. - Спр.823. - Арк.58.

25. ДАВіО. - Ф.Р. - 925. - Оп. 8. - Спр. 28, 1 б. - Арк. 3-3 зв.

26. ДАВіО. - Ф.Р.- 925. - Оп.8. - Спр.29. - Арк.22.

В.С. Крисаченко,
доктор філософських наук, професор
(м. Київ)

ІНДЕКС ДЕМОКРАТІЇ І КОНСОЛІДАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА: СИНЕРГІЯ ВЗАЄМОДІЇ

Один із творців транзитивної моделі оцінки трансформації суспільства С. Ліпсет ще в 1959 р. обґрунтував наукове припущення про існування тісного взаємозв'язку між економічним розвитком держави, з одного боку, і ступенем розвитку в ньому демократії – з іншого. І ця гіпотеза з часом блискуче підтвердилась, навіть в тій її частині, котра торкається зворотного креативного впливу демократичного поступу на позитивні економічні зрушення. В даному випадку має місце своєрідна **синергія** (від гр. *synergos* – той, що діє разом) – взаємодоповнювальність функціонального та системно-структурного потенціалу кожної із сторін взаємодії, внаслідок чого постає якісно трансформована даність. Спільна дія обох чинників в одному напрямку створює комбінований вплив, котрий полягає в кумулятивному ефекті від поєднання потенціалу кожного із складників.

Принцип синергії – суть фундаментальна складова взаємодії складних систем, що було достовірно обґрунтовано німецьким вченим Г. Хакеном, який довів нетотожність цілого набору характеристик його частин, чим окреслив засадничі концепти нової науки – синергетики. І виявилось, що запропонована методологія напрочуд ефективна при аналізі складних процесів суспільного розвитку, навіть, скажімо, таких, як трансформація українського соціуму, чи моделювання соціально-економічної політики України на шляху до євроінтеграції.

Серед синергетичних показників особливе місце займають наступні чинники: власний історичний досвід демократичного розвитку; якість створених регулятивних інститутів (управлінських, законодавчих, судових); національний ресурс, зокрема природний та демографічний;

якість і напрямки зовнішніх взаємодій. Останнє детермінується низкою обставин, насамперед геополітичними та регіональними, а також позицією самої держави, її вмінням засвідчити себе повноцінним суб'єктом міжнародних відносин, або ж залишатися лише об'єктом маніпуляцій заінтересованих сторін. У першому випадку, активна сторона може претендувати і сподіватись на підтримку ваговитих світових лідерів, отримувати фінансову та матеріальну допомогу, в другому – пожинати руїну від агресивного сусіда. У своїх домаганнях здійснити цивілізаційну і політичну переорієнтацію зі східного вектора на західне партнерство, Україна якраз і намагається зіпертися на міжнародну підтримку, причому як в налагодженні свого внутрішнього соціально-економічного та демократичного устрою, так і в протистоянні у війні з Росією. Це знайшло своє потужне предметне втілення у нинішній повномасштабній російсько-українській війні.

Понад те, виявилось, що існує і **чіткий зв'язок між економічною стагнацією та відсутністю демократії**: регрес чи застій продуктивних сил суспільства безпосередньо залежить від тоталітарних методів правління. А тому стає зрозумілим, що саме вільні люди, котрі згуртовані у вільне суспільство, здатні повною мірою і повноцінно реалізувати свої ідеї та задуми, маючи від цього і особисту, і спільну користь. Таким чином, **демократія стає своєрідним мірилом економічної успішності держави** і, навзаєм, високий рівень життя та економічний поступ засвідчують про існування в ній базових принципів конкурентності та взаємоповаги у взаєминах між членами суспільства. В цьому контексті об'єктивні показники щодо рівня демократичних трансформацій в Україні можуть слугувати своєрідним індикатором її просування на шляху прогресу, що, рівнозначно, сприяє подоланню колізій політичного життя, пов'язаних з існуванням тих чи інших ліній розмежування.

Нині у світі загальноновизнаним критерієм оцінки форми організації політичного життя суспільства вважається **індекс демократії**. Цей показник формується із врахування стану справ в тій чи іншій державі з таких вимірів: електоральні процеси і плюралізм, функціонування уряду, політична участь, демократична політична культура, громадянські свободи. Станом на 2019 р.

Україна в цьому списку обіймає 78 місце, досягнувши прогресу порівняно з попереднім, 2018 р., на шість позицій. Такий поступ відбувся завдяки мирній передачі президентської влади П. Порошенком В. Зеленському, що позитивно вплинуло на експертний висновок.

До рейтингу включено показники по 166 країнах світу, і всередині нього існує чотирьох ступенева градація: 1) повна демократія, 2) недостатня демократія, 3) гібридна демократія і 4) авторитарні режими. Україна поки що перебуває в складі третьої, «гібридної» групи, поряд Македонією (77) та Албанією (79), маючи перед собою за орієнтир не лише Норвегію (1) чи США (25), але й Естонію (27) і Польщу (57). І не слід применшувати українські здобутки, оскільки найближчі наші держави-сусіди – Росія та Білорусь впритул наближаються до лідера авторитарних режимів – Північної Кореї (останнє – 166 місце), займаючи, відповідно, 134 та 141 місця.

Індекс демократії безпосереднім чином взаємопов'язаний і корелює з іншим фундаментальним показником стану суспільства, а саме **індексом верховенства закону**. Цей показник здійснюється за методикою The World Justice Project, і вимірює досягнення країн світу з точки зору **забезпечення ними правового середовища**, котре базується на універсальних принципах верховенства закону. Оцінки здійснюються за вісьмома показниками: 1) обмеження повноважень інститутів влади, 2) відсутність корупції, 3) порядок і безпека, 4) захист основних прав, 5) прозорість інститутів влади, 6) дотримання законів, 7) цивільне правосуддя, 8) кримінальне правосуддя. Україна в цьому рейтингу займає 72 місце, значно випереджаючи Росію (93). Втім, це навіть не середина списку із 128 країн, який замикає Венесуела, а очолюють Данія (1) з Норвегією (2).

З такою низькою оцінкою погодиться практично кожен з тих громадян, який відчував на собі негаразди, пов'язаних бодай із одним із восьми перелічених критеріїв верховенства закону. А тому, стратегічне значення даного індексу полягає в тому, що його покращення неможливе без усунення сфери функціонування тіньової економіки, боротьби з повномасштабною корупцією,

подолання соціальної та економічної дискримінації громадян, вдосконалення роботи органів виконавчої та законодавчої влади, докорінної реформи судової системи тощо. А це, в свою чергу, створює необхідні підстави та підмурівки для того, щоб лінії розмежування в українському суспільстві перестали бути чинником розколу та розбрату, а стали полем для пошуку взаємодії та єдності.

В часи бездержавності український народ завжди віддавався подоланню, насамперед, опозиції «центр-периферія», утверджуючи свою волю і наміри невпинною боротьбою за свободу. Зрештою, Україні в 1991 р. вдалося утвердити свою незалежність, і розпочати поступ до розбудови розвиненого демократичного суспільства. Головними рушійними складниками здобуття незалежності, стали два, знову-таки синергетично пов'язані, чинники: **з одного боку, це колективна воля народу, підкріплена постійною боротьбою за визволення, а з іншого – національна культура та її виразники, котрі стали своєрідним гарантом збереження та відтворення нації.** Вся множина ліній розмежування мусила долатись без вагомої участі національної буржуазії та землевласників, в умовах засилля іноземної церкви, практично повністю зросійщеного міського середовища, закріпаченого (включно з колгоспним) селянством тощо. За таких обставин безпосередніми подвижниками боротьби за вільну Україну ставали козацьке (січове) військо та українська інтелігенція. І саме з представників останньої на межі 80-90-х рр. XX ст. виникали і кристалізувались перші політичні рухи, партії та об'єднання, котрі і намагались визначити стратегічні орієнтири розвитку молодій держави. На жаль, **деструктивний вплив на ці процеси з боку колишнього імперського центру** був і донині залишається тим чинником, котрий утруднює конструктивне подолання успадкованих старих і індукованих ним же нових ліній розмежування, включно з безпосередніми лініями фронту між російськими окупантами, з одного боку, та захисниками Вітчизни – з іншого.

Демократизація суспільства та верховенство права мусять бути поєднані шляхом консолідації зусиль існуючих гілок влади та енергії громадянського суспільства по розбудові розвиненої правової держави. Це дозволить уникнути ревізії

досягнень та здобутків суспільства, насамперед в гуманітарній сфері, та запобігти реваншу прихильників колишнього (московського) центру впливу на Україну. Рівність всіх перед законом, причому як громадян, так і самої держави в особі її представницьких і виконавчих органів та структур, унеможливають існування низки зон та точок біфуркації, пов'язаних з функціонуванням тіньової економіки, корупцією, зловживанням службовим становищем, суддівським та поліцейським свавіллям тощо.

У свою чергу, подібна внутрішня політика стане надійним підмурівком справедливого ставлення до використання та відтворення національного надбання у вигляді землі, корисних копалин, технік та технологій, інтелектуальної власності та ін., що може проявитися, зокрема, у продуманій земельній реформі, подоланні тіньової економії, переорієнтації продуктивних сил українського суспільства на розвиток власної держави. Саме за подібної стратегії розвитку може і повинна відбутися **трансформація зусиль всього суспільства в синергетичну єдність** по розбудові незалежної, процвітаючої України завдяки співпраці і взаєморозумінню всіх її громадян.

Ю. Крючков,
здобувач освіти
(м.Хмельницький)
О.І. Атаманчук,
Викладч
(м.Хмельницький)

ЯКІВ ГАЛЬЧЕВСЬКИЙ – ОТАМАН ОРЕЛ

Анотація: в дослідженні проаналізовано життєву діяльність вчителя, офіцера, лідера повстанського і підпільного руху Якова Гальчевського.

Ключові слова: вчитель, офіцер, отаман, повстанський загін, підпілля.

Гіпотеза – в процесі дослідження доведена на прикладах гіпотеза про те, що Яків Гальчевський – отаман Орел зробив значний внесок у національне державотворення, що він – справжній борець за волю України.

Методи дослідження – з метою забезпечення всебічного, повного та об'єктивного аналізу досліджуваної проблеми використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, принципи та засоби наукового пізнання. Серед методів, що застосовані у дослідженні, слід назвати: теоретичні (аналіз, синтез, конкретизація, узагальнення, хронологічний, історико-порівняльний - для організації процедури дослідницького мислення, теоретичного аналізу й узагальнень), біографічний, проблемно-хронологічний та інші[6, с.152].

Виклад основного змісту. “Хто ж був той лицар, Яків Гальчевський, відданий слуга Батьківщини й репрезентант її найзавзятіших оборонців - Українського Повстанського Війська? - із запитання розпочинає свою розповідь про отамана Поділля полковник Микола Чеботарів. - Хто він, такий лагідний і наче несміливий у поведженні, а такий лютий у гніві, безмежно відважний в бою та кожної хвилини готовий до боротьби і жертви? Хто ж був той полковник, Яків Гальчевський, що не мав свого

власного життя, що за родину собі повстанські відділи обрав, за матір - Ідею, а за мету - волю України?”[9, с.124].

Справді, що ми знаємо про нього?

Микола Чеботарів стверджує, що Яків Гальчевський - нащадок української шляхти. А ось Костянтин Завальнюк знайшов у Державному архіві Вінницької області запис у церковній книзі Свято-Успенської церкви Подільської консисторії, де хрестили майбутнього отамана, про те, що батьки отамана - православні селяни села Гута-Літинська, що в трьох кілометрах від Літина, де 22 жовтня (за ст. ст.) 1894 року (за новим стилем 3 листопада) й народився Яків. Оскільки у своєму селі церкви не було, то батьки Василь Лукич і Мотрона Іванівна Гольчевські хрестили сина у Свято-Успенській церкві, що в сусідньому селі Балин [2, с.45].

За 1911-12 навчальний рік Яків Гольчевський мав по поведінці самі п'ятірки. Закон Божий, історію та російську мову знав на “4” та “5”, географію, геометрію та фізику на “4”, співав на “3”. Трійка була і з сільського господарства, за твір мав четвірки та п'ятірки. Гімнастику здавав на “відмінно”. “П'ять” було й за “чистописание”.

Як бачимо, дитинство та юність Якова Гальчевського минули на Поділлі. З юних літ він відрізнявся від однолітків любов'ю до зброї та війська. Невипадково й вибрав професію військового - поступив до старшинської школи, після завершення якої був направлений на фронти Першої Світової. Дослужився до поручника царської армії. Вже згаданий начальник розвідки 1-ї Кінної дивізії у своїй інформаційній записці зазначав, що Гальчевський - штабс-капітан царської армії [8, с.359].

Відомо, що якийсь час Яків Гальчевський вчителював у подільських селах Сахни (нині Летичівського району Хмельницької обл.) та Бруслинові. Колишні учні Гальчевського довго пам'ятали розповіді вчителя про Богдана Хмельницького, Івана Гонту та Устима Кармелюка. Вчив дітей колядок і щедрівок, читав їм Кобзаря. Організував церковний хор.

Був одружений. Дружина Марія Оксентіївна народилася 6 жовтня 1897 року. В 1914 р. закінчила двокласне училище в містечку Лиса Гора Херсонської губернії, а також три класи

учительської семінарії в Добровеличківці в 1917 році. Працювала вчителькою [5, с.209].

Під час протигетьманського повстання Яків Гальчевський - отаман Літинського куреня. Потім переходить у підпорядкування отамана Волинця, разом з яким у лютому 1919 р. вирушив на Північний фронт у розпорядження отамана Оскілка. На Волині він приймає командування 61-м ім. Симона Петлюри піхотним полком. У травні 1919 р. Яків Гальчевський прибуває на станцію Броди, до штабу Дієвої Армії. Від Симона Петлюри отримує завдання - напередодні контрнаступу 1-го Запорізького Корпусу та галицьких частин - провести в запіллі Красної армії низку диверсійних акцій. Гальчевський вертається в Літинський повіт, де починає наново формувати загін [1, с.115].

З перших же кроків на своїй - отаманській - стежині Гальчевський виявляє себе лютим і непримиреним ворогом російського більшовизму. Він вже “добре усвідомив, що коли дві нації борються, то білі рукавички мусять бути скинені”. Гальчевський весь свій життєвий шлях надавав перевагу бою, а не переговорам з ворогом.

Псевдонім вибрав собі відповідний: “Орел”. І, як цей хижий птах, невтомно налітав на продзагони, розбивав вщент каральні загони Подільської губернської ЧК, успішно атакував дивізії т.зв. червоного козацтва. Діяв у Літинському, Лeticівському, Проскурівському, Ново-Ушицькому, Жмеринському і Могилівському повітах [10, с.26].

Отаман Орел вступає у безперервні бої з частинами дивізій Котовського та Осадчого, корпусу Примакова, з полками 1 дивізії, з 10, 11, 12 полками 2-ї дивізії Червоного Козацтва, 24 Самарської дивізією, 2 ескадроном Брацлавського полку, Вінницькою школою піхотних червоних командирів, артилерійською школою, з відділами особливого призначення тощо.

Окрім того, повстанці Гальчевського нищать московську адміністрацію та залоги по селах й містечках. Звільнивши якийсь населений пункт, отаман скликав мітинг, пояснював політику Директорії, поширював відозви уряду УНР та закликав до безкомпромісної боротьби з російським окупантом. Скільки

комісарів, воєнкомів, чекістів, сексотів, “продармейцев” та інших “армійцев” знищив Гальчевський важко підрахувати. Очевидно, не одну подільську річку можна було б загатити їхнім трупом [7, с.133].

Орел літає Брацлавщиною, Гайсинщиною, Уманщиною, Бердичивщиною, рейдує в Балтському та Ольвіопільському повітах, його гарячий слід можна знайти на Ямпільщині, Могилівщині, в Ново-Ушицькому повіті. Услід йому

20 серпня 1922 року Головний Отаман Симон Петлюра видає Наказ про підвищення сотника Української Армії Якова Гальчевського підвищує до ранги полковника УНР. Незабаром коло села Буцнянський Майдан відбувся найтяжчий і найдовший бій, який мала Подільська Повстанська Група. Важка перемога дісталася завдяки хитрощам - відділ повстанців переодягнувся у червоноармійські однострої і зміг впритул наблизитися до ворога...[3, с.41]

Особливо тяжкий бій відбувся у Русанівці. На щастя він знову завершився щасливо: розбиті більшовики кинулись врозтіч, залишивши повстанцям господарчу частину 2 червоної дивізії.

Чудова операція була здійснена в селі Сахни, де свого часу вчителював Яків Гальчевський. “Під час святочної вистави із заповідженими танцями і буфетом, на якій були присутні начальники большевицьких установ цілої області, з’явився невеликий добірний відділ на чолі з Отаманом Орлом, переодягнений в уніформу большевицького війська. Увійшовши до театру, (Отаман) оголосив контроль документів “отделом особого назначенія”. По документах виокремив всіх комуністів та комуністичне начальство, вивів з театру і тут же на очах здивованої людності розстріляв, а театральному хорові наказав проспівати український гімн” [4, с.10].

Після цього “відділ особливого призначення” зник.

На початку серпня 1923 р. загін Гальчевського чисельністю до 150 шабель діяв в Літинському, Летичівському, Ново-Ушицькому та Жмеринському повітах.

В ніч на 5 серпня 1923 р. він здійснив наліт на Бар, а 7 серпня - на цукровий завод коло Літина. На шляхах проходження

розвішували Наказ № 1 з погрозами на адресу червоноармійців, якщо ті продовжуватимуть знущатися над українськими селянами. Гальчевський діяв на той час двома загонами Кирилика та Кохана [1, с.116].

Але в найближче оточення Гальчевського вже був інфільтрований сексот. Завдяки йому ЧК мала детальні інформації про особовий склад загону. Чекісти були поінформовані ґрунтовано. Але попри це вони ніяк не могли розбити мобільні загони Орла-Гальчевського, які пересувались, як правило, вночі та стежками, детально вивчивши маршрут, під охороною розвідки. В разі небезпеки розбивалися на групи в 15-20 чоловік і розсипалися у різні напрямки. “Банде способствует лесистая и пересеченная местность, (что) затрудняет преследование банды”, - зазначали чекісти [6, с.302].

Наступив 1925 рік. І знову Яків Гальчевський вирішує продовжувати боротьбу!

Могилівський Прикордонний загін ГПУ повідомляв: «1 квітня на світанку кінною бандою в 10 чоловік, добре озброєних гвинтівками, револьверами і бомбами, здійснений наліт на село Богушівку (14 верст південніше Ялтушкова). Бандою пограбований кооператив і розгромлена сільрада, при чому канцелярія знищена, а списки членів КНС забрані бандитами. Керівника банди, якого бандити називали "пан сотник", опізнано: це відомий отаман петлюрівської банди Гальчевський, який оперував на Поділлі з 1920 року... Після розгрому сільської ради Гальчевський звернувся до селян з промовою і заявив, що прийшов для боротьби за незалежну Україну»[9, с.183]. До кінця 1925 р. не давав спокою окупантам!

Але він вже не знаходить тієї підтримки серед селянства, яка була раніше. Одного разу він, поранений в п'яту, потрапив під облаву. Тікаючи від селян, яких стільки років безстрашно обороняв від російської орди, Гальчевський змушений був пробігти десятки кілометрів по ріллі, ярах та лісах.

Моральний стан отамана можна лише уявити!

І знову Яків Гальчевський у Варшаві, на Алеї Руж, 6 - в посольстві УНР.

Зрозумівши, що повстання в Україні підняти вже неможливо, Яків Гальчевський вирішує продовжити військову освіту і у ранзі сотника вступає до польського війська. Дослужився до майора [10, с.29].

В 1933-39 роках через свою другу дружину Надію Іванівну тримає контакт з підпільним протипольським рухом на Холмщині. У Львові від псевдом “Яків Правобережець” таємно зустрічається з українськими діячами. Публікується в українському журналі “Діло” та у “Віснику” Дмитра Донцова.

Польська контррозвідка стежить за діяльністю колишнього отамана, а військове начальство ставиться до нього з недовірою. Все ж таки незвичайний військовий талант переважає - і на початок Другої Світової війни “майор Войнаровський” командує окремим батальйоном польської армії. Виявляє героїзм під Кутном. Польський генерал Болтуць представляє “майора Войнаровського” да найвищої нагороди Польщі, а генерал Бортновський відзначає його у своїх рапортах вищому керівництву держави [1, с.116].

Врешті Гальчевський-Войнаровський потрапляє до німецького полону...

Обставини його звільнення невідомі, але вже у 1942-43 роках він організовує на Холмщині самооборону і разом зі своїм заступником Юрком Лукашуком обороняє українців від польського насильства.

В один з серпневих днів 1943 року, повертаючись з похоронів товариша Домбського, забитого поляками, заїхав у Переселовичі провідати родину. Але хтось виказав, що полковник провідуватиме свою молоду дружину Надію та сина Романа[3, с.41].

Школу, де відбувалась зустріч, було оточено тридцятьма бойовиками Армії Крайової, озброєних автоматами. Гальчевський мав лише пістолет. Боївкарі Армії Крайової прекрасно знали, що у школі знаходяться дитина і жінка. Попри це вони почали кидати у вікна гранати. Полковник Гальчевський на льоту зловив кілька гранат і через вікно викинув їх назад. П'ятеро недолюдків поплатилися за свою жорстокість. Але кілька куль таки потрапило у відважного отамана.

Озвірілі “жолнеже” витягують пораненого отамана на подвір’я. На очах дитини і дружини жорстоко б’ють, ламаючи йому руки і ноги, а потім добивають багнетами [6, с.523].

“Стривожена Холмщина величаво ховала свого героя, лицаря й отамана... Людину боротьби, а не переговорів з ворогом... Без благання і нарікань йшов він важким шляхом служби Україні і Військові... Полковник Гальчевський навіки пов’язав себе з українською визвольною ідеєю”.

Похований отаман Яків Гальчевський-Орел у місті Грубешові на Холмщині (нині Польща) при масовій участі населення та приїжджих з інших українських земель [10, с.31].

В 1951 році, у тридцяті роковини героїчного повстанського чину, в одному з українських емігранських журналів друзі вмістили пам’ятну згадку про Отамана Гальчевського-Орла:

“Ніхто не робив йому реклями і не співав дитирамбів; ані Уряд УНР, ані міністер Військових Справ не признали йому посмертно ранги генерала: ніхто досі навіть не затвердив його номінації Головним Отаманом в полковники Армії УНР, ніхто не називає його вождем, не влаштовує на його честь галасливих академій, не пише шумних похвал, не розповсюджує погрудь та портретів [1, с.115].

Слава його імені житиме вічно в серцях хоробрих, мовчазних і вірних.

Це правда, помирати за Батьківщину солодко і почесно. Але все ж таки: коли ж зродиться в Україні герой, який, як Орел-Гальчевський, без жалю помститься за народні кривди?!

Висновки.

Отже, в результаті дослідження виконано наступні завдання:

- зроблено історико-біографічну характеристику визначної постаті національної історії Якова Гальчевського – отамана Орла;
- охарактеризовано ідеї та заходи Якова Гальчевського – отамана Орла в національно-ідеологічному, військово-політичному та соціально-класовому контексті;
- визначено місце Якова Гальчевського – отамана Орла в національному державотворенні та розглянуто роль відповідних ідей з огляду на сучасні суспільно-політичні пріоритети;

- розкрито особливості боротьби за відстоювання українських інтересів.

Значення результатів дослідження для мене: Провівши дослідницьку роботу, стало відомо, що полковник Яків Гальчевський – отаман Орел - великий Петлюрівець, оборонець Поділля і Брацлавщини, захисник і мученик Холмщини, лицар лицарів і командир безстрашних невідомих, він загинув як вояк, обороняючись до останнього набою.

Досліджено, що полковник Яків Гальчевський-Орел-Войнаровський був тільки вірний син України і залізний старшина Симона Петлюри. Він жив і боровся не для партії і не для слави. Він жив, боровся і поляг за невмирущу ідею Української Державності.

Список використаних джерел та літератури:

1.Вовкодав В. П. Я.В. Гальчевський і Летичівщина //Меджибіж: 850 років історії: матеріали наук.-практ. конф.17 серп. 2017р. – Меджибіж,2017. – С. 114-117.

2.Вронська Т. В. Гальчевський Яків Васильович //Енциклопедія історії України. – К., 2016. – Т.2. – С. 45.

3.Гальчевський (Гольчевський) Яків Васильович //Завальнюк К. Провісники волі: повстанський рух на Поділлі у персоналіях (20-і роки ХХ ст.). – Літин, 2017. – С. 40-41.

4.Гальчевський Яків Васильович // Мацько В.Шевченко в серці моїм. – Хмельницький: Поділля, 2017. – С. 10.

5.Гальчевський Яків Васильович // Коваль Р.М. Трагедія отамана Волинця / Р.М. Коваль, К.В. Завальнюк. – К.,2017. – С. 209.

6.Горбатюк В.І. Місцеве самоврядування Хмельниччини: нариси історії місцевих громад Деражнянського району /В.І. Горбатюк, П.Я. Слободянюк. – Хмельницький: Поділля, 2017. – 766 с.

7.Група отамана Орла 1922 р. // Соловей Д. Голгота України. Ч.1: москов.-більшовиц. окупац. терор в УРСР між першою і другою світ. війною. – Дрогобич, 2017. – С. 133-134.

8.Коваль Р. М. Гальчевський Яків Васильович //Енциклопедія Сучасної України. – К., 2017. – Т. 5. – С. 359.

9. Коваль РІ.Завальнюк К.В., Стецюк Т.В. Яків Гальчевський у документах епохи. - К.-П.: 2012: ПП "Медобори-2017". - 224 с.

10.Стаття к.і.н., доцента кафедри історії слов'ян КНУ ім. Т.Шевченка Андрія Руккаса в альманасі «Молода Нація» (К.) 2018, № 4 — Яків Гальчевський — український офіцер у Війську Польському міжвоєнного періоду. – С.25-31.

А.А. Левчук,
студентка
(Новоград-Волинський, Житомирська обл.)

УКРАЇНА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ 1939 – 1945 РОКІВ

Для України Друга світова війна розпочалася 1 вересня 1939 року. Українці у складі польської армії вступили у бій вже 1 вересня 1939 р., а українські міста Львів, Самбір та Дрогобич зазнали бомбардувань німецькою авіацією у перші дні війни. Частина української етнічної території була окупована нацистами в перші тижні війни.

22 червня 1941 р. о четвертій годині ранку фашистська Німеччина без оголошення війни напала на Радянський Союз. Сконцентровані в мобільні угруповання «Північ», «Центр» і «Південь» німецькі армії швидко просувалися на Ленінград, Москву та Київ. Український напрямок для Гітлера був одним з головних.

Німецьке командування спрямувало на територію України групу армій «Південь» на чолі з фельдмаршалом Г. фон Рундштедтом. Напад розпочався з масового бомбардування літаками люфтваффе (німецький військово-повітряний флот) міст Київ, Львів, Житомир, Одеса. Німецька група армій складалась з 57 дивізій загальною кількістю 300 тис. воїнів. Групі німецьких армій «Південь» протистояли війська Київського особливого та Одеського військових округів. Та через невідповідність до оборонної війни й некваліфікованість керівництва радянські війська не змогли відбити ворожий удар. Тільки в перший день війни ворог знищив майже 1200 літаків. Радянські військово-повітряні сили були виведені з ладу.

11 липня 1941 р., коли німецьким військам вдалося прорвати рубіж у центрі Новоград-Волинського району та вийти на підступи до Києва, почалась оборона столиці України, яка тривала понад два місяці. 19 вересня 1941 р. фашисти ввійшли до Києва. [6]

Одним із важливих наслідків перемоги було продовження об'єднання українських земель, що підтвердили Тегеранська (1943 р.), Кримська (1945 р.) та Потсдамська конференції глав держав антигітлерівської коаліції.

Україна увійшла до складу ООН як країна-засновниця у квітні 1945 року.

Друга світова війна завдала Україні масштабних економічних витрат. За підрахунками радянських вчених тільки прямі збитки склали 285 млрд. крб. у діючих на той час цінах. У 1945 році промисловість виробила лише чверть від довоєнних обсягів виробництва, а сільське господарство – лише 40 %. [1, с. 213]

Цілком чи частково було зруйновано понад 714 великих і малих міст, більше 28 тис. сіл, перетворено на руїни 200 тис. промислово-виробничих споруд, 40 % житлових будинків, внаслідок чого без житла залишилося близько 10 млн осіб. Оскільки війна завдала Україні більше руйнувань, ніж будь-якій іншій країні Європи, втрати в економіці сягали приголомшуючих масштабів. Цілковите чи часткове знищення понад 16 тис. промислових підприємств означало втрату великої частини того, що Україна здобула великою ціною у роки форсованої індустріалізації, суцільної колективізації та масових репресій. Було зруйновано 9 магістральних залізничних шляхів, 5600 залізничних мостів, 50 тис. км шосейних шляхів, 132 портових господарства. Підраховано, що загальні збитки економіці України сягали 40%. Було порушено та пограбовано близько 30 тис. колгоспів та радгоспів, 1300 машино-тракторних станцій, вивезено до Німеччини 56 тис. тракторів, 24 тис. комбайнів, 7,6 млн голів крупної рогатої худоби, 9,3 млн свиней, 7,3 млн овець та кіз, 3,3 млн голів коней. Було зруйновано десятки тисяч лікувальних та освітніх закладів, бібліотек та ін..

З міст найбільше постраждали великі промислові міста та столиця країни. Загалом протягом воєнних років у Києві було зруйновано 940 будинків державних і громадських установ площею понад 1 млн м², 1742 комунальних будинків житловою площею понад 1 млн м², 3,6 тис. приватних будинків площею до півмільйона

м²; знищені всі мости через р. Дніпро, виведені з ладу водогін, каналізація, транспортне господарство та ін.. Фашистські загарбники зруйнували Голосіївське навчальне містечко столиці України, індустріальний, педагогічний та інші інститути. Збитки, завдані сільськогосподарським вузам Києва, перевищували 70 млн. руб., технологічному інституту харчової промисловості — 24 млн. карбованців. [2]

Повністю була відсутня енергетична база через зруйнування Дніпрогесу, Штерівської, Курахівської, Зуївської, Сєверодонецької та ін. електростанцій.

Щонайменше 5,4 млн. осіб, або один із шести мешканців України загинув у війні, 2,3 млн. осіб було вивезено для примусової праці до Німеччини.

С. Кульчицький вважає, що про масштаб втрат свідчить зниження чисельності населення УРСР на 14 275 тис. осіб. Значна частина з них – безповоротні втрати. Фронтові втрати – понад 3 млн. військовослужбовців; втрати радянських та антирадянських партизанів у боротьбі між собою й з окупантами; втрати цивільного населення під час бойових дій, через виснаження та хвороби, від терору окупантів.

У східні регіони СРСР було евакуйовано 3,5 млн. осіб, вивезено до Німеччини – 2,4 млн. осіб, з яких тільки частина повернулася на Батьківщину. За абсолютною й відносною кількістю втрат у цій війні Україна перебуває на другому місці: 8 млн. осіб, 19,1% до всього передвоєнного населення, або кожний п'ятий житель республіки. Україна поступається за абсолютною кількістю втрат Росії, а за відносною – Польщі (19,6%). Третє місце за абсолютною кількістю втрат посідає Німеччина (6,5 млн. осіб, 9,1%).

У 1945 р. в країні нараховувалося 125 тис. сиріт, з яких 21 тис. були безпритульними. Більшість з них мешкала в підвалах будинків, на вокзалах або мандрувала з міста у місто.

За роки війни на визволеній території залишилося лише 17% робітників порівняно з довоєнною чисельністю. Наприклад, коксохімічні і металургійні заводи Наркомату чорної металургії в лютому 1944 р. були забезпечені робочою силою лише на 38,3% і

24,5% відповідно. Подібна ситуація спостерігалася на всіх промислових об'єктах. [3, с. 5-6]

Унаслідок чотирьох років найбільш руйнівної в історії війни Радянський Союз постав перед колосальним завданням - відбудувати господарство. Безпосередні матеріальні збитки, що їх зазнала радянська країна під час Великої Вітчизняної війни через руйнування та пограбування окупантами державного, кооперативного й особистого майна громадян, становили 679 млрд. крб. (у довоєнних державних цінах), а з урахуванням військових витрат і втрат від припинення виробництва у промисловості та сільському господарстві в районах, окупованих німецько-фашистськими загарбниками, - 2 трлн 569 млрд. крб. - цифра, яку навіть важко уявити. Вона більш як у 14 разів перевищила загальні прибутки державного бюджету СРСР за 1940 р. Країна втратила близько 30% національного доходу.

Програму відбудови економіки визначали постанови центральних керівних органів у серпні 1943 р. Зауважимо, що вже в 1944 р. на відбудову житлового фонду Україна одержала від центру 500 млн. крб. Основні напрямки роботи щодо України були визначені в серпні 1946 р. Законом Верховної Ради України "Про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства УРСР на 1946-1950 рр.". Четвертий п'ятирічний план передбачав капіталовкладення в обсязі 65 млрд. крб. (у довоєнних цінах), що перевищувало відповідні капіталовкладення за три довоєнні п'ятирічки разом узяті.

План ґрунтувався на можливості централізованої тоталітарної системи зосереджувати матеріальні й людські ресурси без урахування потреб і бажань людей. Звідси його пріоритети: головну увагу було зосереджено на відбудові воєнно-промислового комплексу. Такі критерії й орієнтири у процесі відбудови неминуче призводили до деформацій і диспропорцій. Економіка розвивалася, але потреби народу не задовольнялися.

У процесі відбудови економіки України завдяки самовідданій праці людей у найкоротші історичні терміни стали до ладу 2000 промислових підприємств, було відбудовано Дніпрогес, заводи «Запоріжсталь» та «Азовсталь», підприємства Харкова,

Дніпропетровська, Києва. Завершено будівництво газопроводу Дашава-Київ. Обсяг промислової продукції в Україні (валові показники 1946-1950 рр.) збільшився у 4,4 рази і на 15% перевищив рівень 1940 р.

Значну допомогу у відбудові економіки України надавали всі республіки Радянського Союзу. Так, в Україну направлялися спеціалісти, техніка, устаткування. Наприклад, металургійний комбінат "Запоріжсталь" допомагали відбудовувати 57 підприємств Радянського Союзу. На роботу сюди прибуло близько 30 тис. осіб з різних куточків країни.

Характерна особливість процесу відбудови в СРСР та Україні полягала, зокрема, у спиранні на внутрішні ресурси й сили, а не у сподіванні на зовнішню допомогу. У пошуках коштів на відбудову ставка робилася на економію і нагромадження фінансів та ресурсів за рахунок сільського господарства, легкої промисловості й соціальної сфери [4, с. 267].

Заробітна плата робітників залишалася низькою, нееквівалентним був обмін між містом і селом. З усіх галузей народного господарства в роки війни найбільше постраждало сільське господарство. Незважаючи на стагнацію, ця галузь у повоєнних планах радянського керівництва не посідала належного місця. На потреби сільського господарства планувалося виділити лише 7% загальносоюзних асигнувань. На колгоспників не поширювалося пенсійне законодавство; вони не мали паспортів; оплата праці залишалася символічною; присадибні ділянки обмежувалися за площею.

Не маючи прибутку з колгоспної праці, селянин жив переважно з власного присадибного господарства, яке забезпечувало йому в повоєнні роки 70% грошового доходу, понад 80% м'яса, близько 90% картоплі. Що ж до роботи в колгоспі, то вона давала лише 5% грошових доходів, 35% зернових, 1% м'яса й сала, 0,5% молочної продукції. Як наслідок - посилились утиски щодо власників підсобних господарств. Колгоспи жорстко регламентували площі посіву, види культур, строки виконання тощо.

Процес відбудови у «возз'єднаних» районах УРСР відбувався набагато складніше, ніж на сході республіки. Характер змін, що відбулись у процесі відбудови в Західній Україні, суперечливий і неоднозначний. Було докорінно модернізовано економічний потенціал регіону, реконструйовано старі заводи і фабрики, відбудовано і споруджено 2,5 тис. великих і середніх промислових підприємств. Упродовж 1945-1946 рр. у Львові стали до ладу заводи – електроламповий, інструментальний, сільськогосподарських машин та ін. До Львова прибуло 14 тис. робітників і майже 2 тис. інженерів для надання допомоги місцевим кадрам. Обсяг валової продукції промисловості за п'ять років (1946-1950 рр.) збільшився в 3,2 рази. [4, с. 305]

Однак радянська модель індустріалізації переносила на західноукраїнські землі диспропорції в розвитку окремих галузей: легка і харчова відставали, важка і хімічна домінували. Крім того, галузі були не самостійними, замкненими й самодостатніми, а навпаки, існували як частина загальносоюзної системи, з цілковитою залежністю від союзного центру. Під час спорудження нових об'єктів, як і раніше, майже не враховувались екологічні аспекти функціонування підприємств.

Роки післявоєнної відбудови економіки України були дуже важкими, виснажливими, зокрема, і через те, що система концентрації коштів для відбудови промисловості й військово-промислового комплексу ставала на заваді підвищенню життєвого рівня народу.

Всупереч голоду, нестачі найнеобхіднішого та репресіям, що їх чинив тоталітарний режим, народ героїчними зусиллями з вірою у краще майбутнє підіймав з руїн міста й села, відроджував промисловість і сільське господарство.

Загалом валова продукція сільськогосподарського виробництва в 1950 р. становила 91% довоєнного рівня. Було досягнуто значних успіхів у розвитку народної освіти, науки й культури. На початку 50-х років республіка в основному залікувала рани лихоліття. Було закладено основи для її виходу на нові рубежі суспільного прогресу. [5, с. 436]

Список використаних джерел та літератури:

1. Алфьоров М. А. // «Урбанізаційні процеси в Україні в 1945-1991 рр»: Монографія/ М. А. Алфьоров – м. Донецьк: Донецьке відділення НТШ, вид. ТОВ «Східний видавничий дім», 2012 р. – 552 с.
2. «Дзеркало тижня». 2004 р. № 39 (514). 2 — 8 жовтня.
3. «Народное хозяйство Украины за 70 Юбилейный статистический сборник» – Киев: изд. «Техника», 1987 г.– с. 9.
4. Костюк Г. Сталінізм в Україні (генеза і наслідки). К, 1995. 508 с.
5. Полонська-Васшенко Н. Історія України. К, 1995. Т. 1-2. 672 с.
6. Напад фашистської Німеччини на СРСР. Встановлення окупаційного режиму в Україні: [Електроний ресурс] URL: <https://uahistory.co/book/ukrsuspilstvo/70.html>

Маркова С.В.,
доктор історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)
Костенко Д.В.,
кандидат педагогічних наук
(м. Київ)

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС, ЕТИМОЛОГІЯ ДЕФІНІЦІЙ

Анотація. У статті проаналізовано та узагальнено базові тлумачення дефініцій, денотацій (компетентності, компетенції) з метою їх подальшої ретрансляції здобувачам вищої освіти. Для вирішення поставлених завдань було використано такі наукові методи дослідження: аналіз (порівняльний); індукція – для уточнення структури та змісту компетентностей; класифікація – для впорядкування базових категорій та понять.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, компетентність, компетенція, поняття, дефініція, педагогічна наука.

Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. стала парадигмальною при визначенні мети якісної української освіти, створивши умови для розвитку і самореалізації кожного українця, гарантувавши йому високу якість освіти. М. Головань слушно наголошувала, що «переважна більшість педагогів-науковців і освітян-практиків переконані, що підготовка фахівців у будь-якій сфері повинна здійснюватися на новій концептуальній основі в рамках компетентісного підходу. М. Головань у статті «Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду» систематизувала та узагальнила базові дефініції: компетенція – це певна норма, досягнення якої може свідчити про можливість правильного вирішення якого-небудь завдання; компетентність – це оцінка досягнення (або недосягнення) цієї норми. Компетентність виступає в українській мові як якість, характеристика особи, яка дозволяє їй (або навіть дає право) вирішувати певні завдання, виносити рішення, судження у певній галузі» [1].

Науковець Д. Костенко слушно зауважує, що етимологічна близькість термінів «компетенція» і «компетентність» закономірно породила проблему їх інтерпретації: в одних випадках значення цих термінів розмежовується, «компетенція» і «компетентність» розглядаються як самостійні поняття, що виражають, перший – повноваження, права, а другий – характеристику носія цих повноважень; в інших випадках компетентність розглядається як реалізація компетенції або навіть як поняття, тотожне їй за змістом. Відтак, виникає необхідність більш детального аналізу сенсу самого терміну «компетентність». Етимологічно термін «компетентність» утворений від слова «компетентний» (*competens*), яке в латинській мові буквально означає «відповідний», «здатний», хоча найчастіше вживається в значеннях: 1) володіючий компетенцією; 2) знаючий, той, хто розуміється на певній галузі діяльності. Крім того, в латинській мові також існує подібне до нього поняття «компетенція» (*competentia* – приналежність по праву), яке визначається як: 1) коло повноважень будь-якого органу або посадової особи; 2) коло питань, в яких дана особа володіє знаннями, досвідом. Зауважимо, що широке поширення понять «компетенція» і «компетентний» відбулося в епоху виникнення капіталізму, коли в результаті розподілу праці в сфері управління з'явилася необхідність в розмежуванні прав та обов'язків між органами управління і повноваженнями посадових осіб, які очолюють ці органи. Крім того, тоді ж у великій кількості потрібні були виконавці, котрі володіли відповідним набором знань, умінь і навичок для виконання строго певного виду діяльності. У ХХ столітті поняття «компетенція» стало широко використовуватися в сфері правових відносин, оскільки відображало сукупність повноважень, які мав будь-який орган або посадова особа, визначені конституціями, законами і виконавчими актами державного управління. Потреба привести у відповідність ці дві сторони і призвела до виникнення терміну «компетентність», який став характеризувати суб'єкт управління з точки зору його знань і навичок, що дають можливість здійснювати управління з більшою або меншою ефективністю. [2].

Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI)) поняття компетентності визначається як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу.

У 2006 році Європейський парламент і Рада прийняли Рекомендацію щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя [3]. Було визначено ключові компетенції для навчання впродовж життя кожного європейського громадянина та потреби в особистій реалізації та розвитку, працевлаштуванні, соціальному залученні та активному громадянстві. Запропоновано державам-членам забезпечити відповідність їхніх систем освіти та навчання для надання людям відповідних компетентностей.

З 2006 року країни Європи та їхні економіки зазнали значних змін, цифрових і технологічних інновацій, а також змінився ринок праці та відбулися значні демографічні зміни. З'явилося багато нових робочих місць, які не існували навіть десять років тому, і є сподівання, що багато нових робочих місць буде створено в майбутньому. Способи організації суспільства трансформувалися завдяки зростанню мобільності та культурного різноманіття, появі нових форм спілкування та відносин між людьми. Стійкий розвиток суспільства є необхідністю у зв'язку з кліматичними змінами, більшою обмеженістю екологічних ресурсів, економічною та соціальною нерівністю. Сучасне суспільство та економіка покладаються постійно потребують висококомпетентних людей, хоч вимоги до компетентностей постійно зростають.

Дедалі більшу роль у подоланні складнощів та змін у сучасному суспільстві відіграють базові навички (грамотність, математика та базові цифрові навички) та громадянська компетентність, а також креативність, критичне мислення, ініціатива та вирішення проблем.

Рівний доступ до високоякісної освіти та навчання є потужним засобом перерозподілу суспільних благ. Він має починатися з високого рівня базової освіти та доступності до навчання та розвитку навичок у будь-якому віці. Необхідно знайти нові способи навчання для суспільства, яке стає все більш мобільним і цифровим, а також надає правильне поєднання

«м'яких» навичок, зокрема підприємництва, а також надійних цифрових навичок. Насьогодні 90% усіх робочих місць вимагають принаймні певного рівня цифрових навичок [4].

На початку 2000-х все більше і більше європейських країн докладали зусиль, щоб перейти від виключно знань до ширшого компетентнісного підходу в національних навчальних програмах. Рекомендація щодо ключових компетенцій для навчання впродовж життя та додана до неї Європейська еталонна структура ключових компетентностей для навчання впродовж життя були дуже своєчасними для підтримки цього процесу та надання спільного довідкового документа.

Еталонна структура стала ключовим елементом Рекомендації Ради, оскільки вона була концептуалізована як довідковий інструмент для держав-членів у визначенні національної політики освіти, підготовки та навчання. Відповідно до прагнення краще задовольнити майбутні потреби в компетентності та щоб відповісти на виклики, визначені Лісабонською Радою. Структура включала не лише традиційні предметні області, а й додатково визначала ті компетентності, які дозволяють людям продовжувати навчання протягом усього життя, робити внесок у демократичні суспільства та досягати успіху в сьогодишньому та завтрашньому світі[5].

Європейська референтна структура ключових компетентностей для навчання впродовж життя визначила вісім основних компетентностей:

- спілкування рідною мовою;
- спілкування іноземними мовами;
- математична компетентність та базові компетентності в науці та техніці;
- цифрова компетентність;
- вчимося вчитися;
- соціальні та громадянські компетентності;
- ініціативність та підприємливість;
- культурна обізнаність та самовираження.

Усі ці ключові компетенції вважаються однаково важливими. Вони концептуалізуються як поєднання знань, навичок і ставлень, а у визначенні кожної ключової компетенції зазначаються знання, навички та ставлення, які є для неї відповідними. Цей підхід сприяв визначенню результатів навчання та їх впровадженню в навчальні плани чи програми навчання [6].

Безперечно, базовою педагогічною дефініцією в Україні є *компетентність* – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність (Закон України «Про вищу освіту»).

Натомість, як зауважив Хонг, вся ідея викладання та навчання, заснованого на компетентнісному підході, передбачає необхідність зосередження викладачів на навчанні здобувачів вищої освіти важливості цінувати свій навчальний процес і рефлексувати над ним, що дає змогу розвивати їхні навички в навчанні вчитися. та розвивати ключові компетентності. Навчальний план, заснований на компетентностях, вимагає реформування способу організації змісту знань і їх доведення до здобувачів вищої освіти, не заперечуючи його цінності [7].

Викладання та навчання, засноване на компетентнісному підході, має поєднувати увагу до потреб і стилів здобувачів вищої освіти, надання часу, необхідного для того, щоб здобувачі вищої освіти неодноразово набували або демонстрували очікувані компетенції (знання, навички, професійну поведінку) і створювали сприятливе середовище для навчання. Викладання й навчання, засноване на компетентності, можна здійснювати за допомогою різних підходів до навчання. Проте всі навчальні програми мають базуватися на фактичних даних і орієнтуватися на результат, а всі навчальні стратегії мають узгоджуватися з їхньою психомоторною сферою навчання.

Викладання та навчання, засноване на компетентнісному підході, наголошує на потужному або насиченому навчальному середовищі, яке дозволяє здобувачам вищої освіти брати участь у

значущих процесах навчання. Найбільш характерними педагогічними особливостями цього підходу є:

- значущі контексти (викладач буде створювати або шукати значущі контексти, в яких здобувачі вищої освіти природним чином відчують актуальність і значення компетентностей, які необхідно набути);

- мультидисциплінарний підхід (компетентності є цілісними, і, як наслідок, освітній підхід також має бути інтегративним та цілісним);

- конструктивне навчання (з філософської точки зору викладання й навчання, засноване на компетентності, має своє коріння в соціальній сфері. Таким чином, здобувачі вищої освіти беруть участь у процесі конструювання власних знань шляхом взаємодії з навколишнім середовищем, а не в процесі поглинання знань, які традиційний викладач може спробувати передати їм;

- кооперативне, інтерактивне навчання (з однолітками, викладачами, головна ідея викладання та навчання, заснованого на компетентнісному підході, полягає в тому, щоб допомогти здобувачам вищої освіти розвинути та побудувати власні знання та знайти способи їхнього оптимального використання);

- навчання відкриттям нового (здобувачі вищої освіти відкривають теорії, правила та закономірності під час взаємодії з оточенням, однолітками та викладачами);

- рефлексивне навчання (навчання завжди відбувається по спіралі, тобто воно вимагає від здобувачів вищої освіти обмірковування їхнього навчання. Коли здобувач вищої освіти розмірковує над власними потребами, мотивацією, підходами, прогресом, результатами тощо, вони розвивають навчальні компетентності, які можна вважати «навчанням вчитися»;

- особисте навчання (процес конструювання особистих знань і компетенцій здобувачів вищої освіти. Інформація, знання, стратегії стають значущими для людини лише тоді, коли вони стають невід'ємною частиною її особистих знань і компетентностей).

Наприклад, освітньо-професійна програма підготовки магістрів з фінансів у Хмельницькому кооперативному торговельно-економічному інституті передбачає опанування низки компетентностей. Зокрема, здобувачі освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти під час професійної підготовки були орієнтовані на здатність свідомо діяти на засадах патріотизму, мати активну громадянську позицію, що ґрунтується на демократичних переконаннях, засадах ліберальної демократії; здатність використовувати фундаментальні закономірності розвитку фінансів, банківської справи та страхування у поєднанні з дослідницькими і управлінськими інструментами для здійснення професійної та наукової діяльності; здатність використовувати теоретичний та методичний інструментарій для діагностики і моделювання фінансової діяльності суб'єктів господарювання; здатність застосовувати управлінські навички у фінансовій сфері; здатність оцінювати дієвість наукового, аналітичного і методичного інструментарію для обґрунтування управлінських рішень у сфері фінансів, банківської справи та страхування; здатність оцінювати межі власної фахової компетентності та підвищувати професійну кваліфікацію; здатність застосовувати міждисциплінарні та інноваційні підходи при розв'язанні складних задач і проблем у фінансово-економічному секторі; здатність виконувати наукові дослідження у сфері фінансів, банківської справи та страхування з урахуванням поставлених завдань та наявних обмежень тощо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Головань, М.С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду [Текст] / М.С. Головань // Вища освіта України.– 2008.– № 3.– С. 23-30.
2. Костенко Д.В. Формування міжкультурної компетентності у професійній підготовці сучасного фахівця. Молодь і ринок. 2019. № 1(168). С.23-28.
<https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.158314>

3. Recommendation of the European Parliament and the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning (2006/962/EC).

4. Commission staff working document Accompanying the document Proposal for a COUNCIL RECOMMENDATION on Key Competences for LifeLong Learning {COM(2018) 24 final} <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018SC0014>

5. Commission SWD (2012)371.

6. European Commission/EACEA/Eurydice 2012, Developing Key Competences at School in Europe: Challenges and opportunities in Europe, p. 19.

7. Hong, W. (2012). An International study of the changing nature and role of school curricula: from transmitting content knowledge to developing students' key competencies'. Asia Pacific Educational Review. 13(1), 27-37.

Ф.М. Медвідь,

*доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук
(м.Київ)*

А.В. Мудрій,

*здобувач вищої освіти
(м.Київ)*

О.В. Шаповалова,

*здобувачка вищої освіти
(м.Київ)*

УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

З метою утвердження спадкоємності понад тисячолітньої історії українського державотворення, спираючись на історію української державності, яка сягає своїм корінням часів заснування міста Києва та розквіту держави за часів князя Київського Володимира Великого -державотворця, який прийняттям у 988 році Християнства засвідчив цивілізаційний вибір Київської Русі, спадкоємцями якої є, зокрема, Галицько-Волинське князівство, Українська козацька держава, Українська Народна Республіка, Західноукраїнська Народна Республіка, Українська Держава, Карпатська Україна та сучасна Україна, вшановуючи пам'ять та засвідчуючи повагу до діяльності Тараса Шевченка, Миколи Костомарова, Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Грушевського, інших видатних представників національної еліти, а також борців за державність та незалежність України,

керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням, дбаючи про благо Вітчизни та боронячи суверенітет, територіальну цілісність і незалежність України, а також зважаючи на необхідність утвердження історичної справедливості, Указом Президента України №423 від 24 серпня 2021 року постановлено відзначати День Української Державності щорічно 28 липня – у

День Хрещення Київської Руси-України, коли вшановується пам'ять про видатного державотворця, святого рівноапостольного князя Київського Володимира Великого [43].

Вартує зауважити, що категорії «українська державність» в теоретичному плані не так повезло, як категорії «держава», хоча державність виступає якісною характеристикою суспільства, властивістю його державно політичної організації. Сам термін державність розкриває взаємодію, на думку дослідників, органів державної влади і суспільства, яка спрямована на забезпечення існування та функціонування самої держави, окреслює її риси та особливості на конкретному історичному етапі розвитку. Державність виникає у відповідь на потребу збереження цілісності /єдності відповідної етнічної спільноти, а також протистояння зовнішнім загрозам, тому упродовж віків державність часто стверджувалася у ході соціальної та національної боротьби. Звідси основною метою створення держави є використання політичної влади та її засобів і ресурсів для задоволення соціально- етнічних потреб суспільства: збереження самобутності; національної консолідації; захисту власних інтересів та цінностей; розвитку національної культури. В інституційному плані державність охоплює органи суверенної публічної влади та управління (структури державної влади, місцевого самоврядування тощо) окремі елементи суспільства (громадські організації та рухи, політичні партії тощо), які беруть участь у здійсненні державної влади; форми їхньої взаємодії [2, с.205; 4;36;40; 41;44].

З метою посилення консолідації українського суспільства, зміцнення його стійкості в умовах зростання гібридних загроз, інформаційно-пропагандистського, морально-психологічного тиску на суспільну свідомість Указом Президента України від 14 лютого 2022 року оголошено 16 лютого 2022 року Днем єднання[42]. Консолідація (від лат. consolidatio – об'єднання, спільність, зміцнення) – процес об'єднання, зміцнення єдності і згуртованості соціальних і політичних сил (людей, соціальних груп, політичних партій та організацій тощо) з метою посилення боротьби за вирішення загальних завдань. Консолідація суспільства належить до категорії стратегічних пріоритетів державної політики. Вона

виступає різновидом об'єднавчих процесів у суспільстві. Під консолідацією, на думку В. Крисаченка, варто розуміти, насамперед, високий рівень розвитку суспільства, який характеризується розгалуженою системою зворотних зв'язків між усіма групами, верствами, спільнотами, інституціями й індивідами, які складають дане суспільство. Це дозволяє швидко реагувати на виклики часу, мобілізувати внутрішні ресурси, досягти консенсусу у проблемних ситуаціях і координувати зусилля для здійснення ухвалених рішень. Базовими умовами консолідації є збереження культурного і етнічного багатоманіття, етика солідарності, пошук спільних цінностей в режимі постійного діалогу[8, с.60].

Основними видами суспільної консолідації, за аналізом Ю. Поліщука, є: політична, національна, демократична, соціальна, етнічна, територіальна, суспільна, політичного режиму, ціннісна, влади, еліти, громадська, ситуативна. Разом з тим, усі ці різновиди суспільної консолідації виступають як взаємопов'язані процеси, які об'єднані в певну систему [32, с.168].

Особливу роль українські вчені етнологи приділили вивченню проблем національної консолідації, зокрема, Антонюк О.В.[1], Дашкевич Я.Р.[5], Варзар І.М.[3], Євтух В.Б.[7], Горбатенко В.П.[23], Римаренко Ю.І.[35], Курас І.Ф.[10], Кресіна І.О.[11], Крисаченко В.С.[9], Колодій А.Ф.[12], Картунов О.В.[13], Касьянов Г.В.[14], Климончук В.Й.[15], Круглашов А.М.[17], Котигоренко В.О.[18], Луцишин Г.І.[19], Магда Є.Б.[20], Майборода О.М.[21], Макарчук С.А.[22], Нагорна Л.П.[30], Обушний М.І.[31], Поліщук Ю.І.[32], Рудакевич О.М.[33], Рафальський О.О.[34], Степико М.Т.[38; 39], Фартушний А.А.[45], Федуняк С.Г.[46], Чупрій Л.В.[48] та ін.

Проблеми етнічної консолідації як важливого елемента збереження етнічної ідентичності[28, с. 44–48] та консолідації української нації як важливого елемента національної безпеки України піднімалися автором [24, с.84–95; 25, с.15–19; 26, с. 95–99; 27, с. 126–136].

Серед основних видів суспільної консолідації в сьогоденні наших умовах боротьби військової і інформаційної з

рашизмом заслуговує на першочергову увагу ціннісна консолідація суспільства.

Можна погодитися з М. Степикою, що для України як суспільства перехідного типу відбувається зіткнення принаймі тьох систем цінностей:

1) нової системи, що «імпортується» з країн західної цивілізації разом з ринковими моделями економічної трансформації і розширенням торговельних та інвестиційних з'язків між Сходом і Заходом;

2) старої «радянської» системи цінностей, настанов та поведінкових стереотипів, які і далі впливають на суспільну свідомість;

3) цнностей традиційної національної культури, що швидко відроджуються [38, с.16].

Крім цього, для України проблема консолідації суспільства має особливе значення ще й з огляду на її геополітичне розташування як території [5, с. 102-103], яка перебуває на розломі й у точках дотику кількох цивілізацій, і великих, і локальних [39, с.100-101].

В умовах зовнішньої агресії, російської культурної експансії та реалізації українським народом свого права на європейський вибір забезпечення гуманітарної безпеки є стратегічним пріоритетом національної державної політики консолідації суспільства. Саме гуманітарні чинники – освіта, наука, культура, релігія, мова - мають непересічне значення для формування ціннісних засад суспільного розвитку, консолідації української політичної нації, утвердження національної ідентичності. Система національних цінностей утворює правову, філософську та етичну основу для забезпечення подальшого існування Української держави, адже їх втрата може привести до зникнення нації як носія суверенітету. Сучасні ціннісні тренди відслідковуються з 1981 р. в рамках проєктів Європейське дослідження цінностей та Всесвітне дослідження цінностей.

Поняття «цінності» вперше з'явилося у філософії І. Канта, який протиставив сферу моральності (волі) сфері природи (необхідності) [6, с.74 – 130; 16, с.129-132].

Цінності самі по собі не мають буття, у них є тільки значущість; вони суть вимоги, звернення до волі, мети, поставленої перед нею. Можна виділити інтегруючі та консолідуючі функції національних цінностей, спрямовані на забезпечення єдності, цілісності та впорядкованості певної спільноти. Національні цінності виступають як визначальні норми, принципи, стереотипи, що сформувалися протягом історичного розвитку українського народу і складають ядро української національної культури, забезпечуючи її стабільність та стійкість, здатність протидіяти несприятливим зовнішнім та внутрішнім впливам[47, с.707-708]. Для українців базовими національними цінностями є: соборність, соціальна справедливість, патріотизм, терпимість, духовність, гостинність, повага до родини, синівський обов'язок, «кордоцентризм» та ряд інших, що складають основу української ментальності [29, с. 369 - 370; 37, с.115-117].

Отже, проблема української державності в контексті консолідації українського суспільства заслуговує на увагу і подальше розпрацювання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Антонюк О.В. Основи етнополітики: навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2005. – 432 с.
2. Бойко О. Державність // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю.Левенець (голова), Ю.Шаповал (заст.голови) та ін. – К.: Парламентське вид-во, 2011. - С.205.
3. Варзар І.М. Політична етнологія: пропедевт. Курс: авт. підруч./ І.М. Варзар. – 2-ге вид., перероб. та допов. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. – 354 с.
4. Горелов М. Є., Моця О. П., Рафальський О. О. Держава і цивілізація в історії України. Київ : Еко-Продакшн, 2009. 879 с.
5. Дашкевич Я.Р. Лабіринти історії України // Україна. Наука і культура: Щорічник. – Вип.31. 2002. - С. 102 – 120.
6. Денисенко В.М., Климончук В.Й. Аксіологія динаміки політичних процесів. – Львів: Простір-М, 2005. 245 с.

7. Євтух В.Б. Етнічність: енциклопедичний довідник; Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. Центр етноглобалістики. – К.: Фенікс, 2012. – 396 с.
8. Крисаченко В.С., Дякова О.В. Українська етнополітика: Кн.2. Прикладні виміри. – К.: МП «Леся», 2015. – 614 с.
9. Крисаченко В.С., Степико М.Т., Власюк О.С. та ін. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В.С. Крисаченка. – К.: НІСД, 2004. – 648 с.
10. Курас І.Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. – К.: Генеза, 204. – 736 с.
11. Кресіна І.О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (етнопітологічний аналіз. – К.: Вища школа, 1998. – 392 с.
12. Колодій А.Ф. Національний вимір національного буття / А. Колодій . – Львів: Астролябія, 2008. – 368 с.
13. Картунов О.В. Нова чи оновлена концепція прав етнонаціональних меншин? // Політичний менеджмент. – 2004. - №2. – С.78-90.
14. Касьянов Г.В. Теорії нації і націоналізму: Монографія. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
15. Климончук В.Й. Політичні свободи в українському націогенезі: Монографія / В.Й. Климончук. – Львів: ПАІС, 2011. – 480 с.
16. Климончук В.Й. Цінності як проблема політики: стан наукового дослідження // УП Методологічні читання – Сучасна політична наука: нові виклики та контексти (пам'яті Валерія Миколайовича Денисенка): Матеріали сьомої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 11 грудня 2020 р.). За наук. ред. д. політ.н., Г.В. Шипунова; відп. за вип. А.М. Сабара, Г. В. Іленьків. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. – С.129 – 132.
17. Круглашов А.М. Буковинська етнополітична мозаїка. Історична спадщина та сучасні тенденції / А. Круглашов // Політичний менеджмент. - 2004.- № 2. - С. 47-67.
18. Котигоренко В.О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. – К.: Світогляд, 2004. – 722 с.

19. Луцишин Г.І. Національна консолідація як основа формування та розвитку української політичної нації // Українська політична нація: проблеми становлення: зб.наук.ст./ за ред. М.М. Розумного (заг.ред.), М.Т. Степика, В.М. Яблонського. – К.: НІСД, 2012. – С.150-156.

20. Магда Є.В. Сучасні загрози консолідації українського суспільства // Історико-політологічні студії. – 2013. – № 1. – С.107 – 113.

21. Майборода О.М. Етнічність у міжнародній системі / О.М. Майборода. Вид. 2-е, випр. І допов. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2017. – 448 с.

22. Макарчук С.А. Етнічна історія України: Навч. пос. – К.: Знання, 2008. – 471 с.

23. Мироненко М.О., Горбатенко В.П. Історія вчень про державу і право: навч.пос. / О.М. Мироненко, В.П. Горбатенко. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 456 с.

24. Медвідь Ф.М. Консолідація української нації та проблеми національної безпеки // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. - Вип. 1. - Львів: ІН НАН України, ДУЛП, 1999.- С.84-95.

25. Медвідь Ф.М. Консолідація сучасної української нації: проблеми національної безпеки // Універсум. -Львів: Універсум, 1999. - № 9-10.-С.15-19.

26. Медвідь Ф.М. Проблемы кансалідації сучаснай українскай нації // Культура беларускага погранича. Тематични збірник наукових прац. - Книга – С.95 -99.

27. Медвідь Ф.М. Консолідація української модерної нації як важливий елемент національної безпеки // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. -Львів: ЛІВС, 1999. -№ 1(8).- С.126-136.

28. Медвідь Ф.М. Консолідація української модерної нації: проблеми збереження етнічної ідентичності // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. - Секція 1. Теоретичні проблем етнології. - К.: Вид. центр Київського університету, 1999.- С.44-48.

29.. Ментальність // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрикос, 2002. - С.369-370.

30. Нагорна Л.П. Національна ідентичність в Україні.- К.:ПіЕНД, 2002.- 272 с.

31. Обушний М.І. Етнонаціональна ідентичність в контексті формування української нації: авт дис. ...док.політ.наук. – К., 1999. – 35 с.

32. Поліщук Ю.І. Поняття «суспільна консолідація» у вітчизняному політичному дискурсі // Наукові записки ПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України.- Випуск 5-6 (91-92). – 2017. – С.158 – 171.

33. Рудакевич О.М. Національний принцип: етнополітична концепція нації: Монографія. – Тернопіль: Вид.-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 292 с.

34. Рафальський О.О. Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір. – К.: ПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2018. – 400 с. .

35. Римаренко Ю.І., Курас І.Ф., Шемшученко Ю.С., Картунов О.В., Шкляр Л.Є., Римаренко С.Ю. Національно-державне будівництво. Концептуальні підходи, сучасна наукова література / За ред. Ю.І. Римаренка. – К.: «Довіра», 1999. – 559 с.

36. Салтовський О. І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ століття). Київ : Парапан, 2002. 396 с.

37. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник.- К.: НАДУ, 2012.- 544 с.

38. Степико М.Т. Консолідація української нації: проблеми та перспективи \ М. Степико // Вісник НАН України. – 1999.- № 6. – С.16 -26.

39. Степико М.Т. Українська національна ідентичність: феномен і засади формування. – К.: НІСД, 2011. – 336 с.

40.Терлюк І. «Держава» і «державність»: до проблеми теоретико-правового та історико-правового змісту понять в контексті українського (національного) державотворення // Вісник

Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2021. Т. 8. № 1. С. 17–28.

41. Терлюк І.Я. Українська національна державно-правова традиція (друга половина XVI – початок XX ст.) [монографія]. Львів : ТзОВ «Галицька видавнича спілка», 2020. 392 с.

42. Указ Президента України від 14 лютого № 53/2022. Про невідкладні заходи щодо консолідації українського суспільства.

43. Указ Президента України №423 від 24 серпня 2021 року. Про День Української Державності.

44. Українська державність у XX столітті: Історико-політологічний аналіз. Київ : Політична думка, 1996. 448 с.

45. Фартушний А. А. Українська національна ідея як підстава державотворення: Монографія. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2000. – 308 с.

46. Федуняк С. Г. Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі. Формування інтегрованої системи безпеки Заходу і Нових незалежних держав. – Чернівці: Рута, 2005. – 336 с.

47. Цінність // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С.707-708.

48. Чупрій Л.В. Політика національної безпеки Української держави в гуманітарній сфері: Монографія. /Л.В. Чупрій. - К. : ФОП Кожуховський І.І., 2015. – 508 с.

С.М. Михайленко,
кандидат історичних наук
(м.Яготин, Київська обл.)

ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ВИМІР ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ СПАДЩИНИ ЛЕВКА ЛУК'ЯНЕНКА

У статті проаналізовано основні публіцистичні праці відомого борця за незалежність України Левка Григоровича Лук'яненка. Розкрито ключові положення концепції націотворення у його історико-філософській та просвітницько-публіцистичній спадщині.

Ключові слова: Левко Григорович Лук'яненко, публіцистика, нація, національна ідея, державотворення.

Будь-яка нація у своєму розвитку спирається на постаті, чії думки, погляди та безпосередня діяльність мають беззаперечний авторитет у суспільстві. Поза сумнівом, до таких моральних авторитетів в Україні належить автор Акту проголошення незалежності України, активний політичний та громадський діяч, дисидент, Герой України Левко Лук'яненко.

Маючи за плечима багаторічний досвід боротьби за українську державність та будучи наділений аналітичним мисленням, Левко Григорович залишив по собі величезну публіцистичну спадщину. Не дивлячись на те, що творча спадщина «батька української незалежності» має важливе суспільно-політичне значення, його письменницький доробок залишається на даний час не достатньо вивченим.

Мета публікації – здійснити узагальнений аналіз публіцистичної спадщини Левка Лук'яненка.

Майбутній борець за українську незалежність народився 24 серпня 1928 року у селі Хрипівка, Городнянського району, Чернігівської області. Виріс у родині селян, людей працелюбних, умілих. У 1944 році призвали до війська. Служив в Австрії, на Кавказі в містах Орджонікідзе та Нахичевань.

Після поїздки у відпустку додому в 1950 році, де побачив нужду, приниження, дійшов висновку, що треба боротися за незалежну Україну і цьому слід присвятити життя. Для досягнення цієї мети необхідно дійти до вершин влади в державі, а оскільки влада зосереджена в руках партії, то треба просуватися по партійній лінії. Необхідно здобути вищу освіту. У 1951-1953 роках вступив у комсомол, у партію. 1953 поступив на юридичний факультет Московського університету. У 1954 році одружився. Вів активне громадське життя.

До 1956 року зрозумів, що обраний ним шлях помилковий, призупинив свою громадську діяльність і вирішив з 1957 року орієнтуватися на підпільну боротьбу. У вересні 1958 за розподілом був спрямований штатним пропагандистом райкому партії в Радехівський район Львівської області, де й поселився з дружиною. Робота була пов'язана з постійними поїздками по селах району. Він бачив, як людей заганяли в колгоспи, знищували цілі хутори. Разом зі Степаном Віруном і Василем Луцьківим вирішили створити підпільну партію Українська Робітниче-Селянська Спілка (УРСС).

Розробив стратегію виведення України з-під влади Москви та зі складу СРСР шляхом референдуму на основі конституцій СРСР і УРСР та норм міжнародного права. 22 січня 1961 року заарештований, у травні того ж року за звинуваченням у зраді батьківщини засуджений до розстрілу (72 доби провів у камері смертників), згодом заміненого на 15 років таборів суворого режиму. Брав активну участь у боротьбі політ'язнів зі свавіллям адміністрації, писав і підписував різноманітні листи до радянських керівних органів і міжнародних організацій, зокрема 1969 року разом із Михайлом Горинем та Іваном Кандибою звернувся до Комісії з питань прав людини при ООН із протестом проти отруєння ув'язнених хімічними препаратами. 12 грудня 1977 року заарештований удруге. Голосив голодування, відмовився давати свідчення та від радянського громадянства. У червні 1978 року як особливо небезпечний рецидивіст засуджений до 10-ти років позбавлення волі й 5-ти років заслання. На початку 1989 року повернувся в Україну, де продовжив громадсько-політичну діяльність.

У квітні 1990 року на установчому з'їзді УГС обраний головою створеної на її базі Української республіканської партії. Левко Лук'яненко – автор Акту про незалежність України, балотувався на посаду Президента України. У травні 1992 року склав повноваження депутата і залишив посаду голови УРП у зв'язку з призначенням Надзвичайним і Повноважним послом України в Канаді. У листопаді 1993 року через незгоду з політикою уряду України подав у відставку і повернувся в Україну.

У 1998-1999 роках Лук'яненко один з керівників «Національного фронту», що об'єднує праві націоналістичні партії. Народний депутат України IV скликання від «Блоку Юлії Тимошенко», № 5 в списку. Член Комітету з питань національної безпеки і оборони. У 2000-2001 роках він став одним із лідерів протесту «Україна – без Кучми». Брав активну участь у Помаранчевій Революції.

Під час проведення АТО постійно зустрічався з воїнами ЗСУ. Левко Лук'яненко пішов з життя 7 липня 2018 року.

Свою літературну діяльність Левко Григорович розпочав ще у 80-х роках. У 2015 було надруковане 13-томне видання творів Левка Лук'яненка «Шлях до відродження». Наступного 2016 року, за цей творчий доробок, творця сучасної української державності було заслужено відзначено Національною премією імені Тараса Шевченка у номінації «Публіцистика і журналістика».

Повне зібрання творів Левка Лук'яненка має назву «Шлях до відродження». На переконання автора цей шлях розпочався 19 листопада 1989 року, коли всі свідомі українці зібралися біля Софії Київської, аби пройти скорботною ходою і гідно поховати на Байковому кладовищі в Києві славних синів нашого народу, українських політв'язнів Василя Стуса, Юрія Литвина й Олексу Тихого. Як пригадає Левко Григорович: *«Коли ми побачили скільки людей приєднується до нашої ходи на кожному кроці, ми зрозуміли – вже ніщо не зупинить поступ України до незалежності»*.

До 13-томного видання Левка Григоровича ввійшли відомі книги, в яких охоплено значний та важливий період історії української нації на правдивій біографічно-документальній основі, пронизаній філософським осмисленням минулого, сучасного та

висвітленням непосильних критеріїв для майбутнього поступу України.

Перший том містить твори «За Україну, за її волю», «Сповідь у камері смертників», «Вірую в Бога і Україну», статтю про висунення автора на здобуття Нобелівської премії миру та листи.

Другий том має назву «Не дам загинуть Україні!». Ця думка колишнього в'язня Кучинської в'язниці, а нині відомого у світі українського державного і політичного діяча Левка Лук'яненка червоною стрічкою проходить крізь вміщений у книзі політичний доробок, роздуми, листи, інтерв'ю.

Третій том присвячений темі заснування першого в історії українського посольства в Канаді, коли автор був Надзвичайним і Повноважним Послом України в цій країні.

У четвертому тому автор розмірковує про незнищенність української національної ідеї, стверджує віру в непереможність українського народу, щиросердно висловлює думки націоналіста, який інтереси України ставить понад власні.

Наступні п'ять томів (п'ятий, шостий, сьомий, восьмий та дев'ятий) об'єднані спільною назвою «З часів неволі» і містять правдиві спогади про концтабірне життя політв'язнів-друзів і просто знайомих автора, адміністрацію, режим ув'язнення, роздуми про долю України та розмірковування над методами боротьби за її незалежність.

Десятий том має назву «Тут мій дух» і призначений, в першу чергу, тим, хто шукає відповідь на питання, чому протягом останніх десятиліть Україна жила так, як жила.

Перша частина одинадцятого тому присвячена історії Української Гельсинської спілки. Друга частина тому охоплює період від 1990-го до 2013-го року. Це – тривалий період боротьби і виживання. Боротьби за ідеали незалежної України, що його Українська республіканська партія успадкувала від Української Гельсинської Спілки.

Дванадцятий том містить історико-філософські праці «Національна ідея і національна воля» та «Де ти, доле України?».

об'єднані спільною метою: прищепити любов до України й повернути українців до національних духовних джерел.

Заключний, тринадцятий, том складають праці «Злочинна суть КПРС-КПУ, Нюрнберг-2», «Придністров'я», «Від хохла до українця» та інші. У них автор торкається питань юридичних аспектів Голодомору 1932-1933 років, механізму масового терору, насильницького переселення українців під час колективізації, геноциду кубанських українців, комуністичного режиму і церкви та інших.

Національне питання завжди було ключовим у публіцистичному доробку Левка Лук'яненка. Як пригадував майбутній дисидент, що ще під час навчання у Московському університеті зрозумів «немає інтересів вищих від інтересів національних» [1, с.120].

В одній із основних своїх книг «Національна ідея і національна воля» автор не як політик-практик, а як філософ і теоретик намагається взагалі осмислити поняття «національної ідеї». У цій просвітницько-публіцистичній праці автор розглядає наріжне питання ідеології української держави, дає оцінку державотворчого процесу в Україні, його окремих складових – економічних, політичних, соціальних, моральних. Головною темою є проблема національної ідеї, рефреном заклик до єдності народу через відродження мови, традицій, культури, національної гордості, любові до України. Для Левка Лук'яненка «національна ідея – це свідоме утвердження нації у всіх проявах її етнічної сутності» [2, с.120].

Витоки національної ідеї він вбачає в прояві національного духу (свідомості, інтуїції, волі). На його думку, національна ідея українців в попередні століття зводилась до боротьби за державну незалежність. Коли ж у 1991 році вдалося Україні здобути суверенітет, то завданням нації є розбудова та зміцнення держави, як найвищої цінності в житті будь-якого народу. Особисто для вічного борця за суверенітет України «Незалежність – це, щонайперше, справа національної честі і гордості, прагнення вільного розвитку нації, її процвітання, рівноправності з іншими державами... Це – боротьба за ідеал кращого життя» [3, с.406].

Відповідь на питання «Чому Україна не мала довгий історичний проміжок часу власної держави?» Левко Григорович намагається дати у книзі «Де ти, доле України?». Я не впевнений, що колись буде написана праця, яка може зрівнятися з цією за масштабністю піднятих тем, глибиною психологічного аналізу людини та націй, потужною позитивною енергетикою і колосальною інтуїцією, що дозволяє автору проникати у безодню історичних процесів, глобальних катаклізмів як сивої давнини, так і сучасних політичних метаморфоз, а також віднаходити закономірності – Волю Всесвітнього розуму.

«Мене в житті провадила не тільки голова, а ще оте «щось», – зазначає автор, – що спрямовувало мої думки в незвичному для мого молодого оточення напрямку, давало розуміти совітську дійсність з огляду на добро чи зло Україні та гартувало волю діяти задля її добра. Часом я до краю напружував волю, але переважно опинявся в обставинах, в яких вибір подальшого шляху не становив жодних труднощів. І мені було само собою зрозуміло, що маю робити саме це, а не щось інше».

Звернення до «серця» та перетворення його з образу на принцип філософських побудов зумовлено значенням «серця» як такого, що переборює однобічність раціоналізму та забезпечує цілісність світосприйняття. Це є власне українським. Серце тотожне духу і душі. Завдяки йому встановлюється гармонійний зв'язок між мікро- і макрокосмосом. «Філософія серця» має давні традиції. Ще у XIX ст. представник «києво-руської школи» П.Юркевич обстоював тезу, що серце є осереддя душевного і духовного життя людини, перед яким поступається розум. Тому в П.Юркевича, як і в М.Гоголя та інших українських інтелектуалів, виникли гострі конфлікти з російською інтелігенцією, наділеною раціоналістично-позитивістською ментальністю, про що свого часу писав М.Костомаров у статті «Дві руські народності».

Акцентування на методі у передмові не є випадковим, адже він дає ключ не тільки до цілісного розуміння праці Левка Лук'яненка, а й до спеціального налаштування на прочитання. «Сторінки цієї книжки, – пише Левко Лук'яненко, – поведуть тебе не від однієї наукової істини до другої, а по довгій дорозі лихого долі

України з гострим камінням та колючим терням. Я спотикався об нього й ранив тіло колочками. Проте ніколи не збивався з шляху, бо дивився не під ноги, а вперед, за обрій, на зорю, яка все була попереду й манила до себе. І вздовж усього довгого-довгого шляху у вухах бриніла пісня, як туга за рідним краєм та біль за безталанною ненькою, такою гарною та милою і такою безжально скривдженою» [4, с.205].

Безупинна боротьба Левка Лук'яненка за власну гідність, честь нації і кожного українця впродовж усього життя, значна частина якого пройшла в «совітських» концтаборах, – наступний ключ до пізнання великого творчого доробку автора. Такою вже є доля апостолів правди і свободи поневолено ї нації – поетів, письменників, філософів, істориків, що свої твори обмірковували і писали не в затишних кабінетах, не в світлих залах бібліотек, а під гуркіт канонад, у темних і вологих казематах чи на вигнанні. Саме така творча лабораторія дісталася Тарасу Шевченку, Івану Франку, Дмитру Донцову, Миколі Міхновському, Михайлу Грушевському, В'ячеславу Липинському, Юрію Липі, Василю Стусу, Василю Лісовому, В'ячеславу Чорноволу, Левку Лук'яненку... В їхніх творах немає лукавства, компромісів із совістю і страху. Бо вони зуміли піднятися над обставинами і стати вільними. І тільки слову таких особистостей можна вірити.

Характерною особливістю цієї праці є не філософствування на тему долі Української нації в історичній ретроспективі, вона має конкретне, навіть прикладне завдання, котре Левко Лук'яненко поставив перед собою під час її написання: як зробити Україну українською, а кожного українця – націоналістом, тобто патріотом, у вольовому, дієвому вимірі, «бо хочу бачити, – пише автор, – українців щасливими, а Україну передовою розвинутою, справедливою й моральною країною».

У цих простих, на перший погляд, словах – глибокий зміст. Адже тільки сильна, цільна, патріотично налаштована людина, серце якої б'ється в унісон із кожною клітинкою живого організму Української нації, може бути щасливою. Такий українець не блукатиме манівцями в пошуках ілюзорних ідеалів, фальшивих цінностей та примітивних задовольень. Він чітко знатиме, що

робити, як реалізувати себе спільно з мільйонами таких, як він і виконати своє призначення перед Нацією.

Таким чином, Левко Лук'яненко чи не вперше в історії українського суспільствознавства, політичної філософії не лише відповідає на питання: що таке нація, націоналізм, національна свідомість і воля, а й пояснює, для чого це потрібно кожному українцеві й українській нації загалом.

Загалом, ці та інші праці Левка Лук'яненка повинні стати джерелом пошуку національних істин та державних орієнтирів для кожного свідомого українця. Для всього українського народу Левко Григорович був і залишається символом боротьби за Україну та її волю.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лук'яненко Л.Г. Сповідь у камері смертників // Шлях до відродження: в 13 т. Т. 1 / Левко Лук'яненко – К.: ТОВ «Юрка Любченка», 2014. – С. 111-238.
2. Лук'яненко Л.Г. Національна ідея і національна воля // Шлях до відродження: в 13 т. Т. 12 / Левко Лук'яненко – К.: ТОВ «Юрка Любченка», 2015. – С. 11-198.
3. Лук'яненко Л.Г. «Незалежність – це справа національної честі і гордості» // Шлях до відродження: в 13 т. Т. 10 / Левко Лук'яненко – К.: ТОВ «Юрка Любченка», 2015. – С. 401-409.
4. Лук'яненко Л.Г. Де ти, доле України? // Шлях до відродження: в 13 т. Т. 12 / Левко Лук'яненко – К.: ТОВ «Юрка Любченка», 2015. – С. 201-454.

О.Б. Петінова,
доктор філософських наук, професор
(м.Одеса)

МЕНТАЛЬНІСТЬ УКРАЇНЦІВ: ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ

В ході досліджень ментальності українського народу дослідниками було виділено 4 системотворчі ознаки:

1. Інтроверсивність вищих психічних функцій у сприйнятті навколишньої дійсності, що виявляється у зосередженості особи на фактах і проблемах внутрішнього, особистісно-індивідуального світу.

2. Кордоцентричність, що проявляється у сентименталізмі, чутливості, любові до природи, пісенному фольклорі.

3. Анархічний індивідуалізм, партикулярне прагнення до особистої свободи, без належного прагнення до державності, коли бракує ясних цілей, дисциплінованості і організованості.

4. Перевага емоційного, почуттєвого над волею та інтелектом.

Однак, друга і четверта ознака за своїм змістом повторюють одна одну. Перша і третя характеризують одну і ту ж ознаки ментальності українців – внутрішню спрямованість індивідуалізму етносу. Індивідуалізм є однією з провідних рис українського національного характеру, започаткував цю традицію ще М. Костомаров: «...поряд з іншими ознаками українців і великоросів є те, що у ментальності росіян панує загальність (бог і цар) над особистістю, а українець вище цінує окрему людину, ніж загаль» [1, с. 47].

Індивідуалізм – це дійсно глибинна риса українського народу, на сучасному етапі соціокультурних трансформацій склалася парадоксальна ситуація: і щезнути індивідуалізм не може, і виявитись не може, – от і маємо: розвиток українського індивідуалізму йшов своїм шляхом, характеризуючись інтроверсивним характером, спрямованим на відособлення

особистості від суспільства. Зусилля особистості були спрямовані на створення свого малого особистісного світу в соціально-побутовому, на ізоляцію в ньому, на безпечність і схованку від впливу інших людей; якщо особистість не може утвердитись у суспільстві, у макросвіті, то вона прагне це зробити в соціально-побутових локальних формах – малих групах – в сім'ї, в компанії ровесників, у колі товаришів тощо. І саме тут, в цьому мікросвіті, відгороджуючись від суспільства, вона відчуває себе особистістю, індивідуальністю, і стверджує себе в якості такої. На жаль, такий спосіб самоствердження мав негативні наслідки – в нашій нації існують індивідуалісти, а соціально-активних людей не вистачало.

Емоційність, як домінування емоційно-почуттєвого переживання над холодною розсудливістю, є однією з глибинних психологічних характеристик, властивих всім слов'янським народам. Так, емоційність української душі найбільш рельєфно і концентровано втілена в українській філософії, а особливо – у філософії серця. Адже, як вважав Г. Сковорода, внутрішня природа особистості є міцнішою і глибиннішою, і цей світ досягається не раціональними людськими здібностями, а одкровенням і натхненням, що свідчить про домінування в українській ментальності емоційно-почуттєвої сторони [2]. Українці люблять природу, що найяскравіше проявляється у народному фольклорі, пісенній спадщині, в поезії, природа робить кожного учасником радості і горя людської душі, трави, дерева, птиці, тварини, небесні світила, ранок і вечір, весна і сніг - усе дихає, мислить, відчуває разом з людиною, усе відкривається до неї чарівним голосом то участі, то надії, то осуду [1]. Відмічається також духовна любов до жінки. Суттєва різниця з росіянами полягає і в ставленні до релігії: українцям властиве почуття Божої всеприсутності, внутрішньої розмови з Богом.

Слід відмітити, що однак основні риси менталітету українського народу зазнають певної трансформації. Так, фактори, які впливають на український менталітет, є як природними, так і соціальними. Природні відігравали вирішальну роль у становленні українського менталітету, однак в подальшому на перший план стали висуватись фактори соціальні, особливо це помітно в

сучасних умовах. Однак, існують і негативні риси українського характеру, що змальовує реалізацію української національної ідеї, втілення її в життя. Чисельні історичні факти підтверджують наявність в українському характері таких рис, як відсутність згуртованості, єдності, взаємопідтримки (наприклад, відносини між українськими гетьманами, яким значною мірою бракувало саме толерантності між собою, адже гетьманство постійно супроводжувалось постійними чварами між боротьбою за владу між лівобережними та правобережними гетьманами), сучасність також свідчить про відсутність єдності і злагоди в суспільстві, і небезпечним проявом цього є протистояння законодавчої та виконавчої влади. Також спостерігалось протистояння регіонів нашої країни, адже Україна досить складна поліетнічна держава, зі специфікою менталітету в різних регіонах, що пояснюється, передусім, історичними та соціально-побутовими особливостями розвитку певних груп населення і територій. Відсутність єдності, згуртованості народу заважала Україні вийти з важкого економічного, соціально-політичного стану. Побудова нової держави, формування якісно нових суспільних відносин – це переважно організаційний, розпорядливо-виконавчий напрямок духовно-практичної діяльності, основною метою якої є досягнення єдності вимог про певний спосіб дій, характер життєдіяльності та схильності, готовності особистості діяти відповідно до цих вимог. Однак ці якості не вроджені, а набуті, і вони повинні стати соціально-побутовою ціннісною орієнтацією для кожного, адже у справі поступу державотворення найважливішу роль слід відвести саме особистості, яка організовує як своє соціально-побутове середовище, так і соціально-побутове середовище України.

Етнорегіональна соціально-побутова специфіка буття етнічних груп в Україні зумовлюється природними, політичними, соціальними обставинами взаємодії етносів, часовим і просторовим розповсюдженням етнокультури. Менталітет українського народу постає як специфічна духовна парадигма співбуття етносів, що і обумовлює свідомість та ціннісні орієнтації конкретної особистості. Народне житло є прямою проекцією соціально-побутових ціннісних орієнтацій менталітету нашого народу, адже основні елементи

житла поряд з символічним навантаженням (хата – це світ в мініатюрі, де стеля ототожнюється з небом, підлога – з землею, поділяючи космічну вертикаль на "небо-хату-підземелля", що відповідає трьом вертикальним просторовим координатам світового дерева, – верх, середина, низ, – і трьом часовим вимірам, – минуле, сучасне, майбутнє), характеризується, насамперед, з організаційно-побутовим осмисленням.

У комплексі систем життєзабезпечення українського народу одне з чільних місць слід відвести орієнтації на ситне харчування, адже їжа складає собою першу, основну і повсякденну потребу особистості. У властивих українському народу наборах продуктів, способах їх обробки, видах страв, в традиціях харчових переваг, в організації та ритуалі трапез та в інших аспектах культури, прямо чи опосередковано пов'язаних з їжею, відображаються соціально-побутові ціннісні орієнтації нашого народу.

Найбільш консервативною частиною культури етнічних груп, що проживають на території України і важливою соціально-побутовою ціннісною орієнтацією є сімейна обрядовість, і збереження або розмивання національних особливостей сімейної обрядовості більшою мірою залежить від розповсюдження національно-однорідних або національно-змішаних шлюбів, адже саме сім'я є головною берегинею традицій.

Російсько-українська війна стала тим поштовхом до трансформацій, які показали, що попри всі констатації особливостей українського менталітету, аналіз структури ціннісних орієнтацій, деś з глибин нашого несвідомого на перший план вийшли інші цінності, відбувся перерозподіл та переміщення основних ціннісних категорій в ядрі та периферії як структурних частинах. Піднявся з глибини віків той самий незламний козацький дух, що символізує нескореність, національну боротьбу проти поневолення. Українці – свободолюбивий народ, і правий був М. Грушевський, який говорив про те, що вся історія українського народу – це розбурхана енергія національного самозбереження перед лицем національної гибелі.

Список використаних джерел та література:

1. Костомаров Н.И. Домашняя жизнь и нравы великорусского народа: утварь, одежда, пища и питье, здоровье и болезни, нравы, обряды, прием гостей. – М.: Экономика, 1993. – 399 с.
2. Сковорода Г.С. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. – К.: Наукова думка, 1983. – 540 с.

К. Петрук,
здобувачка фахової передвищої освіти
(м. Хмельницький)
О.І. Атаманчук,
викладач (науковий керівник)
(м. Хмельницький)

НЕСТЕРІВЕЦЬКА ВОЛИНКА

Анотація: у статті зроблено спробу дослідити опір українського населення утвердженню сталінського тоталітаризму на прикладі підготовки та здійснення збройного виступу на території колишнього Дунаєвецького району на Поділлі наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. Значну увагу приділено змінам у свідомості українського населення в зазначений період.

Ключові слова: Поділля, національна свідомість, соціальна боротьба, селянство, тоталітарний режим, збройне повстання.

Актуальність дослідження: вивчення репресивної політики радянської влади щодо українського селянства наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. та її наслідків останнім часом перебуває у центрі уваги вітчизняних науковців. Одним з напрямків розробки цієї проблематики є дослідження процесів на рівні регіонів, зокрема українського Поділля. Окремі аспекти даної проблеми досліджено подільськими істориками та краєзнавцями.

Метою статті є: аналіз повстання українського селянства проти колективізації, яке мало місце у Дунаєвецькому районі Хмельницької області.

Починаючи з 1926 р. кремлівська влада обрала курс на згортання непу, оголосивши що ця політика себе вичерпала і виконала поставлені завдання. Політичні, соціальні й економічні реалії «ліберальних» 20-х рр. ХХ ст. протягом короткого часу були змінені жорсткою тоталітарною системою сталінського СРСР. Наслідки таких змін в Україні найбільш відчутними були саме для селянства. У тому ж 1926 р. ДПУ УСРР видало циркуляр «Про український сепаратизм», в якому, зокрема, йшлося про те, що

гасло «великої України» для чекістів «мало політичне значення першорядної важливості». Керівництво ДПУ УСРР звернулося до начальників окружних відділків з вимогою скласти списки «соціально небезпечних елементів», до яких належали насамперед представники «української і білої контрреволюції». Особлива увага приділялася частині української інтелігенції, яка, на думку «чекістів», «залишалася сліпо відданою ідеям самостійної України» [1, с. 2].

Як відомо, своєрідною «пробою пера» каральних органів в Україні стала інспірована справа Спілки визволення України (СВУ). Протягом 1930-х років в Україні проведено велику кількість сфабрикованих радянськими спецслужбами судових процесів, учасників яких звинувачували в спробах «продати Україну польським та румунським поміщикам і боярам» [2, с. 25]. Водночас радянська преса посилено працювала над створенням людиноненависницького образу світового капіталізму, в т. ч. й на території Західної України в складі Польщі. Для цього, зокрема, використовувалися приклади польської «пацифікації», яка мала ілюструвати «звір'яче обличчя» імперіалізму. Харківські «Вісті», посилаючись на лондонську «Манчестер Гардіян», в одній з передових статей визначила дії польської влади як дії «дикого середньовіччя» і заявила, що характер польських репресій «не має собі рівних в жодній державі, що називає себе цивілізованою» [3, с. 30].

Ідеологічний тиск чинився паралельно з економічним. Село стало джерелом визиску і зазнало нищівної руйнації з початком колективізації. Так, тільки серед обов'язкових державних фіскальних платежів, які українські селяни повинні були сплатити, значилися: сільськогосподарський податок, кошти на самообкладення, «експертне» індивідуальне оподаткування, державні позики на індустріалізацію, державне «окладне» страхування, одноразовий збір на культурне будівництво. Окремо існували ще й «добровільні» збори: позика «п'ятирічка за чотири роки», тракторні зобов'язання, на землевпорядкування, на ліквідацію неписьменності, для «трудгуж» (ремонт доріг) та ін. [4, с. 124].

На кінець 20-х років ХХ ст. припадає початок боротьби з т. зв. куркульством, а фактично з найбільш дієздатною частиною українського селянства. В лютому 1930 р. почалися перші широкомасштабні операції з депортації українських селян. На черзі до виселення і «розкуркулення» стояли насамперед колишні вояки армії УНР, бійці численних повстанських загонів періоду громадянської війни, колишні чини царської армії тощо. Показово, що «розкуркулення» часто було засобом матеріального заохочення лояльного до влади сільського активу, що цілком вписувалося в більшовицьку політику соціального розчленування українського суспільства. [5, с. 200].

У с. Гелетинці сусіднього з Дунаєвечким Городецького району член сільради Ю.Чернецький, скупивши за безцінь у «розкуркулених» селян майно, продавав його потім з прибутком за спекулятивними цінами. Голова місцевого колгоспу Рашевський взяв собі з публічних торгів майна репресованих на 90 руб., а грошей так і не повернув [6, с. 224]. Голова сільради села Стріхівці (Дунаєвечького району) виступив свідком на боці притягненого до судової відповідальності нібито за розвал місцевого колгоспу «петлюрівця» Кłudницького, чим викликав незадоволення керівництва районом. Заболотного, колишнього добровольця армії УНР, позбавили праці, виключивши зі складу однієї з хлібозаготівельних бригад села, якому, мовляв, «не місце серед трудящих-колгоспників».

Сталінська політика щодо селянства, репресивні заходи радянської влади спричинили масовий рух опору сільського населення на території України. Не було винятком і Поділля. На 9 березня 1930 р. масовими селянськими виступами було охоплено 16 округів цього регіону. Серед них – Шепетівський, Проскурівський, Тульчинський, Кам'янець-Подільський, Вінницький, Могилівський. У с. Іршики Старокостянтинівського району місцеві селяни виступили під гаслом: «Нам радянської влади не треба, це не влада, а бандити. Вона нас пограбувала і забрала все». Серед місцевого населення поширювалися розмови про підготовку нападу іноземних держав на СРСР та ліквідацію радянської влади. В Оринінському районі селяни погрожували організацією голодного походу до

польського кордону, в Ямпільському районі поширювалися чутки про організацію втеч цілих сіл до сусідньої Румунії. Як правило, соціальний рух на селі був стихійним. Ініціатором багатьох виступів було жіноцтво (т. зв. «жіночі бунти»).

Однак подекуди селянський опір набув організованих форм. Так, на території Дунаєвцького району мала місце т. зв. «волинка» – повстання проти колективізації, в якому взяло участь близько сотні жителів села Нестерівці та багато мешканців навколишніх сіл сусідніх Солобоковецького та Смотрицького районів: Тернави, Томашівки, Ганівки, Зеленча, Могилівки, Маліївців, Дем'янківців, Івашківців, Станіславівки та ін. Зокрема, керівником осередку протестуючих села Тернавка був Кульчицький Дмитро, який залучив до виступу ще 15–18 осіб, у селі Тинна – Солтис Франц, у селі Маліївці – Слободян Антон, у Польній Тернаві – Сорока Іван, Ліщеський Домінікій і Славінський Рошко. На допиті в органах НКВС 33-річний Солтис Франц Броніславович визнав, що лише в рідному йому селі Тинна він особисто залучив до виступу 45 осіб. Серед них – Ф.П. Лисаковський, Г.Г. Шеленг, Т.М. Ящук, М.Б. Фурман, Й.А. Навроцький, С.А. Бац, Д.А. Пацирук, Л.С. Олійник та ін. Цікаво, що середній вік повстанців становив 25–35 років, лише декому було 40–45 років.

Виступ було заплановано на ніч з третього на четверте травня 1931 р. Одним з його організаторів і керівників був житель Дунаєвць Пекарчук – профспілковий діяч, у минулому вояк УГА. Саме його дружина вишила три прапори, які після придушення «волинок» працівники НКВС знайшли закопаними на городі жителями Нестерівця Марії Полянської. Прапори були жовто-блакитні, з тризубами та золоченими галунами. На одному з них був напис: «Хай живе самостійна Україна! Смерть радянській владі!» Полянська Марія була своєрідним секретарем повстанської організації. Вона зберігала всі документи, у т. ч. протоколи засідань. Організатором і натхненником повстання був Ліщеський Іван Михайлович, колишній офіцер 7 піхотного Тульського полку царської армії. У 1918 р. його було мобілізовано до збройних сил Гетьманату П. Скоропадського. Після відновлення УНР І.М. Ліщеський служив у Третій Залізній Стрілецькій дивізії армії

УНР, зокрема, брав участь у героїчній обороні Жмеринки від більшовицьких військ (осінь 1919 р.). Після переходу армії УНР до партизанської боротьби Лісецький залишив територію України і певний час жив на території Польщі. На початку 1920 р. повернувся до рідних Нестерівців, де продовжив агітацію проти радянської влади. Після вбивства Симона Петлюри налагодив зв'язок з новим президентом УНР у еміграції Андрієм Левицьким.

Про те, що виступ вийшов за рамки локального, свідчать спроби повстанців налагодити контакти з національно налаштованими силами як в Україні, так і за її межами. Зокрема, зв'язок дунаєвчан з Києвом підтримував колишній офіцер петлюрівської армії Гардигага Сергій. Згідно з показаннями І.М. Лісецького, за доби Центральної Ради він мав у Києві багато знайомих, за допомогою яких мав налагодити зв'язки з іншими підпільними організаціями України. Саме він в останніх числах квітня 1931 р. їздив з цією метою до Києва під прізвиськом Гавриленко.

Про масштаби повстання свідчить протокол допиту Р.Ф. Сливінського, мешканця с. Тинна, Смотрицького району: «Я дав Сидорчуку блакитного і жовтого краму для пошиття петлюрівського прапору. На ньому треба було вишити хрест і тризуб... На цьому ж засіданні виступив Лісецький з Нестерівця і повідомив, що всі села від Києва до Кам'янця готові до повстання і як ми тільки виступимо, до нас приєднаються робітники і службовці. Потрібно розібрати залізничні шляхи, щоб не перекинули армійські загони» [7, с. 3].

Про наміри керівників підпільної організації отримати підтримку повстання з боку української еміграції свідчать спроби налагодження зв'язків з колишніми вояками УНР, що перебували на території Польщі. І.М. Лісецький на допиті 7 червня 1931 р. дав такі свідчення: «До мене прийшов Сташко Сорока, завербований мною раніше, з Лісецьким Домініком, які мене переконували почати повстання 25 квітня 1931 р. Я міркував, що це зарано. Тоді вони запропонували послати 50 членів повстанської організації за кордон, до Польщі, для встановлення зв'язків з українськими військами Лівіцького. Я погодився. З кожного села мало їхати

декілька чоловік. Так багато тому, що у випадку збройного зіткнення з прикордонниками частина посланців мала будь що дістатися Польщі».

Повстанці готували мисливську зброю, документи, прапори. За інформацією органів НКВС, вдалося зібрати біля 300 одиниць вогнепальної зброї та 2000 набоїв до неї. Проводились навіть тренування кіннотників з піками, які таємно вироблялися в селі Тинна. У самих Нестерівцях було декілька будинків, де збиралися повстанці. Організатори повстання планували в ніч на четверте травня 1931 р. захопити усуспільнених коней, вирушити в Дунаївці і захопити райвиконком та інші державні установи. Головним завданням повсталих на чолі з І.М. Лісецьким було скинути радянську владу в районі Волочиськ – Могилів-Подільський – Кам'янець-Подільський. Тут мала бути заарештована вся радянська адміністрація і відновлена влада «Української Народної Республіки вільного козацтва» [8, с. 3].

Привертає увагу той факт, що навіть військова термінологія, якою користувалися ватажки повстання, повністю збігається з відповідними термінами армій УНР та пізнішими – ОУН-УПА. Зокрема, повстанський осередок, до якого входили села Тинна, Ганівка, Нестерівці і Дунаївці, називали «кущем». Існували також інші «кущі» на території сусідніх районів. Окремі загони, сформовані в межах одного села, називалися «боювки». Такі «боювки», зокрема, діяли в селах Дем'яківці, Гниловоди, Рахнівка, Іванківці, Залісці, Нестерівці та інших населених пунктах краю. У матеріалах слідства НКВС подільська «волинка» фігурувала під назвою «польсько-петлюрівська повстанська організація», в ході її ліквідації було вилучено «прапори УНР і листівки». Ці прапори повсталі планували вивішувати у всіх захоплених селах.

Оголосивши владу УНР у Дунаєвцях, встановивши жовто-блакитні прапори, розповсюдивши листівки і заклики національно-патріотичного змісту, повстанці планували рушити на Минківці, Бар, захопити Жмеринку і оголосити радянську владу в регіоні поваленою. Практично всі учасники виступу були переконаними ворогами більшовизму, людьми національно свідомими і патріотично налаштованими. У протоколі допиту М.І.

Крупильницького від 3 липня 1931 р. записано: «Вступив до організації свідомо, оскільки був переконаний, що з поваленням радянської влади і відновленням Самостійної України українському народові буде житися краще, мені здавалося, що за існуючого ладу селянство живе погано і його ображають. Доводилося в селі Пильна Тернава щоденно чути незадоволення селян». У протоколі допиту Домініка Петровича Лісецького зустрічаємо такі слова: «При мені Лісецький Іван запитав Сороку Сташка: – Ти син України? – на що Сорока відповів: – За Україну готовий голову свою покласти!». Інший активний учасник повстання, один з керівників нестеровецького осередку Григорій Ілліч Білий повідомляв на допиті в органах НКВС: «Я служив в царській армії (в чині прапорщика), а в 1919 р. вступив добровольцем в петлюрівську армію, в чині сотника. Брав активну участь у боях з Червоною Армією».

Однак у ніч перед виступом усіх учасників селянського руху у Нестерівцях та інших селах за доносом бунту було заарештовано. Лише в Нестерівцях за підготовку і участь у повстанні до вищої міри покарання було засуджено 11 осіб.

Арешти не зупинили повстанців. У ніч на 4 травня 1931 р. відбулося повстання, яке охопило села Тернаву, Тернавку, Тинну, Нестерівці, Ганнівку. Повстанці на чолі з колишнім старшиною армії УНР Анастасієм Сорокою розгромили в Тернаві сільську раду, вбили голову колгоспу «Комунар» Онуфрія Дубаня, голову сільради і секретаря партосередку Володимира Юхимовича, членів сільвиконкому братів Леоніда і Станіслава Бутельських, був поранений колгоспник Заремба. У Малій Тернаві загинув секретар комсомольського осередку Антончук та уповноважений Навроцький.

Біля Тинної, куди направились повстанці, відбувся бій із загonom оперативників на чолі з начальником Смотрицького ДПУ А. Казариновим. Оскільки зв'язок був пошкоджений, він надіслав наручних у Дунаївці та Кам'янець-Подільський за підмогою. За спогадами А. Казаринова, повстанців було біля 60 осіб. У ході бою, який тривав до ранку, відзначилися працівники ДПУ С. Мартиненко та І. Возний. Повстанці покинули Тинну, відступивши

до лісу. 15 із них того ж дня перейшли Збруч, опинившись на польській території. Дві машини курсантів, яких направив 23-й прикордонний загін, прочесали ліс. Були проведені арешти, до відповідальності притягнуті близько 200 осіб. Особлива нарада при колегії ОДПУ 3 жовтня 1931 р. засудила 9 учасників, у т. ч. керівника повстанців Анастасія Хомича Сороку, до розстрілу, 39 осіб – до ув'язнення на 10 років, 34-х – до 5 років, 4-х – до 3 років позбавлення волі.

Більшовицькі активісти були поховані на сільському цвинтарі, на могилі встановлений обеліск із зіркою. 16 листопада 1986 р. при в'їзді в с. Тернава був відкритий пам'ятний знак, який зафіксував цю подію. На таблиці записані імена загиблих у ніч на 3 травня 1931 р.

І.А. Кольбедюк, який у 1925–1934 рр. працював в органах НКВС Дунаєвського району, згадує про ті події: «Скінчилося тим, що повстанська організація була ліквідована, багато нам довелося забрати саморобних сідел і всієї зброї...». І.А. Кольбедюк свідчить, на який відчайдушний опір «кулаків» і «підкулачників» наражалися «органи» під час проведення колективізації.

Арешт заколотників безпосередньо перед виступом та загальна політична ситуація в тогочасній Україні наштовхує на думку про фальсифікацію органами НКВС реальної картини повстання. В.Й. Жезицький, зокрема, вказує на помітну схожість, а інколи й ідентичність схем, покладених в основу численних кримінальних справ, порушених у цей період. Як правило, йшлося про широкі розгалуження згаданих організацій, відповідне соціальне походження притягнутих до відповідальності, їх «неблагонадійне» минуле. Використання «фізичного впливу» на підозрюваних давало можливість отримувати зізнання в причетності до т. зв. контрреволюційних організацій від дуже широкого кола осіб. [9, с. 33].

Про тісне переплетіння правди і вигадки у масиві інформації про нестеровецьку «волинку» свідчить такий епізод. Керівник повсталих І.М. Лісецький на допитах вказав, що за його дорученням Н. Пекарчук відвідала жителя Дунаєвця, фельдшера Афанасьєва, якого свого часу звинувачували в приналежності до СБУ,

заарештували, однак згодом звільнили. Н. Пекарчук мала взяти в Афанасьєва, на прохання Лісецького, «директиви по лінії СВУ і ті закони, котрими можна було би керуватися при захопленні влади». Після відмови Афанасьєва надати ці документи до нього пішов сам І.М. Лісецький, докладно розповів, що він є керівником повстанської організації, і знов попросив «ті закони і інструкції по СВУ, котрі у нього є». Однак Афанасьєв відповів, що «інструкцій і книг в нього нема, так як він все знищив перед арештом». Тобто виходило, що Афанасьєв знищив неіснуючі документи неіснуючої організації.

Висновок: у всякому разі виступ жителів подільського села Нестерівці заслуговує на подальше дослідження, зокрема встановлення його реальних масштабів, кола учасників, географічних меж, рівня політичної спрямованості тощо. Приклад нестеровецької «волинки» засвідчив, що на початку 30-х років ХХ ст. відбулися певні зміни у свідомості українського селянства. Радянська влада демонструвала нечуваний цинізм, жорстокість та свавілля у ставленні до українського селянства. Піком комуністичного терору виявився голодомор 1932–1933 років. Він став наслідком прорахованої і ретельно організованої акції, яку Кремль застосував для попередження соціального вибуху. Це вибух міг мати своїм наслідком вихід України з Радянського Союзу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор. – К., 1993. – 284 с.
2. Маркова С. Хлібозаготівлі і голод 1932–1933 рр. на Поділлі // Міжнародний науковий конгрес «Українська історична наука на порозі ХХІ століття» (Чернівці, 16–18 травня 2000 р.): Доповіді та повідомлення. – Чернівці, 2001. – Т.1. – 293–2973. Васильєв В.Ю. Україна в політиці керівництва СРСР напередодні Другої світової війни // Український історичний журнал. – 2005. – №1. – С.6. – С.8.
3. Кульчицький С. Опір селян суцільній колективізації // Український історичний журнал. – 2004. – №2. – С.31–50;

4. Цинічний жарт Ліги імперіалістів // Вісті. – 1931. – №284 (14 грудня). – С.4.

5. За горілкою не добачають // За більшовицькі темпи. – 1931. – №18 (1 жовтня). – С.3.

6. Геть з партії куркульських агентів // За соціалістичне село. – 1932. – №114 (14 грудня). – С.3.

7. Жезицький В.Й. Вказ. праця. – С.80. 10 Маркова С.В. Селянство Поділля під час голодомору 1932–1933 рр. // Питання історії України: Зб-к наук. статей. – Чернівці, 2000. – Т.4. – С.163.

8. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО). – Ф.Р.6193. – Оп.12. – Спр.П-24517. – Арк.136.

9. Там само. – Спр.П-24515. – Т.15. – Арк.284.

С.О. Семенчук,

*кандидат історичних наук
(м.Хмельницький)*

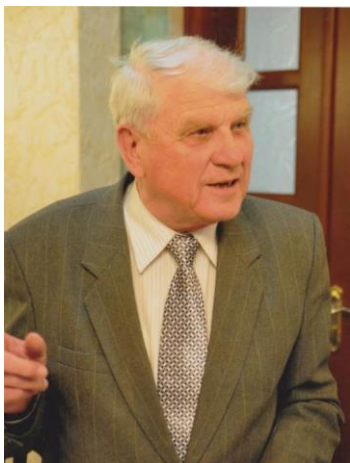
А.Ф.Гуменюк,

*кандидат економічних наук, доцент
(м.Хмельницький)*

Г.І.Оліх,

*старший викладач
(м.Хмельницький)*

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА В. І. ЯКУБОВСЬКОГО

У повідомленні автори описують життєвий і творчий шлях відомого вченого-археолога та пам'яткохоронця Василя Івановича Якубовського.

Ключові слова:
В.І. Якубовський, археологія,
дослідник, пам'яткоохоронна
діяльність.

The report authors describe the life and career of the famous scientist and archaeologist pam'yatkohorontsya Vasily Jakubowski.

Keywords: V.I. Jakubowski,
archeology researcher, Heritage activities.

Про таких особистостей як Василь Іванович Якубовський говорять: це людина з відчуттям життєвого призначення. А й справді, його природа наділила неабиякими якостями: любити сім'ю, родину, свою країну, поважати ближніх. У симбіозі із працелюбністю, наполегливістю та відданістю справі йому вдалося досягнути найвищих вершин у галузі археологічної науки. Усі ці

якості він несе через усе своє подекуди не легке, однак творче, життя.

Життєпис Василя Івановича розпочався 1 лютого 1940 року у селищі Мельниця-Подільська, що на Тернопільщині, у родині селян Ганни та Івана Якубовських. Юнак зростав у сім'ї, де шанували християнські традиції та сповідували віру. Переживши голодні 1946-1947 роки Василь Якубовський здобуває середню освіту в Мельнице-Подільській середній школі, яку закінчив у 1958 році. У шкільні роки та опісля захоплювався музикою. Певний час грав у духовому шкільному оркестрі та Призбручанському етнографічному ансамблі Мельнице-Подільського районного будинку культури: брав участь у концертах в навколишніх селах Призбруччя, а також у міжнародному фестивалі молоді у 1957 р.

Однак, ще у шкільні роки визріла мрія стати археологом. Цьому сам Василь Іванович завдячує місцевому вчителю історії, вихованцю Коломийської української гімназії та Чернівецького університету Василю Петровичу Голику, який періодично проводив із школярами обстеження археологічних об'єктів прилеглої території. Саме за його порадою юнак побував в археологічній експедиції Київського історичного музею (зараз Національний музей історії України) під керівництвом Оксани Давидівни Ганіної, яка проводила археологічні дослідження на поселенні скіфського часу біля с. Івано-Пусте. Побувавши учасником першої у своєму житті археологічної експедиції і відчувши радість від творчого пошуку, він твердо вирішив присвятити себе археології.

У жовтні 1959 року Василя Івановича мобілізували до лав радянської армії. Після закінчення служби у 1962 році він успішно складає вступні іспити і стає студентом історико-філологічного факультету Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Під час навчання студент Якубовський постійно бере участь в археологічних експедиціях під керівництвом археолога І.С. Винокура, який досліджував поселення і могиляники Черняхівської культури біля сіл Раковець-Чеснівський, Ружичанка, Бакота. В 1966 році, будучи студентом 4 курсу, брав участь в археологічній експедиції з досліджень решток середньовічних міст в Середній

Азії поблизу міст Куляб і Пахкар (Таджикистан). З вересня 1962-го – активний член Товариства охорони пам'ятників історії і культури.

Отримавши у 1967 році диплом вчителя історії, української мови та літератури молодий спеціаліст із дружиною переїжджає до м. Хмельницького, де йому запропоновано посаду старшого наукового працівника і завідуючого відділу історії дорадянського часу обласного краєзнавчого музею, в яких був організатором археологічних експедицій з вивчення і охорони старожитностей літописної Болохівської землі. Працюючи у музеї, Василь Іванович паралельно стає керівником слов'яно-руської археологічної експедиції обласного музею та Хмельницької обласної екскурсійно-туристичної станції (1970-1975 рр.) [1, с. 2].

З 1968 р. Василь Іванович активно проводить обстеження об'єктів та пам'яток археології у Білогірському, Городоцькому, Деражнянському, Красилівському, Ізяславському, Летичівському, Полонському, Старокостянтинівському, Старосинявському, Хмельницькому районах. У період з 1968-1986 рр. він виявив та обстежив 32 пам'ятки археології (городища, поселення, кургани). За результатами пам'яткоохоронних розвідок складено 48 генпланів та 37 паспортів на об'єкти та пам'ятки археології. Зазначену документацію систематично використовують наукові співробітники відділу охорони пам'яток і нині для складання паспортів нового зразка, під час пам'яткоохоронних розвідок, інвентаризації археологічних об'єктів та перевірки їх технічного стану.

Саме завдяки ініціативі та безпосередній участі Василя Івановича активно проводилася робота по встановленню охоронних знаків на об'єктах та пам'ятках археології у північних та центральних районах Хмельницької області. У Південній частині області цю роботу виконували працівники Кам'янець-Подільського музею-заповідника. Зокрема, металеві таблички замовляли на чавунно-ливарному заводі, що знаходився по колишній вулиці Гагаріна у м. Хмельницькому. Фінансування проекту здійснювало УТОПК у Хмельницькій області при сприянні органів влади на місцях. Всього В.І. Якубовський встановив близько 200 охоронних знаків на пам'ятках археології області.

Так, у 1972 році під його керівництвом проведено розвідку у басейні річки Хомора від с. Ліщани (Із'яславщина) Хмельницької області до м. Баранівка Житомирської області. У 1975 році під його керівництвом здійснено чергову археологічну розвідку в басейні р. Бужок (ліва притока Південного Бугу) від с. Копачівка до смт Меджибіж. У 1977 році експедицією обстежено і досліджено басейн р. Вовк (права притока верхів'я Південного Бугу).

Починаючи з 1968 року В. Якубовський організовує систематичні археологічні дослідження на території болохівського укріпленого центру поблизу с. Городище в Деражнянського району Хмельницької області, які проводилися протягом п'яти років, включаючи 1972-й польовий сезон [2, с. 4]. Із них знаменним виявився сезон 1970 року, коли, окрім іншого, відкрито унікальний речовий скарб у кількості 206 предметів. Він демонструє комплекс срібних, позолочених і золотих прикрас XII–XIII століть, який належав феодальній родині із династії чернігівських Ольговичів [3, с. 627-629].

На початку 1980 років, згідно з урядовим рішенням, скарб із Хмельницького передають у Київ, де він тривалий час прикрашав експозицію Державного музею історичних цінностей України. Відтак, окремою пересувною виставкою експонувався для вчених 5-го Міжнародного конгресу слов'янської археології, у складі виставок Міністерства культури СРСР побував у Канаді, Італії, Японії, аж поки його не повернули у фонди Хмельницького краєзнавчого музею.

Знахідка такого скарбу надзвичайно рідкісне наукове відкриття. На той час це був чи не єдиний і найбільший скарб минулого художнього ремесла в колишньому радянському союзі [4, с. 3]. Про це свідчать тогочасні повідомлення, розміщені на сторінках престижного науково-популярного журналу «Україна» [4, с. 16] на шпальтах газет «Корчагінець» [4, с.3], «Радянське Поділля» [6, с. 6] та інших періодичних виданнях і наукових збірниках. Увагу знахідці приділили дві редакції академічних видавництва, оприлюднивши короткі нариси про нього на сторінках «Українського радянського енциклопедичного словника» (К., 1986) та альбому «Мистецтво Київської Русі» (К., 1989) [7, с. 89].

Аналіз археологічних матеріалів, здобутих на вказаному городищі у 1968-1972 роках, дозволили В.І. Якубовському встановити місцезнаходження руїн, де колись стояло літописне Болохівське м. Божськ. Ці думки він висвітлює у статті «Пошуки мертвого міста», яку оприлюднено в журналі «Жовтень» (Львів, 1972р.) та в рубриках газети «Корчагінець» (1970 р.). У ній наводяться переконливі аргументи, що руїни м. Божськ, у назві якого утримується місцеве ономастичне коріння, знаходяться на р. Згар біля с. Городище, що в Деражнянському районі на Хмельниччині [8, с. 4].

У 1973-1984 та 1989 роках В. Якубовський провів стаціонарні розкопки на території Болохівського м. Городець, руїни якого знаходяться навпроти с. Теліжинці в Старосинявського району Хмельницької області [3, с. 630-631].

На хмельницький період життя В. Якубовського припадає його активна співпраця з газетами «Колос», «Корчагінець», «Радянське Поділля»: («Мисливці за легендами» [9, с. 4], «Скарб Божська» [4, с. 3], «У пасинках» (Шкільний музей Валі Котика у Шепетівці) [10, с. 3], «Шкільний інтернаціонал» [11, с. 3], «Мандрівка у глибину століть» [12, с. 3], «Краєзнавчий факультатив» [13, с. 4], «Долина самотнього ідола» [14, с. 4], «Сяйво далеких зірок» [15, с. 3], «Мовлять розкопки» [16, с. 4]. «Радянське Поділля» (Прибузька Трагедія [17, с. 2], «Сумна історія замка» [18, с. 3], «Богдановецький скарб» [19, с. 2], «Не допустити руйнування пам'яток» [20, с. 4], «Русальна символіка скарбу» [21, с. 4], «Він жив і творив для нас» [22, с. 4], «Чи згорів літопис Лаврентія» [23, с.3], «Болохівщина з погляду археології» [24, с.4], «Коли займався світанок» [25, с. 4], «Намети над Іквою» [26, с. 3], «Дорогою подвигу» [27, с. 4], «Ґрунтовне дослідження» [28, с. 3], «Мирна прописка Гаківниць» [29, с. 4], «Давня образотворча символіка» [30, с. 2], «І оживає історія» [31, с. 6], «Подільська Роксолана» [32, с. 3], «Дослідження археологів» [33, с. 4], «Декабрист з Поділля» [34, с. 8], «Розвідка йде по Бужку» [35, с. 4], «Юні охоронці пам'яток» [36, с 3].

На сторінках цих часописів молодий археолог помістив чимало публікацій, в яких висвітлює окремі цікаві наукові

дослідження, творчі здобутки вчених-подолян та інші краєзнавчі матеріали. Водночас цей був період пов'язаний з аналізом і теоретичним осмисленням матеріалів, здобутих в часи досліджень болохівських поселень.

З 1979 року розпочалася напружена праця зі складання кандидатських іспитів та написання кандидатської дисертації на тему «Давньоруські пам'ятки XII–XIII ст. верхів'їв річок Південного Бугу і Случа», яку він підготував під керівництвом академіка Національної Академії наук України Петра Петровича Толочка, успішно захистивши її 15 травня 1984 року на засіданні спеціалізованої ради Інституту археології НАН України. Вперше в українській історіографії досліджено майже 100 пам'яток XII–XIII ст. на території регіону, відомого під назвою Болохівська земля. Вчений аргументовано довів, що Болохівщина була заселена русинами, матеріальна і духовна культура яких розвивалася у історико-культурному руслі життя давньоруського народу, засудивши і відкинувши антинаукові версії щодо румунського походження болохівського населення.

В.І. Якубовський – вихованець та учень Київської археологічної школи, керівником якої є академік НАНУ України П.П. Толочко.

На початку серпня 1984 року В.І. Якубовський повертається до Кам'янця-Подільського, куди його запросив ректорат місцевого педагогічного інституту запропонувавши вакансію старшого викладача кафедри. Згодом, у зв'язку з реорганізацією кафедри історії СРСР та УРСР, рішенням Вченої ради інституту від 13 жовтня 1990 року Василя Івановича переводять старшим викладачем у складі новоствореної кафедри Історії України. А 28 лютого 1992 року його обрано на посаду доцента цієї кафедри. Через три роки Василеві Івановичу присвоєно вчене звання доцента. З 2005 року його обрано на посаду професора кафедри Історії України.

Етапною у науковій роботі дослідника стала монографія «Скарби Болохівської землі», опублікована в 2001 році у видавництві «Медобори» (ПП – М.І. Мошак). Вдруге доповнено видання цієї монографії у 2003 році [37]. В праці проаналізовано

матеріали, які походять з болохівських поселень, зроблено історичний нарис Болохівської землі, вперше введено в науковий обіг практично всі матеріали речових скарбів (24 комплекси) означеного регіону. До речі, друге видання монографії допущено до участі у конкурсі на кращу книгу нової доби в рамках четвертої Київської міжнародної спеціалізованої виставки-ярмарки «Книжковий сад – 2004» в номінації «На тлі епохи». За підсумками конференції підприємця М.І. Мошака відзначено дипломом, а монографію «Скарби Болохівської землі» впродовж 2004 року експонували на постійно діючій виставці Державного комітету радіо і телебачення України.

У 2012-2016 роках В. І. Якубовський – громадський організатор охорони і збереження пам'яток археології на Кам'янецьчині. З 2006 року – керівник археологічної експедиції, яка досліджує руїни літописного м. Губин Старокостянтинівського району, що на Хмельниччині.

На знімку: В.І. Якубовський (третій зліва) під час археологічних досліджень Губинського городища у 2016 р.

Науковий доробок подільського дослідника складає 9 наукових і науково-методичних книжок, 122 наукових статей і публікацій, 40 науково-популярних нарисів на шпальтах газет, серед них дві індивідуальні монографії, один посібник-практикум, в якому розглядається навчально-методичний матеріал з курсу «Музеєзнавство», опублікований у 2006 році [38] для студентів вищих навчальних закладів. У 2010 році світ побачив підручник з курсу «Музеєзнавство» в умовах входження України в Болонський процес [39], а також колективну монографію «Літописний Губин XII–XIII ст. Болохівська земля» [40], довідник з археології України: Хмельницька, Закарпатська, Чернівецька області [41] та довідник «Археологічна спадщина Хмельницької області» [42].

В.І. Якубовський – до нині невтмний дослідник старожитностей та пам'яткоохоронець історико-культурної спадщини Хмельницької області і України в цілому. Його багаторічний досвід науково-педагогічної діяльності, а також пам'яткоохоронної роботи у галузі археології є безцінним скарбом для теперішніх та майбутніх поколінь істориків, краєзнавців та археологів.

Щасти Вам, учителю!

Список використаних джерел та літератури:

1. Кушнір Б. Покликання. Радянське Поділля. 1974. № 71(12061). 12 квітня.
2. Цьох І. Тасмниця віків розгадана / І. Цьох. Радянське Поділля. 1972. № 149 (11629). 30 липня.
3. Кам'янець-Подільський державний університет в особах. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. Т.2. 928 с.
4. Якубовський В. Скарб Божська. Корчагінець 1970. № 106 (1594). 5 вересня.
5. Ганченко І. Скарби Древнього Божська. Україна. № 38. К., 1973. С. 16-17.
6. Грищук Б. У пошуках скарбу. Радянське Поділля. 1976. № 37. 10 лютого.

7. Асєєв Ю. Мистецтво Київської Русі. К., 1989. 213 с.
8. Якубовський В. Пошуки мертвого міста. Корчагінець. 1970. № 39 (1527). 2 квітня.
9. Якубовський В. Мисливці за легендами. Корчагінець. 1968. № 645. 30 травня.
10. Якубовський В. У пасинках (Шкільний музей Валі Котика у Шепетівці). Корчагінець. 1969. № 51 (1383). 29 квітня.
11. Якубовський В. Шкільний інтернаціонал. Корчагінець. 1973. № 10. 23 січня.
12. Якубовський В. Мандрівка у глибину століть. Корчагінець. 1973. № 57 (2013). 17 травня.
13. Якубовський В. Краєзнавчий факультатив. Корчагінець. 1973. № 57(2169). 7 травня.
14. Якубовський В. Долина самотнього ідола. Корчагінець. 1975. № 85(2355). 19 липня.
15. Якубовський В. Сяйво далеких зірок. Корчагінець. 1975. № 144 (2412). 4 грудня.
16. Якубовський В. Мовлять розкопки. Корчагінець. 1977. № 136 (2964). 15 листопада.
17. Якубовський В. Прибузька трагедія. Радянське Поділля. 1968. № 103 (10556). 28 травня.
18. Якубовський В. Сумна історія замка. Радянське Поділля. 1968. № 3 (10456). 5 січня.
19. Якубовський В. Богдановецький скарб. Радянське Поділля. 1968. № 48 (10501). 10 березня.
20. Якубовський В. Не допустити руйнування пам'яток. Радянське Поділля. 1970. № 39 (11007). 25 лютого.
21. Якубовський В. Русальна символіка скарбу. Радянське Поділля. 1970. № 222 (11190). 11 листопада.
22. Пасовський Л., Якубовський В. Він жив і творив для нас. Радянське Поділля. 1969. № 226 (10937). 16 листопада.
23. Якубовський В. Чи згорів літопис Лаврентія. Радянське Поділля. 1971. № 50 (11273). 13 березня.
24. Якубовський В. Болохівщина з погляду археології. Радянське Поділля. 1972. № 9 (11489). 14 січня.

25. Якубовський В. Коли займався світанок. Радянське Поділля. 1975. № 32 (12279). 14 лютого.
26. Якубовський В. Намети над Іквою. Радянське Поділля. 1973. № 208 (11943). 10 лютого.
27. Якубовський В. Дорогою подвигу. Радянське Поділля. 1973. № 239 (11914). 7 грудня.
28. Якубовський В. Грунтовне дослідження. Радянське Поділля. 1977. № 226 (12983). 15 листопада.
29. Якубовський В. Мирна прописка Гаківниць. Радянське Поділля. 1977. № 49 (12806). 11 березня.
30. Якубовський В. Давня образотворча символіка. Радянське Поділля. 1978. № 114 (13128). 9 червня.
31. Якубовський В. І оживає історія. Радянське Поділля. 1976. № 206 (12707). 17 жовтня.
32. Якубовський В. Подільська Роксолана. Радянське Поділля. 1976. № 131 (12632). 10 лютого.
33. Якубовський В. Дослідження археологів. Радянське Поділля. 1976. № 71 (12572). 7 квітня.
34. Якубовський В. Декабрист з Поділля. Радянське Поділля. 1975. № 244 (12491). 14 грудня.
35. Якубовський В. Розвідка йде по Бужку. Радянське Поділля. 1975. № 111 (12358). 4 червня.
36. Якубовський В. Юні охоронці пам'яток. Радянське Поділля. 1973. – № 121 (11856). 19 червня.
37. Якубовський В. Дороги гурту «Відродження». Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. 72 с.
38. Якубовський В. Скарби Болохівської землі. Кам'янець-Подільський: «МЕДОБОРИ» (ПП Мошак М.І.), 2003. 159 с.
39. Якубовський В. Музеєзнавство. Навчальний посібник-практикум. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2006. 272 с.
40. Якубовський В. Музеєзнавство. Підручник. Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2010. 352 с.
41. Винокур І.С., Журко, В.П. Мегей, В.І. Якубовський В.І. Літописний Губин ХІІ–ХІІІ ст. Болохівська земля. Кам'янець-Подільський – Хмельницький – Старокостянтинів. 2004. 208 с.

42. Винокур І.С., Гуцал, С.І. Пеняк, В.І. Якубовський В.І. Довідник з археології України, Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська області. К.: Наукова думка, 1984. 224 с.
43. Гуцал А.Ф., Якубовський В.І., Михальчишин І.Р. Археологічна спадщина Хмельницької області. Довідник. Чернівці: РВК «Деснянська правда» 2011. 176 с.

Л.А. Сердуніч,
(сmt Стара Синява, Хмельниччина)

КОД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ. НАЦІОНАЛЬНИЙ ОБРАЗ УКРАЇНЦЯ

Анотація. Авторка статті зосереджує увагу на власне українських національних цінностях, на яких витворилась українська нація, які повинні зберегти державність України і які потребують переосмислення й переоцінки вартості.

Ключові слова: українська нація, власне українська культура, народні звичаї, свята, обряди, переосмислення духовних цінностей, код нації.

Зі здобуттям Україною незалежності значно посилилась увага усіх нас до нас самих. Ми вже міркуємо, цікавимось, досліджуємо: які ми, хто ми, звідки походимо, ким були наші пращури? Ми почали пильніше придивлятися до своїх коренів, а заодно – й переоцінювати ті духовні вартості, до яких звикли, які довгі віки нам нав'язували. Виявляється, не всі вони рідні нам. І навіть на 32-му році нашої незалежності про це мало хто знає, а влада не вважає за потрібне знати і впроваджувати їх у життя. Звісно, попередня тоталітарна комуністична система забороняла навіть міркувати на ці теми, бажаючи зробити нас сірими гвинтиками своєї машини. Духовності радянська система навіть не визнавала. Посилилась увага до нас, українців, і з боку інших держав, котрі, як і ми, лише пізнають нас. Яке враження світ складає про нас? Мусимо дбати, аби це враження було позитивним.

Питання духовного розвитку людини – обов'язкова умова виживання будь-якого суспільства. Хтось зауважить: без цього, мовляв, можна прожити. Справді, без хліба (без їжі) людина не може жити. Проте без хліба духовного вона не може жити як людина. Тож вибираймо: чи ми хочемо просто жити, чи хочемо жити як люди, а не лише обмежуватися примітивним життям? Кожен нарід, нація має власні ідеали, які спрямовують розвиток

нації, себто має національні ідеали. Здавалося б, нема потреби доводити, що чи не всі наші теперішні негаразди спричинені лише відсутністю культури й моральності, доброти і краси людських стосунків. А надто (і найбільше) – відсутністю самого уявлення про рідну духовність, яку називають найнеобхіднішою передумовою виховання кожної людини. Адже, як вважає науковиця Галина Сагач, найбільша трагедія народу – це якщо його душа не збагнула власних історичних надбань культури. Тут доречно згадати, що ж таке власні надбання і що називають нацією. Тлумачний словник української мови про це поняття говорить так: «Нація, національність – це конкретно-історична форма спільності людей, об'єднаних єдиною мовою і територією, глибокими внутрішніми економічними зв'язками, певними рисами культури і характеру» [1, с. 384]. А «національний», відповідно, – «той, що виражає характерні особливості якої-небудь нації». Так тлумачить словник [2, с. 384]. Нація може реалізувати себе тільки через власні цінності, себто через націоналізм, які (нація і націоналізм) – по суті, «брати-близнюки».

Отже, національний образ українця. Який він? Поміркуймо разом про особливості, характерні саме українській нації. Для їх з'ясування, а надто для формування й розвитку, необхідна ціла низка передумов. Насамперед усі ми, українці як нація, потребуємо правди про... себе, тобто витравлення і виправлення брехливої, перекрученої історії, яку окупанти нав'язували нам протягом багатьох віків. Приєднання українців, як і білорусів, до Московської імперії було не просто не легітимним, а й примусовим, а тому й не легітимним. До того ж, штучно з'єднані народи, загарбані московинами, так і не стали єдиним народом, позаяк єдиним вони ніколи й не були, а лише стали відгалуженням від старшої, саме української (!), гілки. Тож нам конче необхідно знати правду: мовну, етнічну, історичну – про самих себе, як треба знати її й світові. Натомість же залишаємося наївними невігласами щодо будь-чого, що пов'язане з українським етносом: походження нації, мови, достовірність історичних фактів, звичаїв, обрядів, одвічних українських традицій, символів, топонімів, значення і правопису власних прізвищ, поширення правди про імена (українські за

походженням, які забороняли, а не ті, що нам нав'язали), власну віру, котру з введенням християнства знищували, а з нею знищували все, що звали українським. Тим часом на думку Юрія Шевельова, «кожна народність тримається на вродженому націоналізмі». Тож повинне нарешті бути правдиве висвітлення давньої історії України у ЗМІ, як вітчизняних, так і світових.

Культура – це збереження народної пам'яті і душі. А чию душу, якого народу, і чию пам'ять зберігає в собі й несе нам, сучасним і прийдешнім поколінням, ота, з дозволу сказати, культура, яку маємо досі як результат багатовікових заборон, перекручень, нав'язувань, зомбувань? Що із давньоруського: одвічно українського! – збережене в ній? Себто з чого видно, що ми – українці?

Ми **зодягнені** так само, як англійці, китайці чи французи; розмовляємо, як московини; **прізвища, топоніми** маємо спотворені – змосковщені; **імена** – грецькі, єврейські, італійські, латинські, але не українські; **міркуємо**, як манкурти-перевертні, збоченці, чужинці; **культура** насмикана з усіх-усід; **релігія** – різна, але не рідна; **звірокола** (гороскопи) – теж чужі, нав'язані нам (східні, японські); **поводирі** – чужинці, масони або манкурти... То хто ж ми насправді?..

Чи ж не дивно, що нині так мало в Україні тих, хто ще відчувається українцем? Особливо актуальна проблема власної ідентичності для України, де чимало людей досі ідентифікують себе то з московинським підґрунтям, то з радянським, то, у кращому випадку, з трипільською культурою. Варто, вважаю, прислухатися до думки історика Миколи Костриці, який висловив її у праці «Виховання історичної пам'яті – шлях до національної ідентичності». Він писав: «Московинсько-російська ідеологія, її погляд на нашу історію, на жаль, досі культивується в Україні. І допоки існуватимуть різні й чужі погляди на українську історію, доти в Україні існуватимуть історичні, культурні та мовні конфлікти». Тож ми маємо власну історію і ми повинні писати її самі, без допомоги північного чи західного сусіда. Досить того, що ці два сусіди найбільше втручалися згубно в нашу історію і в наші долі...

І це тоді, коли мову нашу визнано праматір'ю індоєвропейських (читай: аріянських) мов, коли наші предки (орії (арії), анти, укри, скити, білі хорвати...), поширюючи її, з нею дарували іншим народам і свою культуру, народні вірування та обряди. А позаяк маємо-таки власні імена, віру, культуру, звичаї, історію, то мусимо довести, що ми – не вітром занесені, не молодші, як нам намагаються нав'язати московинські історики і деякі доморощені політологи. Довести передусім самі собі! Бо маємо свою історію і культуру, а з нею – власні імена, мову, віру, символи, обряди, звичаї, свята, ментальність, ідеї, котрі, попри безліч перешкод і заборон, таки збереглися «від Сяну до Дону» і далі, де є українство та його сліди.

Однак, на жаль, чуже, те, що 1000 років тому насаджували вогнем і мечем, за віки настільки тісно переплелось з українським, що вже нелегко й відрізнити від рідного. Але ж сучасна людина – «*homo sapiens*», тобто «людина, яка мислить». Тільки людина має здатність мислити, а коли вона перестає це робити, то стає рабом. Насамперед – духовним. А духовне рабство страшніше від фізичного. Ми досі оглядаємось на Москву, «за звичкою» говоримо т. зв. російською або суржилом. Пишу «так званою», бо Московія-Татарія (а саме така її первісна й історична, тобто правильна, назва) навіть не спромоглася на власну назву для своєї держави і мови, а 300 років тому поцупила (вкрала!) її в нас, тим самим привласнивши ще й нашу історію: річки Рось, Росава, держава Русь (Київська, Сурозька, Болохівська, Червона (Галицька), Чорна, Закарпатська...), Русколань, Росава, русичі (руси), руський – це ж наші назви і терени!..

З фізичного рабства ми, здається, вже вийшли, однак духовного ніяк позбутися не можемо. Проте нашим дітям ми повинні дати можливість розібратись у цих питаннях, аби вони могли відрізнити біле від чорного, добре від злого, рідне від чужого. Бо душа ж не терпить порожнечі, а особливо юна душа.

Зростання природного інтересу до всього рідного, переосмислення духовних цінностей можуть і мусять врятувати феномен української культури. І жодні нові історичні колізії не завадять відновленню зв'язків із надбанням наших пращурів.

Традиційна культура давно й відчутно вичерпалась, і лише тому, що нехтувала національною. В Україні досі не вироблено культурної політики держави. Феномен української культури – це далеко не те, до чого звикли, це не інтернаціональна, не «масова культура», котра насмикана з усіх усюд, але не має національного підґрунтя. Це наголос на слові «українська», а отже – національна, історична, народно-автентична, позаяк переважна більшість наших свят, звичаїв та обрядів має давнє, ще язичницьке, себто народне (слово «язик» означало «нарід, «нація»), коріння. Однак де нині наші обряди і звичаї, на яких вирости ми як нація й відбулася держава Україна? Адже український громадянин (поет, актор, освітянин, оратай, просвітянин...) означає не лише країну, в якій він мешкає. Українським повинен бути передусім його дух.

Національний одяг українців ще не органічний, бо досі відокремлений від повсякденного життя. А зустрічають же за одягом!.. Багато наших наймень спотворено. У мовлення українців необхідно повернути не лише слова, які північні окупанти штучно вилучили з метою наближення до «общепанятнава языка», а й вимову, завдяки якій українську було визнано однією з наймилозвучніших серед тисяч мов світу (наголоси; закінчення (чести, любови, радости...)). Про рідну віру на державному рівні навіть не говориться, хоча б із просвітницькою метою!

«Для українців справа просвіти є справою національного відродження», – писав Борис Грінченко [3]. Позаяк усе йде від людської душі. І від непросвітленої та спотвореної, на жаль, теж.

Звісно, одним днем, роком, одною статтею помилок не виправити, чужого не витравити, на рідне не навернути, хоча й ці поступові кроки важливі. Одначе можна-таки. Якщо міркувати. Бо

*сприймають за своє все ложне
лише невігласи, раби.*

*Рабом зробити стільки можна,
що... можна вже і не робить!.. [4, с. 45].*

Тому не даймо нашу душу в полон чужинцям, наповнюймо її рідним змістом, аби не стала вона в чужих руках знову маріонеткою. Як візитівкою будь-якої людини повинна бути людяність, так візитівкою будь-якої країни – її націоналізм, себто

природна, вроджена, особливість того чи іншого народу. Без національної ознаки будь-який нарід і людство взагалі – це лише маса, сіра і безлика. Адже *«криза культури супроводжується духовною кризою»*, переконаний поет Павло Мовчан [5, с. 4].

Нарід, який не переконаний твердо у своїй унікальності і цінності, буде стертий із лиця землі. Расове змішування завжди було найбільшою небезпекою, яка загрожує виживанню. До знищення нації призводить і знищення її національної культури. На цьому наголошував і мислитель XX і XXI століть Девід Лейн: *«Нарід без власної автентичної культури зникне»* [6, с. 2]. Це добре розуміють і наші вороги, тому й так заповзято знищували і досі знищують нашу культуру та її носіїв: патріотів, просвітників.

Думається: як би процвітала наша мова, культура, рідні традиції, народна мораль, якби не численні заборони, утиски, репресії щодо всього українського національного! *«Усе свідоме духовне життя української нації – майже суцільна опозиція, тихий або голосний опір тискові й нівеляції»*, – писала Михайлина Коцюбинська [7, с. 6]. Тож потреба відроджувати національний дух актуальна, як ніколи. Проте без знання наших витоків не збережемо краси народної душі.

Тож відчуймо кожен свою, власну, причетність і відповідальність за цю шляхетну справу. Виховуймо в собі й інших наших співгромадян оте високе почуття націоналізму, пізнаючи нашу правду про нас і поширюючи її.

Мусимо знати, що національні цінності не завжди зрозумілі для інших народів. Проте цьому є пояснення, позаяк почуття націоналізму близьке лише поневоленим народам і не зрозуміле тим, які ніколи не втрачали своєї незалежності. Як, наприклад, народам Московської імперії, котра у своїй колоніальній політиці вела лише загарбницькі війни. Українськими національними вартостями справіку були найшляхетніші чесноти: патріотизм, висока моральність, почуття національної гідності, історична пам'ять, прагнення мати власну державу, прагнення до волі й національної єдності.

Національні цінності, визнаймо, не завжди бувають зрозумілими і для нас самих. Комуно-советська політика

зомбування свідомості націй нав'язала нам думку, що все, що зі словом «національний», те буржуазне, погане, вороже. Це, звісно, зробило свою чорну справу, і тепер у свідомості такої людини-продукта переважають лише матеріальні інтереси. Це людина комунального мислення, котра не сприймає свободи і демократії, бо не знає, як нею користуватися. Наслідки такого багатовікового зомбування – заляканість, агресивність, збайдужіння, безініціативність, а з ними й пристосуванство, безвідповідальність і споживацтво. «Гомо советікус» і досі живе ще у багатьох із нас. Тривале перебування українського народу в національній неволі спричинило колосальні зміни у психіці й поведінці людини, а отже – і в долі народу та держави. Час, коли ми відірвалися від рідних джерел, а точніше – нас відірвали від наших національних джерел, навіки втрачений час для всієї української нації. Слушно писав про це поет Віктор Баранов у вірші «До українців»: Я до себе кажу і до кожного з вас: говори! // Говорімо усі, хоч ми й добре навчилися мовчати...».

Прикро, але слово «духовність» уже теж затаскане модою. Але що ж воно таке, рідна духовність, так до кінця й не з'ясовано. Видно, нині теж не всі хочуть, аби ми знали про неї, тим паче – щоб вивчали і пропагували рідну духовність. Бо вінчати у церкві чи хрестити дітей, але не вчити їх жити за законами рідної народної моралі – це ще не духовність, а лише гоніння за модою. Мудрі слова великого українця Миколи Гоголя, вкладені у вуста його персонажа Тараса Бульби, на жаль, і нині вельми здободенні: *«Переймають чорт знає які бусурменські звичаї; цураються мови своєї; свій зі своїм не хоче говорити; свій свого продає, як продають бездушну тварину на торговому ринку... Але й в останнього падлюки є крихітка руського почуття»*. «Руського», пише Гоголь. Отого «руського», що від слова «Русь» (Україна), що від української природи, від нашої рідної духовності! Маючи політичну незалежність України, ми повинні дбати, аби отримати й економічну незалежність, українське економічне диво: перемогу у національній культурно-духовній революції. А це можливе за повної нашої перемоги у сучасній оборонно-визвольній війні з московинами.

Врятувати нас, нинішніх ще українців, може (і покликана) Українська ідея, котра передбачає відродження самосвідомості, розвиток почуття національної гідності, патріотизму, навіть жертвості в ім'я батьківщини й Вітчизни. До складників Української національної ідеї рідко відносять (а частіше – зовсім не відносять) рідну, українську, духовність. Оту, що на ній ми зросли як нація. Духовність, на якій формувалася наша гуманна мораль, розвивалися і збагачувалися народна вдача, звичаї, обряди, рідні імена. Чи любитиме свою батьківщину і Батьківщину, рідну культуру людина, якій твердили, що ніякої України, української мови, української віри та культури «немає і не може бути»? Чи матиме власну й національну гідність людина, яку постійно принижували і заперечували її окремішнє походження, нав'язуючи тим почуття меншовартості? Чи пожертвує власним життям за ріднокрай і за Вітчизну людина, у якої відібрали її власне ім'я, родовід, спотворили її прізвище і всю історію рідного їй краю і народу?

Пропоновані тези – чергова спроба привернути увагу громадськості до рідної, української національної, культури: наших звичаїв, традицій, свят, обрядів, українських за суттю і духом рідного нам народу, бо творилися у рідній нам стихії. Із поширенням знань про все рідне відновляться (і вже відновлюються!) – й риси національного образу українця. Позаяк саме із цих особливих чеснот нашої ментальності постає й наш національний образ. Звернення до народних джерел, до правдивої історії та рідної нам духовності й культури неодмінно сприятиме розвитку національного усвідомлення та формуванню національного образу українця, котрий не сплутати буде ні з ким. Це й намагання наповнити наші обряди та свята українською суттю, духом рідного нам народу з метою індивідуального й національного самовираження українців і задля відродження наших одвічних обрядів, звичаїв та свят, заради формування справжнього, а не спотвореного патріотизму й національного відродження України.

Вишукуймо кожну можливість і нагоду нагадати, що ми, українці, – дуже давня нація: ми живемо на цих теренах понад

мільйон років! Це підтверджують знайдені стоянки біля с. Королеве (Закарпаття), на Кам'янецьчині та на інших теренах.

Вивчення, впровадження й поширення українських національних цінностей – це наш портрет, і наш захист-оберег, і наш код, код української нації, дотримання якого зробить Україну українською.

Список використаних джерел та літератури:

1. Великий тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо. 2005. 767 с.
2. Великий тлумачний словник української мови. Там само.
3. Слово Просвіти. Всеукраїнський культурологічний тижневик.
4. Сердунич Л., На дні ріки. (Вірш) // *Сердунич Л., «Розвиддень»*. Випуск 3. Київ: Видавництво «Український пріоритет», 2020, 264 с.
5. Мовчан П., Витоки. Книга роздумів. Частина перша. – К.: Вид. центр «Просвіта», 2004.
6. 88 заповідей Девіда Лейна. *За вільну Україну*. – № 1, 14 січня 2010.
7. Жулинський М., Жила з Богом у душі. *Слово Просвіти*. – № 2, 13 – 19 січня 2011.

Л.А. Сердуніч,
(сmt Стара Синява, Хмельниччина)

СТАРА СИНЯВА НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ. ДО ІСТОРІЇ ОЙКОНІМУ

Анотація. Авторка статті зосереджує увагу на значенні й походженні топоніму *Стара Синява*: містечка на *Старосинявищині* (до 2020 року – *Старосинявського*, тепер – *Хмельницького району*) *Хмельницької області*. Користуючись різними джерелами, наводить кілька версій походження назви містечка (нині – *селища*), а також публікує народні версії, зосереджує увагу на статусі поселення

Ключові слова: *ойконім, Стара Синява, синій, Синько, містечко, селище.*

Містечками в Україні та Білорусі називали селища міського типу (*сmt* – як великі села, котрі своєю площею, розбудованістю й іншими ознаками нагадували міста; загальнозживане слово, а не як термін). У наш час селище міського типу – це одиниця адміністративного поділу для поселень, які повинні містити не менше двох тисяч мешканців, серед яких – не менше 60 відсотків становлять робітники та службовці [1; 9 – 10].

Однак нині слово *селище* має багато значень. Великий тлумачний словник української мови подає шість значень, зокрема: 1. Населений пункт у сільській місцевості; село. 2. Населений пункт міського типу, розташований поблизу міста або фабрики чи заводу тощо. 3. Залишки стародавнього неукріпленого поселення (археол.). 4. Поселення із застарілою назвою статусу (заст.). 5. Місце, де колись було село (рідковживане). 6. Місце розташування кочівників, будівельних загонів, розвідувальних партій і таке інше, один із різновидів села, напр.: селище атомників, селище космонавтів, селище геологів... [2; 584]. Втім, інший сучасний словник подає лише два значення слова *селище*: перше у значенні «поселок; (населений пункт не городского типа) селение»; і «археол. селище» [3].

Слово селище іноді вживають із наголошенням на другому складі: *сєліще*. Таке наголошування доцільне у випадку, коли мається на увазі п'яте значення, себто коли йдеться про місце, де колись було село (для переконливості – приклади подібних слів: городіще, попеліще, торфіще). Слово *сєліще* (з наголошеним суфіксом) – рідковживане. Багатозначність слова *сєліще* обумовлена часом та обставинами, породженими ним. Первісно ж слово *сєліще* мало одне значення.

Село, за дослідженням мовознавиці Алли Коваль, – неукріплене поселення. Як назва поселення, село з часом змінювало своє значення. До монголо-татарської навали так називали селянські й феодальні населені пункти. У 17 – 18 столітті селом називали поселення з поміщицькою садибою. У 19 столітті в Україні *село* – це будь-яке велике хліборобське поселення, не залежно від наявності чи відсутності в ньому церкви або поміщицького маєтку. Ще одна версія: «село» – дуже давнє праукраїнське слово, означало «поле», за звучанням збігалось з іншим словом: «се(д)ло зі значенням «осісти, поселитися». Від слова *село* утворене *селяни*: люди, які живуть у селі і мають справу з полем, займаються обробітком землі [4; с. 8].

Зазвичай (і це природний шлях) будь-яке поселення розвивається по висхідній: до вищого рівня. Розростаючись, воно набуває від меншого статусу до вищого. Тож очевидно, що містечко (тепер – селище) Стара Синява Хмельницької області народилося, як і будь-який населений пункт, із села, невеличкого поселення.

Розвиток же сучасної Старої Синяви, на жаль, іде по низхідній, позаяк ще на початку XX віку воно було містечком, нині ж усе ще має статус селища, незважаючи на те, що мешкає тут близько п'ятих тисяч мешканців (із переселенцями через війну). Відновити статус-кво (статус містечка) може лишень покращення інфраструктури, а відтак – і соціального та культурного рівня життя людей. Тож нині у селищі є над чим працювати і владі, і прогресивним та прагматичним людям, і всій громадськості.

Зважаючи на те, що ця назва (і *Синява* загалом, і *Стара Синява* зокрема) ще не була, наскільки мені відомо, предметом спеціального розгляду, спробую її дослідити, розуміючи, що

дослідження аматорське. Проте хочеться сподіватися, що науковець-ономаст не проігнорує ним або, принаймні, не осудить, а можливо, ці скромні роздуми наштовхнуть когось і на подальші дослідження.

Селище Стара Синява має оригінальну історію, зокрема топонім Синява і Нова Синявка (село, яке знаходиться недалеко від Ст. Синяви). Походження двох подібних, а насправді первісно однакових назв пояснюється тим, що, як твердять перекази, після чергового татарського набігу люди переселилися вище за течією річки Іква, відноги (притоки) Бога (нині – Південного Бугу), на нове місце, назвавши його теж Синявою (сучасна Стара Синява). Через деякий час частина втікачів повернулася на старе місце, на пд. схід, відбудувала там село і назвала його Новою Синявкою [5; с. 198]. Це вже був інший час, інші люди, для яких Синява стала старим місцем переселення їхніх батьків і дідів. Тож коли з'явилася Нова Синявка, то Синяву почали називати Старою.

Ще одна версія походження ойконіму Синява – від слова *синій*, позаяк слово *с́инява* означає синій колір чого-небудь. І справді, якщо дивитися на Синяву з довколишніх сіл, можна бачити над селищем небо синішого кольору, ніж в інших його частинах. В українській мові існує слово *синява* з наголосом на першому складі, яке має значення «синій простір, синя поверхня, ясне синє небо, серпанок» [6; с. 591]. Ймовірно, ця ознака місцевості і вплинула на виникнення топоніму.

Це – щодо кореня ойконіму. Тепер про суфікс. Поселення з подібною назвою (на *-ва*, *-ява*) в Україні існують, хоча й у невеликій кількості. Крім Старої Синяви, Нової Синявки, Пиляви та Пилявки на Старосинявщині, це м. Тилява, м. Полтава. Є село С́инява на Київщині. Є ще кілька подібних ойконімів: Любидва (Київщина), р. Моства (Житомирщина), р. Іква (Ікава), гідронім Мутва (Польща), яких об'єднує спільний формант: *-ва*. Можливо, це спостереження ґрунтується на нерівномірній джерельній поінформованості, однак можемо робити висновок про поширення ойконімів на *-ва* у різних частинах України. Крім того, існують їх паралелі й на інших теренах. Подібні лексеми засвідчені в сусідніх мовах, зокрема, у польській. Тож ризикну зробити ще один висновок: про генезу

(походження, виникнення, становлення) топоніму на -ва (-ява) на т. зв. слов'янській (орійській) основі. Очевидно, їх творили і принесли до нас поляки, які довгий час жили на українських теренах, вважаючи їх за свої. А втім, польська мова виросла на нашій: давньоукраїнській, адже сучасна Польща – це терени давньої Русі-України. Отже, подібні слова можуть бути цілком українські за походженням. Піддати сказане сумніву спонукає лише топонім *Москва* і загальні назви *москва* (плем'я), *моква* (мокротеча, сирість, «гнила вода»). Всі вони, ймовірно, мають віддієслівне походження: синява – там, де *синьо*, *синіє*; р. Митва – від слова *мити*, *моква* – від слова *мокро*, *мокріти* тощо.

Водночас поширення ойконіму на -ва в різних краях України навертає на думку, що вони зазнали впливу народної ономастики і творення таких власних назв. На той час він (вплив) був великим, бо процес виникнення ойконімів відбувався переважно природним шляхом, без застосування адміністративного втручання [7; с. 232]. Пропонована версія – одна з багатьох гіпотетичних.

Поселення Синява виникло на початку 14 сторіччя. 1543 року, після знищення татарами поселення, король Сигізмунд I Старий надав право белзькому воєводі Миколаєві Сенявському закласти на синявському полі місто і зберегти при цьому первісну назву [8].

Тож у добу феодалізму, принаймні у 16 ст., Синява вже існувала і, ймовірно, вже мала «свого» власника з Польщі, позаяк саме у 2-ій половині 16 віку, з прилученням України до Польщі, почалася колонізація України і запровадження феодального ладу. Тож поляки ринули на українські землі, сподіваючись на збагачення завдяки родючим землям і дешевій робочій силі селян-кріпаків. Коли польський воєвода Микола Сенявський одержав старосинявські землі від короля Польщі. На той час це було вже поселення, яке, ймовірно, мало назву. Тож на місці поселення воєвода Сенявський утворив свою власну резиденцію [9; с. 198]. Його прізвище – не від нашого топоніму, а від польського містечка Сенява, адже прийшов до нас уже з прізвищем: Сенявський. Тим паче, що, на думку Л. Л. Гумецької, «суфікс -ськ- (-цьк-) в період

XIV – XV ст. в основному вже сформувався як відтопонімічний формант. Прикметники на *-ськ-ий* (*-цьк-ий*) мали вже виключно відносне значення, вказуючи переважно на зв'язок із певною місцевістю [10; с. 298]. Л. Гумецька зазначає, що у вказаний період відносно-присвійні прикметники із суфіксом *-ськ-* були цілком субстантивовані і що у пам'ятках актової мови 14 – 15 століть *«немає прикладів на творення місцевих назв за допомогою суфікса -ськ- (-цьк-) від власних назв осіб»* [11; с. 59].

Персоназва поселення не збереглася, хоча цілком можливо, що вона була, і була співзвучна із нинішньою, а можливо, така сама: Синява. Одначе її легко вивести й у наш час, позаяк із довколишніх сіл добре видно сіняву над селищем. У корені проглядається і ще одне *синь-*: давньоруське ім'я *Синь* (Синько, Синко), яке в документах писали як Синечъ. Ключовий же корінь – *синь*, *синій*, *синява* [12; с. 244].

У середині 16 століття наша Синява вже була містечком і отримала магдебурзьке право, тож як поселення з'явилася щонайменше понад 100 років до того. Магдебурзьке право – це комплекс законів міського самоврядування. В Україні це право діяло майже три століття: з кінця 15-го по 1834 рік. Мешканців міста звільняли від безпосереднього впливу феодалів: воєвод і намісників, яких призначали литовські князі й польські королі, а пізніше їх сюди направляли московинські царі. Завдяки Магдебурзькому праву купці, міщани, ремісники могли вільно обирати зі свого оточення представників до міського органу самоврядування: магістрату, яким керував війт (мер). Після зруйнування Катериною II Запорізької Січі обмежень зазнали і старовинні магдебурзькі привілеї [13; с. 9].

Синява зазнавала кількох великих татарських набігів. Наприклад, 1667 року Стара Синява дуже постраждала від спустошливого нападу кримських татар. «Поблизу Синяви Старої і Нової села всі пусті, а в самій Старій Синяві хат було 60», – писав очевидець [14; с. 13].

Запропоновані роздуми – це лише спроба альтернативного пояснення етимології ойконіму Стара Синява. Не претендуючи на вичерпність, сподіваюся, що ця стаття лише сприятиме дальшим

дослідженням. Адже власні географічні назви, як своєрідні пам'ятки, становлять неабиякий інтерес, зберігаючи у собі «унікальну інформацію про діяльність носіїв національної мови в історико-географічному середовищі» [15; с. 3].

Праця історика Юхима Сіцинського *«Приходы и церкви Подольской губернии»*, хоч її й формували служителі церкви, має інші важливі факти про Стару Синяву, тому служила як довідкове видання. Уривок із цього видання про містечко Стара Синява подаю дослівно:

«СИНЯВА-СТАРАЯ местечко названное в отличие от Новой Синявы, расположенное в 10 верств на восток от местечка Пилявы, по обоим берегам речки Иквы или Икавы, которая разливается здесь прудом. Левобережная часть, заключающая в себе самое местечко, раскинулась на равнине и в разных частях своих носит разные названия.

«Лесогоры» (Лисогора) – занимающая более возвышенную местность «Казенная – Юридинка» – заселенная бывшими крепосными Синявского костела, и «Завалья» – лежащая за каналом соединяющая воды Иквы с впадающим здесь в нее ручей и образующим таким образом остров. Правобережная часть Синявы, как лежащая за прудом, называется «Заставьем», она занимает более возвышенную местность. Отсутствие болот и чистота пруда с песчаным дном делают местность здоровую. Почва – черноземная, в некоторых местах суглинистая. Населения всех вероисповеданий в настоящее время 7051 р. обоюго пола. В местечке есть три церкви, 1 костел, 1 каплица синагога, несколько еврейских молитвенных домов, сахарный завод, несколько водяных мельниц, аптека, станова квартира, волостное правление, министерское однокласное народное училище; базарных дней в году бывает 12. Основание Старой Синявы приписывается польскому воеводе Николаю Сенявскому; она упоминается уже в документах XVI в.; в 1543 г. получила магдебургское право в числе других местечек и городов Подолии («Подолия» изд. Батюшкова, стр. 720). Скоро Старая Синява была разрушена татарами так, что в 1558 г. понадобились вновь некоторые льготы поселенцам, чтобы возобновить местечко, но с началом казацких войн Хмельницкого

оно, как входившее в район военных операций, опять было разорено. В 1640 г. здесь построен был р.-католический костел. Во времена покорения западной Подолии турками 1672 г. последние содержали в Старой Синяве свой гарнизон (ст. «Подолія» ст. 139). От Синявских это имение в качестве приданого досталось князьям Чарторийским, а в начале XIX века куплено княгиней Анной Евстафиевной Радзивали, которая на свои средства выстроила здесь в 1841 г. новый каменный костел во имя святого Иоанна и другие каменные церкви. После ее смерти Старая Синява досталась ее наследникам, а у них куплена графом Казимиром Стадницким. Этот помещик стал во главе товарищества, которое построило здесь в 1876 г. свеклосахарный завод; но дела завода пошли так неудачно, что он был продан и достался Одесскому капиталисту Родоконаки. Процветание завода началось только с 1897 г., когда он куплен был бывшим директором завода Алесандром Кумбари и помещиком Тржецяком. В настоящее время м.Старая Синява разделяется на два православных прихода: Николаевский и Соборо-Богородицкий» [16; с. 677 – 679]. Щодо цієї інформації, то автори книги посилаються на «Подолія», видання Батюшкова, 19.

Як бачимо, не все так однозначно. Й нерідко буває, одному джерелу вірити не доводиться. Тому й ойконім Стара Синява (Хмельницька область) потребує дальших досліджень. Тож справу остаточного витлумачення назви залишаю фахівцям: науковцям.

Список використаних джерел та літератури:

1. Коваль А., Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України. К.: Либідь. 2001.
2. Великий тлумачний словник української мови. Упоряд. Т. В. Ковальова. Харків: Фоліо, 2005. 768 с.
3. Російсько-український та українсько-російський словник, в одному томі; 500000 слів та словосполучень / Упоряд. та гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2008. 1656 с.
4. Коваль А., Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України. Там само.

5. Коваль А., Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України. Там само.

6. Великий тлумачний словник української мови. Там само.

7. Остап Р., До питання про онімізацію апелятивів при виникненні ойконімів у XVI – XVII ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: Мовознавство. Тернопіль: ТНПУ, 2007.

8. Стара Синява. *Вікіпедія*:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%B0_%D0%A1%D0%B8%D0%BD%D1%8F%D0%B2%D0%B0

9. Коваль А., Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України. Там само.

10. Гумецька Л., Нарис словотворчої системи української актової мови XIV – XV ст. – К.: Вид.-во АН України, 1958.

11. Гумецька Л., Нарис словотворчої системи української актової мови XIV – XV ст. Там само.

12. Коваль А., Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України. Там само.

13. Дегтярьов М., В часи Магдебурзького права. *Слово Просвіти*. Ч. 2. 15 – 21 січня 2009.

14. Баранович О., Нариси магнатського господарства на півдні Волині у XVIII ст. – К., 1926.

15. Чеховський І., Мікротопонімія Чернівецької області в історичному аспекті (утворення на базі народної географічної термінології). *Автореферат* дис. канд. іст. наук. Чернівці, 1996.

16. Сіцинський Ю., Приходи и церкви Подольской губернии.

В.В. Стасюк,
доктор психологічних наук, професор
(м. Київ)
В.Г. Дикун,
старший викладач
(м. Київ)

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ. “П’ЯТА КОЛОНА” В УКРАЇНІ НАПЕРЕДОДНІ Й В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ

Наявний майже тисячолітній конфронтаційний спадок в українсько-російських відносинах підказує, що в умовах гібридної війни сильніші позиції в тієї сторони, яка здатна нав’язати суспільству власне тлумачення історії, тобто змінити ключові акценти в історичній пам’яті й базованій на ній національній пам’яті, а також проектувати власні трактування в інформаційний простір супротивника.

Протягом чверті століття Кремль із різною інтенсивністю роздмухував “російське питання” в незалежній Україні, але оскільки ніхто не утискав російськомовних громадян у реальному житті, В. Путін відважився на війну, де так званим співвітчизникам відводилася спеціальна роль. Ідеться про формування “п’ятої колони” на території держави – жертви неспровокованої збройної агресії.

За визначенням відомого вітчизняного політика й одного з найавторитетніших ветеранів українського нафтогазовидобування І. Діяка, “п’ята колона” – це люди, чиї дії викликають тривогу у країні, а їхні зв’язки із закордоном залишаються таємницею для широкого загалу, тобто диверсанти, саботажники, загалом – внутрішні вороги. “П’ята колона” стала назвою ворожої агентури або суспільних рухів, що шляхом підривних дій зсередини своєї країни допомагають ворожим зовнішнім силам.

На думку співробітника Нідерландського державного інституту військової документації в Амстердамі Л. де Йонга, “п’ята колона” може бути задіяна ворогом безпосередньо під час агресії (“воєнна п’ята колона”) або використовуватися ним безперервно (“політична п’ята колона”).

Вважається, що термін “п’ята колона” вперше використав іспанський генерал Е. Мола, який 1 чи 2 жовтня 1936 р. у своєму виступі на радіо, змалювавши картину бойових дій чотирьох колон націоналістів, що наступали на Мадрид, заявив, ніби у вирішальний момент наступу на урядовий центр підтримає п’ята колона повстанців, яка вже знаходиться у місті.

“П’ята колона” сіяла паніку, займалася саботажем, шпигунством і диверсіями. А з початком Другої світової війни, “п’ятою колоною” стали називати нацистську агентуру в різних європейських країнах, що допомагала дестабілізації й захопленню їхніми військами гітлерівської Німеччини.

Безперечно, В. Путін виявився добрим учнем “великих” диктаторів у створенні й використанні “п’ятої колони” для розпалювання гібридної агресії, вдало поєднуючи і російськомовну громаду “співвітчизників” (як за етнічним походженням, так і зрусифікованих внаслідок кількавікової імперської національної політики), і фінансовані з Москви політичні проекти. Російський лідер розглядає досягнення розколу свого головного геополітичного ворога – Заходу й насамперед найближчої до РФ його частини – Європейського Союзу як одне з головних геополітичних завдань. З цією метою організовуються потужні сили всередині ЄС, що намагаються підготувати ґрунт для дезінтеграції останнього, а також підживлюється кремлівське фінансування ультраправих організацій і лівих маргіналів у країнах “Старої” й “Нової” Європи.

Саме праві радикали й неонацисти стали більш перспективним матеріалом для кремлівського правителя, ніж дискредитовані й безнадійно послаблені “старі” ліві. По-перше, як націоналісти вони виступають безкомпромісними ворогами інтеграційних процесів у Європі. По-друге, вплив правих сил у ЄС безперервно посилюється внаслідок неконтрольованого потоку біженців з Африки й Близького Сходу та відповідного наростання

націоналістичних настроїв в Австрії, Франції, ФРН та інших державах. Нарешті, праві радикали добре організовані, рішучі й здатні на силові дії в потрібний час.

Не випадково саме праворадикальні сили відверто підтримали гібридну війну В. Путіна проти України на тлі загального засудження руйнації світового порядку Росією. Антиукраїнські й проросійські заяви в квітні 2014 р. робила лідерка Національного фронту Франції – М. Ле Пен: федералізація України, відповідний “референдум” у її східних областях і безглуздість європейських санкцій проти путінського режиму. За посередництва члена Європарламенту Ж.-Л. Шафхаузера “Національний фронт” тоді отримав позику від 9 до 10 млн. євро від нещодавно прикритого Першого російсько-чеського банку, що належить російським силовим структурам. Повідомляється, що сам Шафхаузер отримав 140 тис. дол. США як гонорар за посередництво в цій оборудці. В отриманні фінансової допомоги від Росії підозрюють і право-радикальну партію “Альтернатива для Німеччини”. Це, однак, можуть бути справи, які лише випадково набули розголосу. Ні офіційна Москва, ні її партнери з числа європейських ультраправих не схильні повідомляти громадськості про делікатні аспекти своєї співпраці.

У своїй любові до В. Путіна розписуються й діячі Націонал-демократичної партії Німеччини, що вважається (і не без підстав) ідейно-політичною спадкоємицею гітлерівської Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини. “Доки Захід все більше заплутується в мережах сіоністських чаклунів, Путін безстрашно веде Росію до нової сили, волі і незалежності. Про таких політичних героїв німецький народ може сьогодні тільки мріяти”, – повідомлялося на офіційному сайті відділення цієї партії в землі Саксонія-Ангальт. Серед друзів В. Путіна й ультранаціоналістична болгарська партія “Атака”, що домагається визнання православ’я офіційною релігією держави, виходу її з НАТО і zarazом депортації з країни циган і турків. У цій же компанії – грецька “Золота зоря”, що вихваляє Третій рейх і режим правого диктатора І. Метаксаса (1936–1941 рр.). З портретами В. Путіна бродять Римом члени неонацистського руху “Національний фронт”, засновник якого А.

Тільгер потрапив до в'язниці за спробу відтворення нацистської партії. Можна перерахувати й чимало інших, у тому числі зовсім карликових груп і угруповань, які об'єднують під неонацистськими гаслами крайніх націоналістів, антисемітів, гомофобів, борців з міграцією, євроскептиків та інших маргіналів, що побачили в путінській Росії свій ідеал суспільного устрою. Багато в чому ідеологічно це ті ж самі групи, які й у Росії становлять ядро прихильників путінського режиму.

Москва, своєю чергою, використовує європейських ультраправих для пропагандистського забезпечення своєї зовнішньої політики, зокрема, ведення гібридної війни проти України. З їхніх представників формувалися, наприклад, групи міжнародних спостерігачів, покликаних підтвердити законність кримського “референдуму” і “виборів” у тих районах Донбасу й Луганщини, що перебувають під контролем проросійських бойовиків. Лідери ультраправих постійно виступають у передачах та інших підконтрольних владі російських ЗМІ, створюючи ілюзію підтримки В. Путіна європейською громадською думкою і отримуючи непогані гонорари. “Холодний розум” і “полум'яне серце” колишнього чекіста В. Путіна явно схиляються до політичної спадщини Гітлера й практики правих радикалів.

Але водночас російський правитель готовий використати будь-кого, хто може знадобитися в боротьбі за його геополітичні інтереси. Останнім часом з огляду на зростання боєздатності Збройних Сил України В. Путін звернув увагу на так званий український пацифістський рух, що пропагує необхідність примирення й нормалізації відносин між Україною й Росією, а відповідальність за війну покладає чи то на вітчизняних “олігархів”, чи на київську “хунту”, після усунення якої від влади всі проблеми нібито автоматично будуть вирішені. В цьому контексті можна розглядати й заяви народного депутата України VIII скликання Н. Савченко після її звільнення 25 травня 2016 р. з російського полону, щодо нагальної потреби “прямого діалогу” з Донбасом, безумовного проведення на окупованих територіях виборів, позиціонування сепаратистських лідерів “як народних депутатів від ДНР і ЛНР” й готовності з ними “говорити”, поступового зняття

санкцій з Росії, спільних ідеалів і цінностей Євромайдану й “анти майдану”, бездіяльності Президента України та ін.

Для росіян “п’ята колона” – передусім “ворожа рука Заходу”, тому для пояснення причин нинішніх проблем в економіці й напруженості в суспільстві у путінській Росії стверджують, що в їхній країні діє “п’ята колона” США. Поширене й ототожнення з “п’ятою колоною” вкрай нечисленних російських прихильників українського Майдану. Московський філолог К. Шабаліна додала до учасників “п’ятої колони” в Росії ще терористів і бізнесменів, які активно співпрацюють із західними партнерами.

Зрозуміло, що для України окреслення параметрів “п’ятої колони” істотно відрізняється від вищенаведених. Іще задовго до початку гібридної збройної агресії Росії проти України І. Діак визначив два соціальних типи учасників “п’ятої колони”: по-перше представники етнічних діаспор/меншин, які працюють, так би мовити, на свою історичну батьківщину; по-друге, ренегати – елементарні зрадники вітчизни, які з різних мотивів переходять на службу до ворога. Експерт також описав 9 складових “п’ятої колони” – операційних суб’єктів, що працюють на користь Росії в Україні: бюрократична, комерційна, етнополітична, слов’янська, колишня партійна номенклатура, комуністична, церковно-політична, іноземна військова присутність у Криму, ренегатська.

Підбиваючи підсумки російської воєнної агресії проти України, вітчизняний соціолог І. Руценко концептуалізував феномен “п’ятої колони” в контексті путінської тактики гібридної війни. Його позиція звелася до трьох тез: не слід плутати “п’яту колону” з “хиткими соціальними сегментами”, тому що в протилежному разі ми мали б констатувати: в Україні чи не половина дорослого населення є “п’ятою колоною”, хоча це не зовсім так; “п’ята колона” не виникає стихійно, вона є соціальним продуктом ворожої держави-агресора й створюється під майбутню гібридну війну; в Україні “п’ята колона” нагадує тривимірну мережу агентів двох типів: 1) корпоративні суб’єкти (громадські організації й партії, що використовуються, або спеціально створюються під цей проект); 2) фізичні персоналії, тобто окремі політики й бізнесмени, так звані активісти й заангажовані особи, що

свідомо працюють на іншу державу, маючи за це фінансову й моральну підтримку із-за кордону.

Звичайно, “хиткі соціальні сегменти” виступають базою, з якої за чинним проектом ворога можна (й належить) сформувати “п’яту колону” для використання як у мирний, так і у воєнний час. Коли ж агресор переходить до активних наступальних дій, “п’ята колона” стає основою “м’якої сили”, що здатна відкрити “браму фортеці” для атаки головних ворожих сил. Для російських можновладців не існувало великих проблем щодо вибору “хитких соціальних сегментів”, оскільки з перших годин існування незалежної України в Росії не бракувало охочих “повернути втікачку”. А підтримка проросійських елементів в Україні видавалася найраціональнішим шляхом для її чергового поневолення.

За мирного часу “п’ята колона” мала стати путами на руках і ногах України, коли та мала намір йти шляхом європейської і євроатлантичної інтеграції, “зіскочити” з російської газової голки, стати на шлях здійснення демократичних реформ на ниві державного будівництва та ін. Розширене ж фінансування спеціального проекту створення в Україні “п’ятої колонії”, очевидно, почалося з того моменту, коли В. Путін ухвалив стратегічне рішення готуватися до гібридної війни й анексії українських територій.

Звичайно, члени авторського колективу не володіють закритою інформацією щодо періодів і масштабів підготовки Росії до агресії проти України. Але не викликає сумніву, зокрема, той факт, що куратором російськомовних спільнот щодо їхнього втягування в антидержавну діяльність на пострадянських теренах виступав Інститут діаспори й інтеграції (Інститут країн СНД), засновником і керівником якого є член Громадської палати РФ і депутат Державної Думи К. Затулін. Безперечно, ця інституція й створювалася в квітні 1996 р. з філіями в Білорусі, Вірменії, Киргизстані та Україні (в Криму та в Києві) під проект “п’ятої колонії” в колишніх “братніх республіках”.

Затулін К. і його “команда” здійснювали велику за обсягом організаційну роботу безпосередньо в нашій державі з різними

суб'єктами проросійських активістів, започаткувавши відповідні рухи й партії, приміром “Союз православних громадян України”, Народний фронт “Севастополь-Крим-Росія” й “Російський рух Севастополя”. Отже, йшлося про безпосередню підготовку до силової анексії Криму. Не випадково К. Затуліна неодноразово проголошували персоною нон грата й вислали з України. Служба безпеки України звинуватила цю організацію в антиукраїнській діяльності, дестабілізації внутрішнього життя держави, в підтримці сепаратизму та запереченні Голодомору. СБУ також звернулася в жовтні 2008 р. до Міністерства юстиції з вимогою припинити діяльність інституту в Україні, але марно.

Іншим знаним фігурантом, що взяв на себе “тягар” створення “п'ятої колонії” в Україні, став мер Москви (у 1992–2010 рр.) Ю. Лужков. Саме йому належить провідна роль, приміром, в організації сепаратистського з'їзду в Северодонецьку Луганської області 28 листопада 2004 р., тобто в розпал Помаранчевої революції. Напередодні з'їзду й у ході його роботи пролунало кілька заяв провідних діячів Партії регіонів (Б. Колеснікова, Є. Кушнарьова, В. Тихонова та ін.) щодо федералізації держави, наміру створити “Південно-Східну автономію”, відокремити від України південно-східні області, а Ю. Лужкову було запропоновано очолити проект “Новоросія”.

Після фіаско на південному сході України Ю. Лужков зосередився на Севастополі – головний осередок консолідації “п'ятої колонії” в державі. Там він мав чималий успіх завдяки фінансуванню проектів розвитку інфраструктури міста й наочній демонстрації гасел: “Росія вас пам'ятає, Росія вас не забуде, Росія вас прийме у свої обійми”.

Варто згадати й різнопланову підривну діяльність зі створення в Україні “п'ятої колонії” голови партії “Родина” і Конгресу російських громад – відвертого нациста Д. Rogozina. Майбутній заступник голови уряду РФ (відповідальний за ВПК) навіть на батьківщині піддавався жорсткій критиці за використання ксенофобських передвиборних рекламних роликів своєї партії. Федерація єврейських громад Росії звинуватила партію “Родина” в поширенні фашизму в суспільстві, а мер Москви Ю. Лужков назвав

її чорносотенною. В Україні “Родина” мала найбільшу підтримку в Одесі, де її очолив відомий місцевий мафіозі “Марадона” – народний депутат VII скликання І. Марков. Після втечі до Москви після перемоги Революції гідності, в серпні 2015 р., він разом з іншими колишніми високопосадовцями України часів президентства В. Януковича заснував “Комітет порятунку України”, що наполягає на припиненні боротьби з російською збройною агресією, відмові від курсу на євроатлантичну інтеграцію й федералізації України.

Вагому роль у формуванні “п’ятої колонії” в Україні відіграли й ідеологи “Русской весни” та “Русского мира”: від патріарха РПЦ Кіріла до віце-спікера Державної Думи РФ В. Жириновського, від засновника “неоєвразійства” О. Дугіна до радника Президента РФ з питань регіональної економічної інтеграції С. Глазьева. В кожного з цих діячів були й власні важелі впливів, аудиторії й адепти в Україні, але їхня діяльність водночас активно підкріплювалася державним фінансуванням чи для здійснення заходів використовувалися кошти релігійних і громадських структур. Проте реальним куратором створення в Україні “п’ятої колонії”, зрештою, став уже згаданий помічник Президента РФ В. Сурков.

Основний тягар розгортання “п’ятої колонії” в Україні лежав на плечах невідомих (чи маловідомих) старших офіцерів ФСБ і ГРУ, різних зв’язкових і посильних, кураторів і аналітиків, які виконували велику чорнову роботу, відпрацьовували схеми перекидання коштів, проводили кадрову селекцію і складали бази даних, а також здійснювали контррозвідувальні функції. Почувалися вони в Україні доволі комфортно, майже не ховалися, оскільки корумповані вітчизняні уряди не зважали на діяльність всередині держави мережі інсайдерів.

А з перемогою на президентських виборах у січні-лютому 2010 р. В. Януковича вже ніщо не могло зашкодити ефективній роботі російського центру спецоперацій. За чотири роки правління ставленика Кремля відбулося неймовірне: на чільні посади в міністерствах і відомствах України, в тому числі силових, призначалися прямі агенти Москви. Чого було варте перебування на

посадах Міністра оборони України адмірала запасу М. Єжеля (в серпні 2014 р. Генеральною прокуратурою України проти нього було відкрито понад півсотні кримінальних справ за активну участь у знищенні тилового забезпечення армії, а 14 березня 2016 р. Генеральна військова прокуратура України оголосила М. Єжеля, що попросив політичного притулку в Білорусі, в розшук), Д. Саламатіна (громадянина РФ, за час керівництва якого була цілком і без пояснень ліквідована електронна база призовників України та здійснювалися спроби знищення її паперового аналогу) і П. Лебедева (громадянина РФ, що був присутній у Кремлі на зібранні з нагоди Євросприйняття Криму до складу РФ, разом із М. Єжелем оголошений у розшук; наразі мешкає в Криму).

На справжній осередок “п’ятої колони” в Україні перетворилася СБУ, де кандидатури на ключові посади підбирав особисто В. Сурков, а затверджував призначення В. Путін. Тому СБУ не лише не протистояла російській гібридній агресії, а й активно допомагала Кремлю. На зустрічі з громадськістю Львова 16 лютого 2015 р. начальник Управління СБУ у Львівській області генерал-майор В. Андрійчук оприлюднив вражаючі факти: протягом 2013 р. Росія заохотила цінними подарунками 4 тис. працівників СБУ, зокрема голова СБУ О. Якименко у грудні того ж року був нагороджений іменною зброєю й медаллю “За взаємодію з ФСБ”, а начальник контррозвідки СБУ отримав ті ж самі відзнаки й додатково російську медаль “За бойову співпрацю”.

Не дивно, що 23 лютого 2014 р., тобто за півтори доби після втечі В. Януковича з Межигір’я, уповноважений Верховної Ради України з контролю за діяльністю СБУ В. Наливайченко заявив, що керівництво Служби безпеки України самоусунулося від виконання обов’язків і не виходить на зв’язок. “В керівництві Служби безпеки немає голови, немає перших заступників, немає керівників, а на робочому місці єдиний заступник голови СБУ, котрий знаходиться в будівлі СБУ; ...голова СБУ та його заступники відключили телефони, самовільно залишили місце несення військової служби, управління всі від Криму до Донецька і Чернігова залишились без керівництва, без планів захисту ядерних об’єктів в нашій державі,

об'єктів масових зібрань наших громадян, я вже не кажу про дитячі садки, школи та все інше”, – обурювався В. Наливайченко.

Отже, на початок військової агресії РФ в Україні склалася розвинена мережа “п'ятої колони”: складна, неоднорідна й розгалужена. Причому концентрація “п'ятої колони” безпосередньо поєднувалася з путінськими планами гібридної війни й наявністю в окремих регіонах України “хитких соціальних сегментів”. Тому головна ставка Кремля робилася на Автономну Республіку Крим і 8 областей Сходу й Півдня нашої держави: Донецьку, Луганську, Харківську, Одеську, Дніпропетровську, Запорізьку, Херсонську й Миколаївську. Окрема увага агресором надавалася Києву й Севастополю, оскільки в столиці України перебувала верхівка “п'ятої колони”, а із Севастополя можна було починати анексію Криму й материкової Південно-Східної України.

На вищому інституційному рівні “п'яту колону” в Україні представляла Партія регіонів, Компартія України і так звана Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП). Але оскільки це були масові громадсько-політичні організації, з більшістю їхніх членів ніхто окремо не укладав контракт про національно-державну зраду. Тому після початку російської військової агресії десятки тисяч учасників або прихильників цих організацій відхитнулися від “брендів”, що асоціювалися зі зрадою України. Не дивно, що за підсумками виборів до Верховної Ради України 26 жовтня 2014 р. вперше в історії до вищого законодавчого органу не потрапили комуністи. “Регіонами” ж в умовах краху своєї партії сховалися за вивіскою “Опозиційного блоку”, що все-таки здобув майже півтора мільйони голосів і вийшов на 4-те місце за чисельністю парламентської фракції. А УПЦ МП втратила кілька десятків парафій, коли рядові прихожани зрозуміли, що церковні ієрархи їх зрадили й не працюють на користь України.

Позаяк В. Путін розраховував на те, що спричинені війною економічні труднощі, втрата вугільних шахт і відключення світла, подорожчання продуктів харчування і комунальних послуг здійме нову хвилю протестів, до харківської “ходи” активно готувалися московські телевізійники. Однак на заборонену судом акцію

з'явилося лише кілька людей під проводом О. Новикова, відомого участю в сепаратистських мітингах. Оскільки напоготові вже були патріотичні сили, “протестантів” посадили в міліцейські машини й забрали “від гріха подалі”. Пізніше членів організації було затримано СБУ за підозрою в сепаратистській діяльності.

А оскільки у деяких областях України Партію регіонів представляли кримінальні елементи й тіньові ділки, співпраця Росії з ними здійснювалася на зрозумілій мові бізнес-інтересів. Главам міських рад і державних адміністрацій, прокурорам і суддям, керівникам СБУ й міліції робилася протекція щодо афер із російськими контрагентами (всі українські посадовці мали власний бізнес, хоча це й забороняв Закон про державну службу); широко практикувалася контрабанда у великих розмірах, у тому числі операції з нафтою й газом; з відповідними креатурами встановлювалися дружні взаємини, їх запрошували на різні заходи в російських регіонах, нагороджували російськими державними й церковними відзнаками.

У відповідь вдячні й розчулені “теплою” увагою “старшого брата” регіональні керівники старались як уміли, щоб довести свою відданість: віддавали кращі місця (без обмежень) для спорудження церков УПЦ (МП); виділяли з місцевих бюджетів чималі кошти на розвиток російської мови й культури; проводили з чималою помпою різноманітні заходи за програмою “русского мира”; запрошували на місцеві свята російську попсу й московських знаменитостей; привселюдно клялись у “вічній дружбі” з Росією; віддавали російським підрядникам роботи за бюджетні кошти; невтомно боролися з “націоналістами” і “фашистами”.

Так, донбаська місцева еліта, аби утриматися при владі й безперешкодно панувати в регіоні, десятиліттями переконувала земляків у такому: Донбас усіх годує, фактично самотужки створює матеріальні блага в державі, а офіційний Київ не хоче й чути про нагальні потреби шахтарів і донеччан узагалі (насправді ж сумарні дотації з центрального бюджету на підтримку Донецької й Луганської областей щорічно становили близько 35 млрд. грн.); Донбас є оплотом кращих радянських традицій і “порожняк не гонить”, а решта України “продалася” США та ЄС;

Західна Україна, крім того, нічого не виробляє й живе за рахунок Донбасу, а також є вкрай небезпечним регіоном, оскільки “бандерівці” захопили владу в Києві й тільки чекають слушного моменту, щоб зламати “гордий Донбас”, нав’язати “мову”, уніатство, одностатеві шлюби й іншу гидоту; натомість усе позитивне уособлює Росія, її президент і народ; лише там багатство й велич, славетні традиції й справжня гордість і презирство до зловісних “америкосів”.

Значною мірою завдяки цьому значна частина населення Донецької (й Луганської) області виявилася тією “п’ятою колоною”, на яку сперся агресор. Головна ставка в регіоні робилася на “щасливе” приєднання до Росії, що мусить взяти на себе весь тягар вирішення різноманітних проблем: від украї неефективної економіки й депресивних міст до неймовірних за масштабами звалищ сміття біля доріг; від жалюгідних пенсій і безробіття до вуличної злочинності й наркоманів у під’їздах багатоповерхівок.

Отже, необхідно зазначити, що гібридна війна Росії проти України стала можливою значною мірою через внутрішні слабкі сторони української держави, її поголовну корупцію та владу олігархів і злочинних мереж. Протягом усіх років незалежності України державні органи, відповідальні за контроль або моніторинг політичних процесів, органи місцевого врядування, поліція та місцеві політичні партії знаходилися під контролем бізнес-груп і кланів.

Проте, ослаблені державні інституції – це не єдина слабкість, яку використовує Кремль в спробі дестабілізувати та федералізувати Україну. Завдання гібридної війни були б неможливими, якби не деякі українці, згодні просувати російські інтереси – так звана “п’ята колона”.

Список використаних джерел та літератури:

1. «Гібридна війна» Росії проти України : інформаційний вимір : навч. посіб. / Агаєв Н. А., Герасименко М. В., Дикун В. Г., Стасюк В. В. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2020. 186 с.

2. Головченко В. Гібридна війна Росії проти України : історико-політичне дослідження. Київ : Ніка-Центр, 184 с.

3. Діак Іван. П'ята колона в Україні : загроза державності: наук. вид. Київ : ПП “УКРПОЛІГРФСЕРВІС”, 2006. 128 с.

4. Дорошенко М. Неоголошені війни Росії проти України у XX – на початку XXI ст. Причини і наслідки. Київ : Ніка-Центр, 2018. 196 с.

5. Плохтій С. Загублена царство. Історія “Русского мира” з 1470 року до сьогодні. Харків : Фоліо, 2019. 320 с.

6. Шандра Аля, Сілі Роберт. Внутрішня кухня російської гібридної війни проти України. Королівський об'єднаний інститут оборонних досліджень. 2019. 79 с.

В.В. Швайка,
здобувачка вищої освіти
(м. Одеса)

О.Б. Петінова,
доктор філософських наук, професор
(науковий керівник)
(м. Одеса)

ВИСВІТЛЕННЯ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ У ЛІТЕРАТУРІ

В українській історії є безліч епізодів, які варто розглядати через те, що вони були наскрізною демонстрацією знищення українського народу. Голодомор 1932 – 1933 років – це один із центральних періодів зображення геноциду українців, який зберігся не лише в пам'яті наших прадідів, архівній документації, пам'ятках культури, але й у літературі. Письменники дають змогу читачам зазирнути за ширму моторошних подій у літературному вираженні, тому людям, котрі хочуть ознайомитися з історією тих часів, легше сприймати жахіття, обрамлені в поетикальну обгортку.

Тоталітарна влада не могла вічно замовчувати події, які відбувалися в Україні, проблиски правди виривались на волю зі страшної темниці терору та голоду. Здебільшого, правдивими інформативними джерелами були письменники, які знаходились за межами України, та висвітлювали у своїх творах нелюдські картини тодішнього сьогодення, – це і Улас Самчук із твором «Марія», Андрій Малишко «Ревуть зі Сходу крикуни...», Василь Барка «Жовтий князь» та інші письменники діаспори. Не залишались осторонь і ті літератори, які творили всередині держави під час голодомору та після нього: Павло Тичина, Микола Руденко, Василь Симоненко, Микола Латишко та інші.

Усі проблеми, які існували у 30-х роках ХХ століття, переносились на другий план, адже голод затьмарив усе. Першим художнім твором в українській та світовій літературі про велику трагедію століття був роман Уласа Самчука "Марія" (1939),

написаний за кордоном по гарячих слідах страшних подій [1, с. 30]. Головна героїня твору – це справжня українська жінка у якої було складне життя: народження у бідній родині, смерть батьків, втрата дітей, зневажливе ставлення свого чоловіка Корнія, божевілья улюбленої дочки Надії, зрада сина Максима, але найголовнішою трагедією – був голод. Твір має символічну присвяту: « Матерям, що загинули голодною смертю на Україні в роках 1932-1933» [3], а також структуру, він обрамлений відліком днів життя Марії, що криє в собі алегорію довгого каторжного буття головної героїні в полоні божевілья, зрад та смерті.

Марія – це уособлення спаплюженої сталінським режимом України; така ж поневолена, голодна, але незламна, та, яка змогла витримати репресії і геноцид, та, яка є прикладом для нас. Автор лаконічно зобразив усі етапи повільного вбивства владою українського народу, але найпрозорішим актом убивства – було ранішнє збирання урожаю. Така, неначебто, маленька забаганка уряду призвела до подальших нелюдських дій у сторону українських селян: представники вищих органів управління ходили по домівках і забирали продукти, зерно; виливали або викидали приготовану їжу з горщиків; розстрошували майно людей у пошуках того, що люди встигли заховати...

Останній розділ Улас Самчук назвав «Книга про хліб», адже саме в ньому відображена вся трагедія головної героїні, а таким чином і всієї України: «Хмарами, мов сполохане гайвороння, здіймаються і відлітають у безвість села. Падають від куль, топляться у хвилях рік, пухнуть голодом на широких дорогах. Колективізація.» [3 с. 22]. Здавалося б, колективізація – об'єднання, але чого? Об'єднання державного керівництва проти українського люду, об'єднання всіх управлінських сил для створення штучного голоду для робочих селян, об'єднання тоталітарних законів у один механізм, що ніс лише смерть. У 1932-1933 роках люди пухли від голоду, а сталінське керівництво лише замовчувало все, що відбувалося, адже саме це керівництво і було ініціатором геноциду нації.

Очевидно, що не варто забувати ще один надзвичайно емоційний, правдивий твір, написаний на реальних подіях із життя

письменника Миколи Михайловича Латишко, про звірські події тих незабутніх для української історії часів, – «Голод». Лише той, хто насправді пережив 1932-1933 роки, міг із такою сльозливою детальністю зобразити весь біль, що кожного пронизує до кісточок.

«Я пам'ятаю, люди мерли -
Дорослі люди і малі,
На чорноземах України -
На рідній на своїй землі...» [2].

Людей залишали без будь-яких засобів існування. Ті, хто не зміг знайти вихід, просто помирили на вулицях, серед доріг, у школі, на полях... На власній Батьківщині велика кількість людей померла через те, що їх вбили без матеріальної зброї. Вони вимушені були йти із життя не через Божу волю, а через забаганки влади, через неадекватні вказівки «володарів» країни, через навмисно створену ситуацію голодної муки.

Радянське керівництво боялося українців не просто через те, що вони були міцні духом, в їх крові текла козацька кров, світогляд сформувався під впливом пам'яток про славетних пращурів... Сталін і його прибічники боялися наш народ через владу, яку вони мали в своїх руках у ролі хлібу. Саме тому головною зброєю проти української нації стала головна її перевага проти російської влади – хліб, який жорстоко та не передбачувано забрали в українців.

«Ота советська «благодать»» [2], – Микола Латишко зі зневажливим станом описує видимість благодаті, якою прикривався Сталін під час голоду. Беззаперечно, нищівний стан українських людей прикривався вуаллю брехні, яку трансливало керівництво, щоб висвітлити себе, як діячів, котрі бажають зберегти єдність, справедливість і добробут.

Український народ знаходив своєрідне врятування в цей період у незламній вірі, що прозоро зображує письменник у поезії «Голод»:

«Молили Бога повсякденно,
Щоб «тридцять третій» пережить...» [2].

Відвертим зізнанням буде те, що люди почали втрачати надію на те, що вони переживуть той тридцять другий і тридцять третій роки. Мрії про те, що прийде якась допомога із-за кордону

було обмаль, адже інформації в газетах про внутрішній стан в Україні також не багато. Всі новини, які друкувались у газетах, журналах, на плакатах – був фарс в який вірили. Союз Радянських Соціалістичних Республік вдало маскував злочин, який де-не-де виринав у творах письменників, що знаходились поза Україною.

Безсумнівно, кожен літературний діяч хотів втамувати полум'я болі за свою країну, що палало всередині душі. Кожен рядок повістей та романів, кожна строфа поезії та поеми – це крик і мольба за українську націю, це мільйони слів скорботи за тими, хто вже ніколи не повернеться зі страшної пустки голоду та страждань.

Глобальна проблема голодомору 1932-1933-х років довгий час замовчувалась, що є невиправною помилкою тих людей, що це робили. Такі вчинки ніколи не повинні залишатись без уваги, яке б століття не було за вікном XX, XXI чи XXII. Письменники, що висвітлили ті страшні епізоди життя української нації у своїх творах, безсумнівно, є героями, адже наважились торкнутися глибокої рани, яка ще до сьогодні є чутливою для українського люду. Відгомін того часу повинен бути почутим і залишатися в письмових згадках митців, щоб кожен український розум пам'ятав, що довелося пережити нашим пращурам задля майбутнього в якому ми живемо зараз.

Список використаних джерел та літератури:

1. Грицак Я. Навч. Посібник. *Нариси історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.* Київ. 1996. 360 с.
2. Латишко М. Кримська світлиця. «Запам'ятавсь той лютий голод, на все тяжке життя мені ...»
URL: <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=1023>
3. Самчук У. Бібліотека української культури. «Марія». 1934. 26 с.
URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=226>

О.В. Шинкарук,
здобувачка освіти
(Гвардійська ТГ, Хмельницька обл.)

О.В. Письменний,
вчитель (науковий керівник)
(Гвардійська ТГ, Хмельницька обл.)

СТЕПАН ЧАРНЕЦЬКИЙ – ЗАБУТИЙ АВТОР «ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ»

Відома пісня-гімн «Ой, у лузі червона калина» січових стрільців стала символом незламності українців у ХХ столітті і продовжує залишатися нею в сьогоденній українсько-російській війні. Однак ім'я автора твору широкому загалу маловідоме.

Мета нашого дослідження розкрити для сучасної молоді ім'я забутої особистості.

На початку ХХ століття це ім'я було відоме не тільки в Галичині. Степан Чарнецький український поет, перекладач, журналіст, фейлетоніст, театральний критик, режисер та громадський діяч в роки Першої світової війни та визвольних змагань українців в періоді 1917-1919 рр.

Давайте розкриємо життєвий та творчий шлях цієї людини та ознайомимо молоде покоління з автором найвідомішої пісні. В роки Першої світової війни серед патріотичної налаштованої молоді Галичини мала назву «Червона калина». Народився майбутній поет 21 січня 1881 року у невеликому селі Шманьківці Чортківського повіту на Тернопільщині. Сім'я була релігійна, адже його батько Микола був парохом у місцевому храмі, мати Владислава з польського роду. Сім'я була великою, Степан-тринадцята дитина в родині. Батько захворів на тиф і помер, вихованням дітей займалася мати Владислава. Хочемо зазначити, що від цієї хвороби померло троє його братів Станислав, Михайло і Володимир. Після смерті пароха сім'я Чарнецьких мала покинути сільське церковне проборвство (службове і тимчасове місце проживання священнослужителів), адже село отримало іншого священика, який

із сім'єю заселили у колишній будинок Чарнецьких. Складно і нестерпно було дружині пароха Михайла, вела пошуки житла та продуктів харчування для своїх дітей. Про складність життя родини Чарнецьких можна охарактеризувати народним прислів'ям: «Дзвони дзвонять- священика хоронять, імость з проборвства гонять». Про цю складність свого дитинства він описав у своєму відомому вірші, перенісши власні сімейні труднощі на усю Україну: «Не хилися, червона калино. Масш білий цвіт. Не журися славно Україно. Масш вільний рід».

Після смерті батька сім'я переселяється до старшого сина Івана в місто Станіслав (сьогодні Івано-Франківськ), де спочатку Степан навчався у польській школі, однак через його проукраїнську позицію був відрахований. Продовжив навчання в «Реальній школі» у Львові куди переїхала сім'я після трагічної загибелі старшого брата Івана. Вищу освіту здобув у Львівському політехнічному інституті на інженерному факультеті. Отримав професію інженер-мостобудівник, одночасно займався режисурою в українському театрі в Львові. Вступив у літературні об'єднання «Молода муза», «Молода Польща». Розпочинає друкувати власні вірші і фейлетони.

Звернемось до характеристики творчого життя поета, яке описував його сучасник та побратим Богдан Лепкий: «Чарнецький - шляхтич і козак в одній особі, дідич і бурлака. Любить поезію старих дворів та сяйво заржавілих мечів, театральних квінтетів. Поезію вбачає у тихій мовчанці вечірнього села і в бурхливим шумі міського полудня. Його обличчя дуже складне. Але воно всміхається в сторону, де видно красу руко-нерукотворну». Відомі його збірки поезії «Годині сумерку», «Годині задуми», «Сумні ідеї». У своїх творах він змальовував трагічну долю українського селянства під час Першої світової війни.

Протягом нетривалого часу Степан служив у австро-угорській армії брав участь у боях Першої світової війни, але через пацифістські настрої змушений звільнитися. Саме під час Першої світової війни написав головний твір свого життя. Перший варіант гімну січовиків з'явився у 1914 році.

Зазначимо, що часто змінювався текст твору. Початковий варіант написав режисер театру «Руська Бесіда» - Степан

Чарнецький. На передодні Першої світової війни вперше виконана у виставі-трагедії Василя Павловського «Сонце руїни» під назвою «Чи я в лузі не калина була?». Ще однією назвою цього твору була «Розлилися круті бережечки». Саме Чарнецький переробляє слова та мелодію пісні. Григорій Трух додає до куплету ще три строки. Найбільшого поширення пісні відбулося у місті Стрий, де вона стала гімном січових стрільців. Наприкінці 80-их років XX століття з'явився ще один останній четвертий куплет пісні «Не журися червона калина». Його додали українські дисиденти Надія Світлична та Леопольд Яценко.

Виконав пісню чотар УСС Григорій Трух. Саме під час проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року пісня прозвучала у стінах Верховної ради України, у тому ж 1991 році розглядався проект закону «Про державний гімн України». Пропонувалися три варіанти: пісня січовиків та воїнів УПА «Ой, у лузі червона калина», «Ще не вмерла Україна» та «Заповіт» Тараса Шевченка.

Степан Чарнецький щиро співчував українським воїнам, яким довелося воювати на різних фронтах, часто за інтереси чужих для українців імперій- Австро-Угорської та Російської. Щиро співчував цивільному населенню, яке зазнало від бойових дій лиха. Назва твору Чарнецького набула широкої популярності в Галичині. У Львові публікувався військово-історичний часопис «Літопис Червоної Калини». Діяв кооператив, заснований колишніми воїнами Галицької армії «Червона калина».

Степан Чарнецький був одружений із Іриною Поповчак, мав двох доньок Олександру та Олену. Нажаль, шлюб довго не тривав. Дружина наклала на себе руки- вистрибнула з вікна. Останні роки життя Степана позначилися важкими хворобами, отриманими внаслідок отруєння чадним газом. Помер Чарнецький 2 жовтня 1944 року на 64-му році життя і похоронений на Личаківському кладовищі в Львові. Рід Чарнецьких не припинив свого існування. У його рідному селі та в Львові продовжують проживати племінники. В честь поета організовано «Червонокалінівські фестини». У 2019 році на шманьківську землю завітала правнучка Олеся разом із родиною. Прямий спадкоємиць Степана є онук

Юрій. Молодша донька поета, яка проживала в Львові, доглядала могилу батька, померла 15 серпня 2005 року і похована поруч із батьком.

У своєму дослідженні ми розкрили забуте ім'я автора відомої пісні «Ой, у лузі червона калина». Потрібно пам'ятати про своїх національних героїв, які присвятили життя служінню Батьківщині.

Список використаних джерел та літератури:

1. Український інтерес. URL: <https://uain.press/blogs/stepan-charnetskyj-zabutyj-avtor-chervonoyi-kalyny-1156939> (дата звернення: 26.04.2022)
2. УкрЛіб. Бібліотека Української Літератури. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=15267> (дата звернення: 27.04.2022)
3. Тернопільська обласна бібліотека. URL: <https://tobm.org.ua/charneczkyj-stepan/> (дата звернення: 28.04.2022)
4. Суспільне. Новин. URL: <https://suspilne.media/230027-avtor-pisni-oj-u-luzi-cervona-kalina-stepan-carneckij-rodом-z-ternopil'sini/> (29.04.2022)

Л.Ю. Шелест,
здобувачка вищої освіти
(м.Одеса)

О.Б. Петінова,
доктор філософських наук, професор
(науковий керівник)
(м.Одеса)

СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА ОПЕРАЦІЇ «ВІСЛА»

Операція «Вісла» – злочинний захід польського комуністичного режиму проти українського населення на окупованих Польщею українських етнічних землях. Його суть полягала в примусовій депортації українців з Лемківщини, Посяння, Підляшшя й Холмщини на території в західні та північні частині Польської держави, що до 1945 р. належали Німеччині [1, с. 216].

Кордонни між УРСР та Польщею 26 липня 1944 р. не задовольняли обидві національності, чим спричинила соціально-національну проблему. 9 вересня 1944 р. між комуністичними урядами УРСР і Польщі було підписано угоду про добровільний взаємний обмін населенням у прикордонних районах. Переселення громадян відбулося з меншою динамічністю ніж очікувала влада. Угода не раз була продовженя для запобігання сильніших умов, але переселилося менше 50 % від запланованої кількості (близько 221 тис. осіб). З території Польщі виїхали ті українці, які лишилися без домівлі та які боялися переслідувань із боку польського підпілля. Незважаючи на задекларований добровільний характер переселення, в багатьох випадках українське населення піддавалося протиправним примусовим виселенням. А тому ці переселення викликали великий опір Української Повстанської Армії (далі – УПА) й Організації Українських Націоналістів (далі – ОУН). Той факт, що багато виселених українців повернулися з території УРСР, а також чутки про можливу війну з боку Німеччини викликали занепокоєння польського уряду, який після завершення Другої світової війни став на шлях формування моноетнічної держави. За

цих умов польська комуністична влада вирішила цілком виселити українське населення з його етнічних земель і розпорошити по всій Польщі [2]. Переселити та асимілювати суспільство означало відняти у людини найцініше: дім, ідентичність, землю, віру та мову, яку вона будувала протягом свого життя. З української нації зробили тимчасово соціальну групу переселенців з населення так званих «окупованих територій», які документально перейшли до Польської держави. Ці групи можуть бути кваліфіковані як «групи з обмеженою правоздатністю» чи «групи з обмеженим правовим статусом». Визначення межі цієї правоздатності є принципово важливим для з'ясування соціального статусу цих соціумів. Польська влада опинилася перед вибором визнати право українців залишитися в Польщі, або порушити принцип добровільного переселення, виселити суспільство із території Польщі насильно. Польським урядом було обрано другий варіант.

Вже у січні 1947 р. польський уряд провів активні заходи щодо реєстрації всіх українських родин у регіоні. Наприкінці лютого 1947 р. в Генеральному штабі Війська Польського вже обговорювалися конкретні плани депортації [3, с. 31–32]. У рапорті Воєводського Комітету Безпеки в Жешуві до Державної Комісії Безпеки від 25 лютого 1947 р., С. Моссор підтвердив свою позицію щодо того, що, українці, які продовжували залишатися на території Жешувського воєводства, «становлять базу забезпечення, розвідки і зв'язку банд УПА. Обов'язково слід довести до повного кінця акцію виселення, розпочату в 1945 р. Якщо зараз немає можливості переселити цих українців до СРСР, то треба скерувати їх на захід і поселити розпорошено, аби унеможливити шкідливу діяльність» [4, с. 60]. У рапорті Воєводського Комітету Безпеки в Жешуві до Державної Комісії Безпеки від 25 лютого 1947 р., С. Моссор підтвердив свою позицію щодо того, що, українці, які продовжували залишатися на території Жешувського воєводства, «становлять базу забезпечення, розвідки і зв'язку банд УПА. Обов'язково слід довести до повного кінця акцію виселення, розпочату в 1945 р. Якщо зараз немає можливості переселити цих українців до СРСР, то треба скерувати їх на захід і поселити розпорошено, аби унеможливити шкідливу діяльність» [4, с. 60].

Порушуючи всі закони суспільства, за допомогою військових підрозділів здійснили примусову депортацію. Польські адміністративні органи застосовували найрізноманітніші засоби для зростання масштабів переселення: позбавлення прав українців на землю, ліквідація рідного шкільництва, культурноосвітніх установ, греко-католицької церкви, проведення національних мистецьких заходів, руйнувалися православні церкви, усіляко заохочувалися акти глумління з національних святинь українців [5, с. 222].

Протягом жовтя 1944 – серпня 1946 рр., за різними оцінками, було переселено від 480 до 700 тис. осіб. Масове переселення та репресії викликали соціальну протидію національно-патріотичних сил – Української повстанської армії та націоналістичного підпілля Організації українських націоналістів на території Закерзоння, що становило серйозну загрозу для існування тоталітарного режиму в цілій Польщі. У цих умовах польська комуністична влада, продовжуючи свою антиукраїнську політику, вирішила повністю виселити українське населення з його етнічних земель і розпорошити українську національну меншину в Польщі.

Застосовуючи жорстокі репресії, Польщі всеодно не вдалося виселити всіх українців з Закерзоння. Договір про переселення закінчився, УРСР не захотіли його продовжувати. Польща прийняла жорстокі рішення про депортацію українського населення в новостворені на колишніх німецьких землях воєводства: Вроцлавське, Гданське, Ольштинське, Познанське й Щецінське. Акція «Вісла» планувалася весною, приводом до початку стала загибель 28 березня 1947 р. заступника міністра оборони Польщі ген. К. Свєрчевського у бою з відділом УПА.

За рішенням ЦК ПОРП (Польської об'єднаної робітничої партії), створили військову групу «Вісла», до якої задучили 20 тис. польських військових. 28 квітня 1947 р. о 4.00 годині ранку шість польських дивізій та відділи Корпусу безпеченства публічного оточили місцевості, на яких компактно проживало українське населення. Українцям наказано протягом 2–3 годин зібрати найнеобхідніші речі й під конвоєм рухатися до вказаної залізничодорожньої станції. Усіх депортованих осіб попередньо

поділено згідно з рівнями лояльності чи нелояльності до наявного в Польщі режиму на три категорії – «А», «В» і «С», як речі до них ставився уряд. Про гуманність поляків і не йшло мови. Найбільш небезпечною вважали категорію «А», на збірних пунктах українці цієї категорії заарештовували й направляли під слідство. Із них вибивали потрібні свідчення, після чого їх судили військові суди оперативної групи «Вісла». У категорію «В» віднесено тих, хто переходив у віджання військової розвідки. До категорії «С» польська влада віднесла осіб, яких можна було використати як інформаторів або таких, яких уважали відносно лояльними до польської влади [4, с.163–165]. Згадані категорії осіб, відповідно до інструкцій, потрібно було «виокремити як підозрілих». На практиці це виявилось наказом щодо заарештовування й ув'язнення в таборі Явожно або, у кращому випадку, поселення в нові місцях особливо категорій «А» та «В» – не більше однієї родини в одній місцевості.

Станом на 31 липня 1947 р., за польськими даними, переселено 140 575 осіб, ув'язнено в концтаборі Явожно 3800 осіб, убито – 655, заарештовано – 1466 членів українського руху опору. Намагаючись прискорити асиміляцію переселенців, органи влади, звичайно, допускали переїзд в одну місцевість не більше 3–4 українських сімей. До кінця 1947 р. у місця, звідки депортовано українське населення, переселено близько 14 тис. осіб польської національності. Офіційно операція «Вісла» завершена 31 липня 1947 р., але депортації українців продовжено до пізньої осені. Переселення тривало і в 1948 р. Останні 32 українські родини виселено з повіту Новий Торг до Щецинського воєводства на початку 1950 р.

Українці опинилися на зовсім чужих територіях, під жорстоким тиском і наглядом польської власті, вони жили по 3–4 сім'ї посеред переселених польських сімей. Влада парагнула асимілювати їх, що за соціальними дослідженнями відбулося б в таких умовах за декілька років. Повернення на території попереднього проживання жорстоко каралися засланням до спеціальних таборів. Також заборонялося дітей вчити рідною мовою. Для непокірних, за рішенням ЦК ПОРП, створено

концентраційний табір у Явожно. Лише в ньому утримувалося 3934 українців, 823 із яких – жінки та багато дітей.

Операція «Вісла» у повоєнний період була найжорстокішою серед багатьох репресивних польського прорадянського режиму щодо українського населення. Відповідальність за неї несуть тодішня польська комуністична влада, сталінський тоталітарний режим і керівництво УРСР, яке сприяло цьому злочину. Ніяким міролом не можна обрахувати людських утрат, моральної дискримінації українців на місцях поневірянь депортованих українців упродовж довгих років, а також безповоротно знищену багату та унікальну матеріальну й духовну культуру українців, на долю яких випали важкі випробування в роки Другої світової війни та після її завершення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ярош Б. Політичні аспекти акції «Вісла» / Б. Ярош // Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків : зб. наук. пр. / упоряд. М. М. Кучерепа, Н. Г. Сташенко ; за заг. ред. М. М. Кучерепа. – Луцьк : [б. в.], 2008. – С. 215–220.
2. Нікітюк М.В. Операція «Вісла» – акт українсько-польської трагедії. 2016. URL: <file:///C:/Users/dumych/Downloads/226-586-1-PB.PDF>.
3. Патриляк І. Висвітлення Акції «Вісла у звітних документах українського підпілля». Суспільно-історична та політико-правова оцінка тотального виселення українців з етнічних земель Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944–1951 рр. : збірник наукових праць. Львів : Левада, 2018. С. 320.
4. Місило Є. Акція «Вісла» : документи / упор. і ред. Є. Місило. Львів – Нью-Йорк : Наукове товариство імені Шевченка у Львові, 1997. 564 с.
5. Макар В. Акція «Вісла» й остаточне розв’язання української проблеми Холмщини та Підляшшя / В. Макар // Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і

матеріальна культура впродовж віків : зб. наук. пр. / упоряд.
М. М. Кучерепа, Н. Г. Сташенко ; за заг. ред. М. М. Кучерепи. –
Луцьк, 2008. – С. 221–228.

В.К. Філіпов,
кандидат історичних наук, доцент
(м.Київ)

УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ І ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

16 липня 1990 року Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет. Вона проголосила верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади республіки в межах її території, незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах.

24 серпня 1991 року Верховна Рада Української РСР ухвалила Акт проголошення незалежності України, який став точкою відліку сучасної державності. Насправді ж, відбулося відновлення державного суверенітету, за який українці змагалися протягом багатьох століть. Навіть більше – проголошення державної незалежності Україною відіграло вирішальну роль у розпаді СРСР та остаточній ліквідації комуністичної тоталітарної системи. 1 грудня 1991 року на всеукраїнському референдумі Український народ абсолютною більшістю голосів підтвердив прагнення жити в самостійній державі.

У країні почалися демократичні перетворення, відбувся поділ державної влади на три гілки. 1992 року законодавчо затверджено державні герб, гімн і прапор України. 28 червня 1996 року відбулася ще одна знаменна подія – прийняття Конституції. Основний закон остаточно проголосив Україну суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою, визнав людину найвищою соціальною цінністю і утвердив народовладдя.

Важливе місце в теорії суспільного розвитку посідають питання, пов'язані з визначенням форм переходу суспільства з одного стану в інший. Як правило, цей перехід здійснюється революційним або ж еволюційним шляхом і в суспільстві реалізується за допомогою реформ.

Досвід розвитку людства, переконливо доводить слушність що, революційні перетворення в суспільстві неминуче призводять до періодів економічного безладдя, занепаду, погіршення матеріального становища значних груп населення. Крім того, вони супроводжуються стражданнями і загибеллю людей. Соціальні революції необхідні і морально виправдані тільки в тому випадку, коли вони спрямовані проти тоталітарних і диктаторських режимів, усунення національного гніту і коли еволюційний шлях розвитку суспільства в силу якихось причин став неможливим.

Проблема динаміки розвитку суспільства і соціальних процесів, починаючи з Огюста Конта, знаходиться в центрі уваги більшості провідних науковців. Саме О.Конт вперше розробив концепцію соціальної статичності і соціальної динаміки. Соціальна статичність, на його думку, відбиває умови і закони функціонування суспільної системи. А соціальна динаміка описує закони розвитку і зміни соціальних систем.

Слідом за Контом практично всі вчені так чи інакше почали пов'язувати соціальні зміни з поняттям соціальних процесів, що торкаються структури соціальної системи і її елементів, тобто соціальних спільностей, груп і т. д. Було встановлено, що внаслідок дії різних рушійних сил, що можуть спричинюватися як суб'єктами суспільства, так і процесами і явищами, структура соціальної системи (починаючи від групи і закінчуючи суспільством у цілому) видозмінюються, виникають її нові соціальні характеристики і нові соціальні взаємодії.

На думку багатьох вчених, у сучасному світовому розвитку на перший план починають виходити закони системно-циклічної динаміки, тобто загальні закони становлення багатовимірного світу, які одночасно визначають його ритм та його поступальність. У них має вияв певна конфігурація нових відносин, які складаються між різними сторонами суспільного цілого.

Завданням українського суспільства на сучасному етапі є соціальна модернізація, тобто цілеспрямований еволюційний рух до сучасних цивілізованих структур та станів. Підстави для цього містяться в структурах свідомості та ціннісних орієнтаціях - цих найвищих регуляторів людської діяльності, вивчення яких може

бути здійснено з соціально-філософських, соціологічних та психологічних позицій.

Нині в суспільній та індивідуальній свідомості відбувається руйнування традиційних ціннісних норм, витіснення їх новими. Регулярні опитування населення дають уявлення про угруповання соціальних суб'єктів за основними цінностями, які пов'язані з духовним надбанням, політичною діяльністю чи виробництвом.

Слід зазначити, що майже двісті років західні інтелектуали черпали концептуалізовану інформацію про Україну та її минуле переважно з російських історичних та публіцистичних праць, а отже, перебували під потужним тиском московських міфів. Саме в цьому криються витoki більшості сьогоденішніх непорозумінь, пов'язаних із неадекватним ставленням Заходу до деяких сторінок нашої історії та інтерпретації новітньої російсько-української війни.

Одним з таких міфів є те, що Україна – штучне політичне утворення, зіткане з різних історично не пов'язаних між собою земель, частина з яких є чужими етнічними територіями. Ідеологічна мета міфу – нав'язати думку про те, що проблема територіальної цілісності України надумана, що ця країна об'єднує регіони, які волею обставин у XX столітті опинилися під її державним дахом.

Так ось. У межах сучасної Української держави немає історичних земель жодного з її сусідів по периметру кордонів: росіян, поляків, угорців, румунів, білорусів, молдаван. При цьому значна частина історичної української території перебуває у складі інших держав(наприклад, Холмщина, Надсяння та Підляшшя). Отже, сучасна Україна є державою, що існує на етнічній українській території і відбиває основні особливості розселення українського етносу, починаючи з середини I тисячоліття.

Іншим міфом є те, що Україна в сучасних кордонах з'явилася на карті світу винятково завдяки зусиллям Москви в часи СРСР. Москва, наполягаючи на відсутності історичної закономірності в появі сучасної Української держави, заявляє, що, мовляв, Донбас та Південь були подаровані Україні у 1920-х роках, Крим – у 1954-му, а Галичина, Волинь, Закарпаття і Буковина

приєднані в результаті зовнішньополітичних та військових зусиль Кремля. Реалії ж, насправді, зовсім інші.

Ідеологія і пропаганда набувають у таких умовах дедалі більшої віртуозності, трансформуючи у стратегічну дію комунікацію як її перетворену форму, що здійснюється за схемою ціле-раціональної дії. Така дія постає у вигляді політичних та соціальних технологій, спрямованих не на порозуміння, а на досягнення стратегічних, військових цілей. Зокрема тут використовуються так звані приховані перлокутиви, а то й просто засоби введення в оману, що спираються на технології симбіозу пропаганди й реклами.

Сучасна російсько-українська війна має, насамперед, інформаційно-пропагандистське підґрунтя, спрямована, перш за все, на опанування свідомості людей. Сучасна війна у вигляді різновиду гібридної - інформаційно-диверсійної війни є насамперед війною ідеологій. Значною мірою вона зумовлена прагненням реанімувати путінським режимом праобраз Радянського Союзу, з усіма його ідейно-політичними атрибутами та символами (включно із маргінальною ідеологією, пострадянським гімном тощо). Багато хто не очікував цієї війни, але ж чого лиш варте кількарічне й настирливе звернення Путіна до ідеологічних догм СРСР. При цьому, в сучасній Росії - цій країні абсурду, спостерігаються спроби поєднати наперед несумісні й суперечливі речі (комунізм і «гундяєвські духовні скрепи», російський націоналізм із шовіністичною сутністю, опора Путіна на кадирівців тощо). Росія намагається сфальсифікувати і використати історію України як плацдарм для агресії. Спочатку крадуть українську історію, потім заперечують право українців на існування як окремого етносу, потім - нападають на українську територію - такий алгоритм російського імперіалізму.

Слід наголосити, що кожна агресія Москви впродовж всієї історії, практично завжди здійснювалася з розрахунком саме на українських зрадників – манкуртів-яничар з ментальністю та психологією хохлів-малоросів. Останні зазвичай виконували роль п'ятої колони окупантів і всіляко сприяли інтересам Кремля.

Отже, війна стала для українців насамперед черговим випробуванням духу та національної свідомості. Одним із унікальних явищ цієї війни стало те, що на оборону незалежності виступили не лише українці, але й росіяни та багато представників інших націй, які усвідомили, що це і їх війна. І це ознака нового рівня розвитку української націоналістичної ідеології, коли більшість громадян країни приходять до розуміння необхідності захисту національних інтересів, поваги до цінностей і традицій титульної нації. Слід зазначити, що така ситуація також сприяє утвердженню ідеології соборності нації та держави в Україні.

На теренах України сьогодні відбувається геополітичний, цивілізаційний розлам. Наявний конфлікт різних свідомостей. За бажання це неважко помітити навіть тим, хто послуговується марксистською формулою жорсткої залежності свідомості від економіки. Економіка Росії була і залишається архаїчною і вкрай неефективною, бо завжди трималася і тримається нині на «добуванні» — хутра, лісу, риби, вугілля, руди, нафти, газу тощо. Потужний, але вкрай дорогий військово-промисловий комплекс робив її великою державою, але тягнув в економічну прірву. Наука працювала переважно на війну й провокувала її. Війні слугувало й мистецтво.

Свідомість мешканців країни формувалась мілітаристською монархо-вождівською системою управління, нині чекістсько-кримінальною. Культ особи – її неодмінний супровід. Лютнева революція 1917 року була першою спробою зміни системи. На жаль, невдалою. Більшовицька влада навіть посилила централістські тенденції системи. А от 1991 рік став уже початком кінця останньої імперії світу. Розпад ще не відбувся, бо, за винятком прибалтів, Москва продовжує контролювати колишні союзні республіки. Але це явище тимчасове. Головне ж – у кризу увійшла сама система. Після відмови від комуністичної ідеології колишня імперія не має жодних важелів, крім шантажу, для утримання у своїй орбіті країн, що проголосили державну незалежність. Поступово Росія входить у повну світову ізоляцію. Дії її керівництва відтепер стають мало прогнозованими.

Таким чином, для означення сьогоденішнього військового конфлікту можна користатися відомою літературною метафорою - «війна світів», маючи на увазі конфлікт систем, свідомостей, світоглядів. Україна «відкладається» від Росії саме через ціннісний, цивілізаційний вибір. Вона робить сьогодні своє історичне героїчне зусилля з демонтажу системи, а її союзниками стають практично всі країни західного світу.

Сучасний тип війни, яку Україні нав'язала Російська Федерація, має специфічні риси і наслідки. Її найпоширеніша назва – гібридна війна. Оскільки є агресор і жертва агресії, на боці останньої залишається потужний чинник репрезентації війни у свідомості населення та міжнародної спільноти як справедливої, визвольної і спрямованої на захист свого народу і своєї території. Завдяки цьому людські жертви та соціально-економічні втрати, пов'язані з війною, знаходять ідеологічне, моральне та психологічне виправдання в масовій свідомості і сприяють консолідації суспільства, збільшуючи його мобілізаційні ресурси та оборонний потенціал.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андрусяк Т.Г. Шлях до свободи (Михайло Драгоманов про права людини). — Львів, 1998.-189 с.
2. Грабовський С., Ставрояні С., Шкляр Л. Нариси з історії українського державотворення. — К., 1995. — 607 с.
3. Гриненко А. Соціальний захист і боротьба з бідністю за умов переходу до ринку / А. Гриненко, Т. Кожан // Україна: Аспекти праці [Текст]. — 1997. — № 5. — С. 47—49.
4. Кармазіна М.С. Ідея державності в українській політичній думці (кінець ХІХ-початок ХХ століття). — К., 1998. — 351 с.
5. Качан Л. Соціальна справедливість: гідна праця та соціальний захист / Лідія Качан // Соціальний захист [Текст]. — 2013. — № 2. — С. 7—11.
6. Лопушняк Г. С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку [Текст] / Г. С. Лопушняк. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. — 372 с.

7. Садова У. Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження та перспективи розвитку [Текст] / У. Садова. – Львів : ІРД НАН України, 2005. – 408 с.

8. Шевчук В. Козацька держава. Етюди до історії українського державотворення. – К., 1995. — 392 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Адамський Віктор Романович – кандидат історичних наук, доцент. Доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький)

Аліханіді Олеса Сократівна – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальність 014 Середня освіта (Українська мова і література) Південно-українського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (м. Одеса)

Атаманчук Олександр Іванович – викладач історії ВСП «Хмельницький торговельно-економічний фаховий коледж державного торговельно-економічного університету» (м. Хмельницький).

Басова Ірина Сергіївна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та міжнародного права Навчально-науковий Інститут держави і права імені князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ)

Василишина Анастасія Ігорівна – здобувачка освіти 10 класу Гвардійського ліцею Гвардійської ТГ (Хмельницька обл.)

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Гуменюк Антоніна Федорівна – кандидат економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, управління та туризму Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Григоренко Вадим Володимирович – учень Хмельницької гімназії № 2 (м.Хмельницький)

Григоренко Олександр Петрович – доктор історичних наук, професор, академік Міжнародної академії інформатизації, дійсний член Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України, член НСКУ, Почесний краєзнавець Хмельниччини (м. Хмельницький)

Дикун Володимир Григорович – старший викладач кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) Національного університету оборони України імені Івана Черняховського (м. Київ)

Дорошева Антоніна Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент. Завідувач кафедри суспільно-наукових дисциплін Придунайської філії ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Ізмаїл, Одеська обл.).

Дудченко А.В. – студент НРЗВО (Навчально-реабілітаційний Заклад Вищої Освіти) «Кам'янець-Подільський державний інститут» (м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл.).

Дудченко Володимир Степанович – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності НРЗВО (Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти) «Кам'янець-Подільський державний інститут» (м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл.).

Єна Максим Сергійович – здобувач вищої освіти факультету дошкільної і спеціальної освіти та історії, група 511 іст Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м.Харків).

Кашуба Лілія Сергіївна – здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 032 Історія та археологія Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (м.Харків).

Костенко Дмитро Вікторович – кандидат педагогічних наук, доктор філософії в галузі державного управління, асистент кафедри іноземних мов математичних факультетів Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м.Київ).

Крисаченко Валентин Семенович – доктор філософських наук, професор, завідувач відділу військово-патріотичного виховання Науково-дослідного інституту українознавства МОН України (м.Київ).

Крючков Юрій Олексійович – член гуртка «Історики – краєзнавці» Хмельницького міського центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді (м.Хмельницький)

Левчук Анастасія Анатоліївна – студентка Новоград-Волинського економіко-гуманітарного фахового коледжу (Житомирська обл.)

Медвідь Федір Михайлович – доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук, професор кафедри теорії держави і права та конституційного права Навчально-наукового інституту права імені Князя Володимира Великого ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ)

Михайленко Сергій Миколайович – кандидат історичних наук. Викладач кафедри соціальної роботи та соціології Яготинського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Яготин, Київська обл.)

Мудрій Андрій Володимирович – здобувачвищої освіти ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ)

Ковальчук Оксана Леонідівна – завідувач навчально-методичного кабінету, старший викладач циклової комісії суспільних дисциплін ВСП «Хмельницький політехнічний фаховий коледж Національного університету «Львівська політехніка» (м. Хмельницький).

Коржик Світлана Анатоліївна – вчитель географії Летичівського ліцею №1 Летичівської селищної ради Хмельницького району Хмельницької області (Хмельницька обл.)

Маркова Світлана Василівна – доктор історичних наук, доцент, керівник відділу наукової роботи, професорка кафедри соціально-гуманітарної підготовки, Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут (м.Хмельницький).

Оліх Галина Іванівна – старший викладач кафедри економіки, управління та туризму Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Парандій Валентина Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Петінова Оксана Борисівна – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Південно-українського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (м. Одеса)

Петрук Катерина – здобувачка фахової передвищої освіти І курсу ВСП «Хмельницький торговельно-економічний фаховий коледж державного торговельно-економічного університету» (м. Хмельницький).

Письменний Олег Володимирович – вчитель історії Гвардійського ліцею, спеціаліст вищої категорії Гвардійського ліцею Гвардійської ТГ (Хмельницька обл.)

Поліщук Олександр Сергійович – доктор філософських наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький)

Семенчук Сергій Олександрович – кандидат історичних наук, доцент кафедри економіки, управління та туризму Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Сердуніч Любов Андріївна – членкиня Національної спілки краєзнавців України, Національної спілки журналістів України, Національної спілки письменників України, Асоціації дослідників голодоморів в Україні, ВТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка (Хмельницька обл.).

Стасюк Василь Васильович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) Національного університету оборони України імені Івана Черняховського (м. Київ)

Шаповалова Олена Валентинівна – здобувачка вищої освіти ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Київ)

Швайка Валерія В'ячеславівна – студентка другого курсу другої групи історико-філологічного факультету ВНЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса)

Шинкарук Олександра Володимирівна – здобувачка освіти 9 класу Гвардійського ліцею Гвардійської ТГ (Хмельницька обл.).

Шелест Лариса Юріївна – здобувачка вищої освіти 2 курсу 2 групи історико-філологічного факультету, спеціальність 014 Середня освіта (українська мова та література) Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (м.Одеса)

Філіпов В.К. – кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії соціально-гуманітарних проблем кафедри суспільних наук гуманітарного інституту НУОУ імені Івана Черняхівського (м.Київ).

Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу
в контексті історичних подій ХХ–ХХІ ст. :
зб. наук. пр. Хмельницького інституту МАУП, 2022. – Вип. 15. – 260 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ
Збереження національної ідеї
та національної самосвідомості українського народу в
контексті історичних подій ХХ–ХХІ століть

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 15

З 123 Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті історичних подій ХХ–ХХІ століть : зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во МАУП, 2022. – Вип. 15. – 260 с.

Відповідальний за випуск:

Білий Л.Г., *директор Хмельницького інституту МАУП,
кандидат педагогічних наук, доцент*

Комп'ютерний набір та верстка: *Парандій В.О.*

Макет обкладинки: *Парандій В.О.*

Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»
*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.*

Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України
29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101 А
Тел.: (0382) 63-03-05, 63-70-24
Ел. адреса: himaup@ukr.net
Сайт: www.maup.km.ua

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела
відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні
погляди.*

Здано в набір 30 листопада 2022 р. Підписано до друку 01 грудня 2022 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 300 прим.

МАУП

Міжрегіональна
Академія управління
персоналом